

OBSAH

PREDSLOV

1 DEJINY EKONOMICKÝCH TEÓRIÍ

- 1.1 Antické myslenie
 - 1.1.1 Grécky výklad
 - 1.1.2 Rímsky výklad
- 1.2 Koniec Antiky a stredovek
 - 1.2.1 Ekonomické učenie v prvom období kresťanov
 - 1.2.2 Ekonomické myslenie a učenie kanonistov
- 1.3 Merkantilizmus
 - 1.3.1 Merkantilizmus v Anglicku
 - 1.3.2 Merkantilizmus v Taliansku
 - 1.3.3 Merkantilizmus vo Francúzku
 - 1.3.4 Merkantilizmus v Nemecku
- 1.4 Klasická ekonómia
 - 1.4.1 W. Petty a jeho ekonomické učenie
 - 1.4.2 Podstata ekonomického učenia fyziokratov vo Francúzsku
 - 1.4.3 Adam Smith a jeho klasické učenie
 - 1.4.4 David Ricardo a vývoj jeho ekonomických názorov
 - 1.4.5 J. S. Mill a millovska ekonómia
 - 1.4.6 Jean Baptiste Say a poklasická ekonómia
 - 1.4.7 Thomas Robert Malthus a jeho ekonomická teória
 - 1.4.8 Historická škola
 - 1.4.9 Ekonomické názory socialistického zamerania, ekonómia malovýroby
 - 1.4.10 Utopistický socializmus
 - 1.4.11 Karl Marx, jeho ekonomická teória a zdroje jeho učenia
- 1.5 Neoklasická ekonómia
 - 1.5.1 Vznik a etapy jej vývoja
 - 1.5.2 Rozdiely medzi klasickou a neoklasickou ekonómiou
 - 1.5.3 Zakladatelia neoklasickej ekonómie
 - 1.5.4 Marginalizmus
- 1.6 Keynesiánska ekonomická teória a Keynesiánstvo
 - 1.6.1 Vznik a podstata
 - 1.6.2 Vývoj názorov J.M. Keynessa
- 1.7 Postkeynesiánstvo a neokeynessiánstvo
 - 1.7.1 Harrod – Domarov model rastu
 - 1.7.2 Neoklasická syntéza
 - 1.7.3 Štokholmská ekonomická škola
- 1.8 Ekonómia blahobytu
 - 1.8.1 Predchodca ekonómie blahobytu
 - 1.8.2 Staršia škola Ekonómie blahobytu
 - 1.8.3 Mladšia škola Ekonómie blahobytu
- 1.9 Inštitucionalizmus
 - 1.9.1 Prístupy chápania inštitucionalizmu
- 1.10 Teória nedokonalkej konkurencie
- 1.11 Chicagská škola
 - 1.11.1 Ekonomické teórie naväzujúce na Chicagskú školu
 - 1.11.2 Neoklasická neorakúska ekonómia
- 1.12 Monetarizmus
 - 1.12.1 Ekonomická teória a hospodárska politika Monetaristov
 - 1.12.2 Škola racionálnych očakávaní – Monetarizmus II.
- 1.13 Škola verejnej voľby
 - 1.13.1 Podstata, zmysel, význam učenia
 - 1.13.2 Aplikácia ekonomických nástrojov na hodnotenie politických aktivít
- 1.14 Využitie matematických metód v ekonómii

1.15 Škola ekonómie ponuky

1.15.1 Podstata učenia

1.16 Teórie medzinárodných ekonomických vzťahov

2 PREDMET A METODOLÓGIA EKONOMICKEJ TEÓRIE

2.1 Predmet ekonómie

2.2 Metódy skúmania

2.3 Triáda ekonomických problémov

2.4 Výrobné faktory

2.4.1 Práca

2.4.2 Pôda

2.4.3 Kapitál

2.5 Základné ekonomické zákony

2.5.1 Zákon vzácnosti a alternatívne použitie verejných statkov

2.5.2 Zákon vzácnosti a hranica produkčných možností

2.5.3 Zákon klesajúcich výnosov

3 FORMOVANIE TRHU A TRHOVÝ MECHANIZMUS

3.1 Trh a trhový systém

3.1.1 Základné úlohy trhu

3.1.2 Typy trhov

3.1.3 Trhové subjekty

3.1.4 Trhová konkurencia

3.1.5 Nedostatky a nedokonalosti trhu

3.2 Úloha štátu v ekonomike

3.3 Trhový mechanizmus a jeho fungovanie

3.3.1 Mechanizmus utvárania dopytu

3.3.1.1 Faktory ovplyvňujúce krivku dopytu a posun krivky dopytu

3.3.1.2 Posun krivky dopytu

3.3.2 Mechanizmus utvárania ponuky

3.3.2.1 Faktory ovplyvňujúce krivku ponuky a posun krivky ponuky

3.3.2.2 Posun krivky ponuky

3.3.3 Mechanizmus utvárania rovnovážnej ceny

3.4 Rovnováha na trhu a časový prvok

4 ELASTICITA DOPYTU A PONUKY NA TRHU STATKOV A SLUŽIEB

4.1 Cenová elasticita dopytu

4.1.1 Priama a nepriama elasticita dopytu

4.1.2 Činitele ovplyvňujúce cenovú elasticitu dopytu

4.1.3 Cenová elasticita dopytu a celkový príjem

4.2 Cenová elasticita ponuky

4.2.1 Priama a nepriama elasticita ponuky

4.2.2 Činitele vplývajúce na elasticitu ponuky

4.3 Iné formy elasticity

5 SPRÁVANIE SPOTREBITEĽA A FIRIEM V TRHOVOM HOSPODÁRSTVE

5.1 Rovnováha spotrebiteľa

5.2 Teória užitočnosti

5.3 Indiferenčná analýza a rovnováha spotrebiteľa

5.4 Dôchodkový a substitučný efekt

5.5 Analýza správania firiem

5.5.1 Maximalizácia zisku z hľadiska inputov

5.5.2 Náklady firmy

5.6 Rovnováha podniku

5.6.1 Rovnováha podniku v podmienkach dokonalej konkurencie

5.6.2 Rovnováha podniku v podmienkach nedokonalej konkurencie

6 MAKROEKONOMICKÁ TEÓRIA A POLITIKA

- 6.1 Ciele makroekonómie
- 6.2 Meranie výkonnosti ekonomiky
 - 6.2.1 *Kvantitatívny ukazovateľ merania výkonnosti ekonomiky*
 - 6.2.2 *Kvalitatívny ukazovateľ merania výkonnosti ekonomiky*
- 6.3 Hrubý národný produkt
- 6.4 Hrubý domáci produkt
 - 6.4.1 *Metódy výpočtu hrubého domáceho produktu*
 - 6.4.1.1 *Produkčná (tovarová) metóda*
 - 6.4.1.2 *Dôchodková metóda*
 - 6.4.1.3 *Výdavková (spotrebná) metóda*

7 AGREGÁTNÁ PONUKA A DOPYT, MAKROEKONOMICKÁ ROVNOVÁHA

- 7.1 Vymedzenie pojmov
- 7.2 Krivka agregátnej ponuky
 - 7.2.1 *Faktory ovplyvňujúce posun krivky agregátnej ponuky*
- 7.3 Krivka agregátneho dopytu
 - 7.3.1 *Faktory ovplyvňujúce posun krivky agregátneho dopytu*
- 7.4 Vplyv agregátneho dopytu ponuky na výkonnosť ekonomiky Slovenska
- 7.5 Makroekonomická rovnováha a jej modely
 - 7.5.1 *Klasický model*
 - 7.5.2 *Keynessovský model*
 - 7.5.3 *Monetaristický model*
 - 7.5.4 *Model novej klasickej ekonómie*

8 SPOTREBA, ÚSPORY A INVESTÍCIE

- 8.1 Rozdelenie dôchodku na spotrebu a úspory
- 8.2 Sklon k spotrebe a sklon k úsporám
- 8.3 Determinanty spotreby a úspor
- 8.4 Spotrebná funkcia a funkcia úspor
- 8.5 Podstata a štruktúra investícií
 - 8.5.1 *Národohospodársky význam investícií*
 - 8.5.2 *Determinanty investícií a investičného rozhodovania*
- 8.6 Faktory ovplyvňujúce objem investícií
- 8.7 Vzťah medzi úsporami a investíciami
 - 8.7.1 *Investičný multiplikátor a dôchodkotvorný efekt investícií*
 - 8.7.2 *Mechanizmus akcelératora a kapacitotvorný efekt investícií*

9 INFLÁCIA

- 9.1 Vymedzenie inflácie a jej meranie
- 9.2 Druhy inflácie
- 9.3 Nezamestnanosť

10 EKONOMICKÝ CYKLUS A JEHO FÁZY

- 10.1 Fázy ekonomického cyklu
- 10.2 Druhy hospodárskych cyklov
- 10.3 Úloha štátu v rôznych typoch ekonomík
- 10.4 Hospodárska politika štátu
 - 10.4.1 *Monetárna politika štátu*
 - 10.4.2 *Fiškálna politika štátu*
 - 10.4.3 *Príjmová a dôchodková politika*
 - 10.4.4 *Zahranično - obchodná a menová politika*

11 INTEGRAČNÉ ZOSKUPENIA

11.1 Formy ekonomickej integrácie

11.1.1 *Symboly EÚ*

11.1.2 *Inštitúcie EÚ*

11.2 Lisabonská stratégia

11.3 Schengenská oblasť, schengenské štáty

11.4 Maastrichtské kritériá

11.5 Vplyv zavedenia eura na slovenský podnikateľský sektor

12 ZÁVER

Zoznam obrázkov

Zoznam tabuliek

LITERATÚRA

PREDSLOV

Publikácia je určená poslucháčom prvého ročníka Strojníckej fakulty Technickej univerzity v Košiciach v odbore Priemyselné inžinierstvo, pre získanie širšieho pohľadu na problematiku Všeobecnej ekonomickej teórie.

Publikácia Všeobecná ekonomická teória sa svojou štruktúrou snaží podať poznatky o správaní sa ekonomického systému v rôznych podmienkach a situáciách, pričom sa detailne zameriava na oblasť ako mikroekonomiky tak makroekonomiky.

Publikácia je štruktúrovaná tak, aby pokrývala obsahovú náplň jedného semestra.

V Košiciach, 24.11.2006

Autori

1 DEJINY EKONOMICKÝCH TEÓRIÍ

Ekonomia ako veda vznikla v období medzi 15. -17. stor. spolu so vznikom kapitalistického spôsobu výroby, avšak ekonomické myslenie je zrejme vlastné človeku, tak ako myslenie vôbec, teda o javoch, ktoré sa ho dotýkali, odkedy touto vlastnosťou začal disponovať. Ekonomia sa významnejšie rozvíja v období antiky, teda v období starovekej grécko-rímskej kultúry.

1.1 Antické myslenie

Antika uvažuje o ekonomickom myslení ako o produkte otrokárstva a zároveň ako o produkte rozvoja vtedajšieho poznania. Ekonomické myslenie v antike sa delí na grécke (bohatšie obsahom a metódami) a rímske.

1.1.1 Grécky výklad

Predstavitelia

Homér – starogrécky aristokrat, žijúci v období prechodu od rodového zriadenia k vzniku štátu. V tomto období bola rodová aristokracia založená na koncentrácii vlastníctva obhospodarovanej pôdy a kumulácii bohatstva v naturálnej forme.

Homér poznal tri spôsoby vytvárania bohatstva:

- vojnou,
- daňou,
- čiastočne obchodom.

Hesiodos - žijúci v 8.-7. stor. p.n.l. Jeho ekonomické názory boli podobné s názorom širokých vrstiev ľudu. Napísal dielo „Práca a dni“, kde sa prezentoval ako predstaviteľ a básnik ľudu. V bájke „Jastrab a slávik“ charakterizuje protiklady medzi prostým ľuďom a aristokraciou, pričom tvrdí, že „hospodárstvo je vytvárané a udržiavané iba prácou“. Definoval pojem patriarchálne hospodárstvo, teda výrobu pre vlastnú spotrebu.

Solón - obdobie 6. stor. p.n.l. – významný reformátor hospodárstva a spoločnosti. Snažil sa o zavedenie reforiem v prospech spoločenského zriadenia bez krajnosti biedy a bohatstva, za podpory stredných vrstiev. Položil základy aténskej demokracie - tzv. „ľudového snemu“.

Perikles - vládca žijúci v 5 - 4. stor. p.n.l., bol organizátorom verejných prác.

Xenofont - žijúci v rokoch 444 - 355 p.n.l. zaviedol pojem „Oikonomikus“. Je predstaviteľom skôr naturálneho ako peňažného hospodárstva. Odmieťa obchod a peniaze, ale súčasne je obhajcom špekulácií a obohacovania sa. Bol stúpencom peňažného hospodárstva pokiaľ to bolo výhodné pre aristokraciu a veľkostatkárov. Vysvetľoval potrebu deľby práce z hľadiska vyššej kvality a úžitkovej hodnoty. Objavila sa u neho prvá myšlienka o závislosti dopytu a ponuky na rozsahu trhu – „Čím je trh väčší, tým je deľba práce rozšírenejšia“. Peniaze nechápal ako tovar, ale ako symbol vytvorený a garantovaný štátom.

Platón - teoretik komunizmu žijúci v rokoch 427-374 p.n.l. Nebol priateľom demokracie, peňažného hospodárstva a bohatstva vo forme peňazí. Napísal dielo „O štáte“ (utópia o budovaní ideálneho štátu – potreba deľby práce medzi ľuďmi – každý má iné vlohy - nezlučiteľnosť bohatstva a cnosti). Štát rozdelil na vrstvu bohatých a chudobných. K bohatým bol nepriateľský, k chudobným pohŕdavy (považoval ich za trúdov). Chudobných delil na tých, čo sa chcú zmeniť a tých čo chudobnými ostanú.

Kategorizoval tri stavy spoločnosti:

- poľnohospodári (železo),
- vojaci (striebro),
- filozofi (zlato), ktorí nesmú mať súkromné vlastníctvo a musia žiť podľa komunistických zásad.

Jednoduchý ľud mal existenciu založenú na súkromnom vlastníctve. Otrokov nepovažoval za stav, ale za hovoriace výrobné nástroje. „Peniaze by nemali slúžiť ako akumulátor, ale ako nástroj výmeny.“

Aristoteles - Platónov žiak, žijúci v období 4-3 stor. p.n.l. Snažil sa o zavedenie ideálneho hospodárskeho systému blízkeho naturálnemu hospodárstvu, kde dopyt sa rovná ponuke a obchoduje sa výlučne s prebytkami. Prirodzené je považované za spravodlivé. Podstatu štátu definoval v práci „Politika“, „Etika“. Podporoval demokraciu kým prináša pokrok. Neodmietal súkromné vlastníctvo. Zaviedol termín ekonómia, kde bohatstvo je chápané ako suma úžitkových hodnôt, v protiklade ku „chrematistike“ (bohatstvo - hromadenie peňazí), Do chrematistiky nepatrí každý obchod, ale len obchod veľkých rozmerov. Drobný obchod a obchod s tovarom zaraďuje do ekonómie. Postrehol prechod od formy predaja „tovar-tovar“ na „tovar-peniaze-tovar“ a odtiaľ „peniaze-tovar-peniaze“. Chrematistika je budovaná

na peniazoch, pričom za krajný prejav chrematistiky považoval úžeru. Úrok definoval ako plod peňazí.

Výmenu tovaru považoval za dôsledok deľby práce, pričom musí platiť princíp ekvivalencie výmeny. Výmenou sa majú vymieňať tovary podobnej hodnoty. Položil základy pre vznik pracovnej nákladovej teórie hodnoty.

Výrobné nástroje rozdelil do troch skupín:

- nemé – veci,
- polonemé – zvieratá,
- hovoriace – otroci.

1.1.2 Rímsky výklad

Pre obdobie starovekého Ríma je charakteristické otrokárstvo enormných rozmerov. V 4.-5. stor. p.n.l. Rím zjednotil časť Európy, Afriky a Ázie, čím sa z neho stala veľmoc. Otroctvo bolo ospravedlňované ako právo víťaza.

Sociálne zmeny Ríma

Toto obdobie je typické vznikom latifundií (veľkostatkov), ktoré sú sústredené u otrokárov, zároveň vznikajú kolonáty (pozemky oslobodeného otroka), a nájomné vzťahy – bývalý otrok platil desiatok. Otroková práca vytlačala prácu poľnohospodárov a remeselníkov, čo malo za následok vznik lumpenproletariátu, teda osôb žijúcich z milodarov štátu. Proletariát bol tvorený schudobnenými malovýrobcami.

Predstavitelia

Cato - veľkostatkár, predstaviteľ oikosného hospodárstva. Bol zástancom predaja prebytkov a nákupu len toho, čo sa nedá vyrobiť. Zaviedol metódu racionálneho riadenia hospodárstva za pomoci využitia otrockej práce.

bratia Grucchovci - tribúni ľudu, chceli zaviesť pozemkovú reformu, obnoviť drobné roľnícke hospodárstvo a vrátiť proletárov do hospodárskej činnosti. Chceli aby štát pridelil občanom pôdu a výrobné prostriedky.

Markus Aurelius Cícero - konzul z vládnucej vrstvy žijúci v rokoch 107– 44 n.l. bol odporcom Cézara a plebejcov (ľudu). Bol predstaviteľom optimátov (majiteľov latifundií, peňažných magnátov). Bol zástancom peňažného hospodárstva a podporoval veľkoobchod.

Sociálno-ekonomické názory vtedajších filozofov

Seneca - stoicizmus (snaha poznať zákony prírody a dosiahnuť duševnú vyrovnanosť).

Teória o rovnosti – ľudia sú od prírody rovnakí, nerovní sa stávajú v dôsledku vývoja, odmieta otroctvo.

Lucrecius Carus - 99 – 55. p.n.l. autor diela „O podstate sveta“, v ktorom opisuje vývoj spoločnosti ako nepretržitý proces, v rámci ktorého je potrebné podporiť každú snahu vedúcu k nemu.

1.2 Koniec Antiky a stredovek

1.2.1 Ekonomické učenie v prvom období kresťanov

Toto učenie spadá do obdobia Ríma, vzniká však v nových hospodárskych podmienkach, v období prechodu antiky do stredoveku.

sv. Augustín - žijúci v 4.-5.nl., jeden z otcov cirkvi – „Boh prikázal, aby človek pracoval“ – uznanie fyzickej a duševnej práce. Poľnohospodárstvo chápal ako najčistejšie umenie. Obchod nepovažoval za dôstojné zamestnanie. Ospravedlňuje otroctvo – cirkev má z otrokov urobiť dobrých ľudí.

Feudálny spôsob výroby

Feudál vlastní výrobné prostriedky a neúplne aj nevoľníka.

Teória dvoch mečov feudálnej spoločnosti:

- meč duchovný – pápež,
- meč svetský – kráľ (podriadený meču duchovnému).

Vláda cirkvi je však v tejto teórii rozhodujúca. Toto obdobie je charakteristické prevládajúcou mystikou (viera a intuícia) a scholastikou (význam, argumentácia – písmo sväté).

Je to aj obdobie vzniku hierarchie v spoločnosti:

- feudál - má ekonomickú a politickú moc,
- kniežatá, baróni, rytieri, - nižšia šľachta,
- nevoľníci (drobní poľnohospodári).

1.2.2 Ekonomické myslenie a učenie kanonistov

Pre obdobie stredoveku sú charakteristické zmeny vo feudalizme.

Predstavitelia

Tomáš Akvinský – žil v rokoch 1225-1274. Za motív učenia považuje teóriu spravodlivej ceny. Venoval pozornosť deľbe práce. Odlišoval fyzickú a duševnú prácu, zdôvodňoval stav nevoľníkov ako trest za hriechy prarodičov v raji. Uznával súkromné vlastníctvo, keďže tvrdil „Viac sa staráš o to čo ti patrí. Ak sa každý stará o svoje, pokojný stav ľudí je zachovaný a každý je spokojný.“

Teória spravodlivej ceny je základom riešenia ekonomických problémov. Základ spravodlivej ceny je pracovný ekvivalent, teda cena je spravodlivá, ak prihliada k množstvu práce na jeho výrobu. Cenu ovplyvňuje aj stavovské rozdelenie spoločnosti.

Spravodlivá cena:

- vyjadruje náklady a prácu vynaložené na výrobu, prípadne predaj,
- určuje postavenie výrobcu, resp. obchodníka (cena má zabezpečiť živobytie primerané stavu).

Z teórie spravodlivej ceny sa vyvíjala a modifikovala pracovná a nákladová teória hodnoty a ceny. Scholastická teória hodnoty pozoruje dva vývojové smery:

- objektívny (pracovný a nákladový),
- subjektívny (subjektívne užitočnosť).

Mikuláš Oresme - teoretik peňazí v stredoveku, žijúci v 14. stor., rozvíjal metalistické názory a zákonitosti kovového obehu peňazí. Kanonisti pripúšťali umiernený, ale odsudzovali vysoký zisk. Vznikom revolučnej opozície proti feudalizmu začali vznikať dva smery ekonomického myslenia:

- ekonomické myslenie vládnucich tried (oficiálne cirkevné učenie),
- ekonomické myslenie podrobených tried (náboženská heréza, novátorstvo, kacírstvo).

V tomto období nastáva boj proti bohatstvu, teda očista náboženstva od bohatstva. Heretikovia ako revolučný prvok hlásali rovnosť, nie bohatstvo, teda spotrebný, nie výrobný komunizmus.

1.3 Merkantilizmus

Merkantilizmus je spojený so začiatkami novoveku (obdobie 15.- 18. stor.). Ekonomické myslenie sa pokúša o teoretické zdôvodnenie trhovej ekonomiky.

Štádia merkantilizmu:

- ranný merkantilizmus 15.stor. - (monetárny systém, prechod od hospodárskej politiky stredoveku k rozvinutému merkantilizmu) - hromadenie drahých kovov v krajine,
- rozvinutý merkantilizmus 16. stor. - (manufaktúrny systém, rozhodujúca obchodná, neskôr platobná bilancia štátu),
- zrelý merkantilizmus 17. stor. - (peniaze = kapitál, myslenie prechádza do teórie potreby menej kupovať ako predávať), potreba súčinnosti štátu a hospodárskej politiky,
- rozpad merkantilizmu 17.- zač. 18. stor. je spojený so vznikom klasickej (politickej) ekonómie.

Merkantilizmus ako ekonomické učenie nemal predchodcov ani následníkov, nenaväzoval na žiadny prúd. Bol kontrastom k učeniu stredovekých scholastikov a ekonomických liberálov 18.-19. stor. Pre merkantilizmus je typický vznik kapitálových výrobných vzťahov, centralistických národných štátov, koloniálnej expanzie a budovania impérií.

Učenie merkantilistov sleduje národné záujmy ako napr. zväčšovanie národného bohatstva. Merkantilisti oddelili ekonomické myslenie od filozofie – bližšie k politike a obchodným záujmom.

Predstaviteľmi merkantilistov boli obchodníci a bankári, ktorí sa zaoberali výskumom problémov:

- ako môže byť štát bohatší,
- akú úlohu má zahraničný obchod,
- aký je vzťah populačného rastu k bohatstvu,
- aký je vzťah medzi úrokmi a peniazmi.

Črty merkantilistickej politiky

- ochrana manufaktúr, zavedenie vysokých dovozných ciel, protekcionizmus,
- vznik nových odvetví priemyslu, vznik spoločností pre zahraničný obchod,
- vznik humanizmu (Dante – vytýčenie teórie štátu, proti dvom mečom, potreba centralizácie, Macchiaveli – štát je čisto ľudský výtvar v boji s protivníkom a tým boli feudáli).

Učenie merkantilistov

Za základ učenia merkantilistov je považovaná chrematistika – tvorba peňazí peniazmi a hľadanie spojitostí medzi hospodárskymi javmi. Hlavný predmet skúmania bol obeh. Úloha skúmania bola čiastočne praktická a jej výsledkom bola formulácia empirických zákonitostí.

Za kladnú úlohu merkantilizmu je možné považovať vytvorenie podmienok pre vznik spôsobu výroby založeného na kapitálových vzťahoch.

Záporná úloha sa odzrkadľovala v jednostrannosti myslenia a protekcionistickej hospodárskej politike.

Tézy merkantilistov:

- bohatstvo = peniaze,
- výroba = predpoklad vytvorenia bohatstva,
- zdroj bohatstva = obeh,
- obeh = zdroj zisku,
- zahraničný obchod zväčšuje množstvo peňazí v krajine.

Hlavný omyl merkantilistov

Zahraničný obchod je považovaný za hlavný zdroj bohatstva štátu, poľnohospodárstvu sa neprikladá skoro žiadna dôležitosť. Obchod a rozvoj priemyslu je považovaný za príspevok k aktívnej bilancii zahraničného obchodu.

1.3.1 Merkantilizmus v Anglicku

Predstavitelia

William Stafford - predstaviteľ ranného merkantilizmu (1554 – 1612) autor spisu „Kritický výklad niektorých sťažností našich krajanov“. Popisoval v ňom proces pôvodnej akumulácie.

Thomas Mun - autor práce „Anglický poklad a zahraničný obchod“. Je stúpencom aktívneho zahraničného obchodu a obchodnej bilancie. Namiesto vývozu surovín požaduje vývoz hotových výrobkov. Dokazuje potrebu vývozu peňazí za účelom ich väčšieho dovozu.

Josiah Child - obchodník, jeden z riaditeľov Východoindickej spoločnosti (monopolistickej spoločnosti pre obchod s kolóniami vo Východnej Indii a na Ďalekom východe, vyhradzujúca si právo na monopolný obchod v jednotlivých

európskych štátoch s južnou a juhovýchodnou Áziou). V zahraničnom obchode požadoval väčšiu voľnosť a zrušenie zákonných obmedzení. Vytváral predstavu o existencii ekonomických zákonitostí silnejších ako štátne zákony.

Charles Dovenant - prehľbil teóriu obchodnej bilancie (bol zástancom aktívnej obchodnej bilancie). Prejavovali sa u neho tendencie k hospodárskemu liberalizmu, pričom obchod by sa podľa neho mal vyvíjať bez zásahov zákonodarstva.

Nicolas Barbon - prosperita štátu je odvodzovaná od nízkej úrokovej miery, úrok chápe ako cenu za používanie zásob tovaru (prirovnáva úrok k rente z pôdy).

1.3.2 Merkantilizmus v Taliansku

Predstavitelia

Antonio Serra – napísal jednu z prvých merkantilistických prác. Vo svojej práci vysvetľuje vzťah medzi obchodnou bilanciou a reálnymi ekonomickými možnosťami.

Scaruffi – bankár, známy návrhom zvolania konferencie s cieľom zladenia peňažného obehu v medzinárodnom merítku. Bol za monometalistický peňažný systém pri určovaní pomeru striebra ku zlatu. V podstate chcel vytvoriť jednotný európsky peňažný systém.

1.3.3 Merkantilizmus vo Francúzku

Predstavitelia

Antoine de Monchrétien - žil v období medzi ranným a zrelým merkantilizmom v rokoch (1575 – 1622). Známy je knihou z roku 1615 - „Traktát o politickej ekonómii“, v ktorej tvrdí, že štát sa skladá z troch stavov. Na najnižšom stupni sa nachádzajú obchodníci, pričom má obeh primát nad výrobou.

J.B.Colbert - minister financií Francúzska – prúd „colbertizmus“, ktorý bol súčasťou francúzskeho merkantilizmu (obdobie rozvoja manufaktúr a zahraničného obchodu). Za cieľ hospodárskej politiky považoval rozvoj výroby a zahraničného obchodu, za účelom dosahovania zisku a väčšieho objemu peňazí pre štát.

1.3.4 Merkantilizmus v Nemecku

Nemecká odroda merkantilizmu sa nazýva „kameralistika“. Náuka o zásadách riadenia administratívy, financií a malých hospodárstiev (kniežatstiev). Pozornosť sa sústreďuje viac na praktické problémy hospodárskej politiky ako na teóriu.

Predstavitelia

Johann von Justy - zakladateľ kameralistiky, stúpenec regulovania ekonomiky štátom.

J.J. Becher – merkantilista rakúskeho pôvodu, ktorý napísal prácu „Politické debaty“. Bol zakladateľom manufaktúr, mal snahu o rozvoj koncepcie urýchleného vývoja kapitalizmu.

1.4 Klasická ekonómia

Klasická ekonómia sa formuje v 17.- 18. stor., teda na začiatku kapitalistického spôsobu výroby. V Anglicku došlo k nástupu klasickej ekonómie už v 16. stor. Druhé štádium v 17.stor je inak nazývané aj kapitalizmom (obdobie manufaktúr). Pre túto éru je charakteristický rozvoj kapitalizmu (v priemysle a poľnohospodárstve) a rozvoj vedeckého myslenia.

Predstavitelia

Francis Bacon otec anglického materializmu a empirických vied novej doby. Presadzuje skúmanie za pomoci metód ako indukcia a dedukcia vedúcich k vnútorným spojitostiam a zovšeobecneniu.

Thomas Hobbes 1588 – 1679 štát chápe ako činiteľ potrebný na zavedenie určitého poriadku. Stanovil si úlohu vysvetliť prirodzenú príčinu jeho vzniku. Položil základy učenia o spoločenských javoch. Z filozofických predpokladov Bacona a Hobesa vychádzala neskôr aj klasická ekonómia.

1.4.1 W. Petty a jeho ekonomické učenie

William Petty všestranne vzdelaný lekár (patentoval kopírovací stroj). Je považovaný za najgeniálnejšieho a najoriginálnejšieho ekonóma - teoretika. Položil základy klasickej ekonómie. Nemal ucelený jednotný systém skúmania, ale jeho myšlienky tvoria základ klasickej ekonómie.

Hľadal základ javu, kým merkantilisti vychádzali z povrchu javu v procese obehu. „Podstata javu, nie jav samotný, nie sú to totožné veci“. V práci „Niečo o peniazoch“ odstraňuje niektoré mylné merkantilistické názory. V práci „Traktát o peniazoch a poplatkoch“ určil hodnotu tovaru prácou. Kým merkantilisti používali často metódy popisné, Petty zaviedol do ekonómie metódy matematické a vedeckú dedukciu. Súhlasil s rozumnými zásahmi štátu do ekonomiky.

„Práca je otcom bohatstva, príroda je jeho matkou“. Petty ako prvý sformuloval pracovnú teóriu hodnoty. Forma nadvýrobku: pozemková renta, úrok – peňažná

renta. Základom výmenných relácií je také množstvo práce, ktoré bolo vynaložené na ich výrobu.

Rozlišuje prirodzenú (hodnota tovaru) a politickú (trhová cena) cenu tovaru. Hodnotu tovaru neurčuje len práca, ale aj príroda.

Pettyho teórie

- Pettyho teória mzdy - základ mzdy vidí v minime existenčných prostriedkov pre robotníka.
- Pettyho teória renty - odlišuje rentu pozemkovú a rentu peňažnú. Rentu chápe ako nadbytok hodnoty nad výrobnými nákladmi. Pozemková renta je skutočná forma nadhodnoty. Rozoznáva rentu ako dôchodok z vlastníctva pôdy a diferenciálnu rentu z polohy pôdy a z rozdielnej prirodzenej úrodnosti pôdy.
- Pettyho teória peňazí:
 - a) peniaze v bohatstve tvoria len malú časť,
 - b) problémy s držbou sa kumulujú predovšetkým pri ich množstve.

Pettyho kvantitatívnu teóriu peňazí neskôr detailne rozpracoval **D. Hume**, ktorý ju sformuloval do nasledovnej podoby: „Ceny tovarov sú vždy úmerné množstvu peňazí v krajine, peniaze obiehajúce v krajine reprezentujú vždy prácu a tovary v nej, rast množstva tovarov znamená pokles ceny a rast hodnoty peňazí. Ak rastie množstvo peňazí, rastú ceny tovarov a hodnota peňazí klesá“.

John Locke - približuje sa ku klasickej ekonómii. V publikácii „O občianskej vláde“ vysvetľuje súkromné vlastníctvo ako prirodzené právo človeka získané vlastnou prácou alebo dedením. Zvýšenie množstva peňazí v obehu pokladal za príčinu rastu cenovej hladiny.

D. Hume – rozpracoval kvantitatívnu teóriu peňazí – peniaze nemajú vplyv na reálne ekonomické veličiny, len na cenovú hladinu. Podľa Huma je nemožné zvýšiť podiel krajiny na svetovej zásobe zlata, ak by táto nezvýšila svoj podiel na svetovej výrobe tovarov – zákon automatického vyrovnávania obchodnej bilancie.

P. Boisguillbert - francúzsky klasik žijúci v 17. stor., jeho ekonomické názory sú považované za názory predchodcov fyziokratov. Boisguillbert tvrdil, že spravodlivá (pravdivá cena) je určovaná prácou vynaloženou na výrobu tovaru. Vo svojom diele sa snažil zachovať tovarovú výrobu bez peňazí. Pravdivá hodnota jedného tovaru je podľa neho druhý tovar, na ktorý je vynaložené rovnaké množstvo pracovnej doby. Peniaze narúšajú proporcionalitu výmeny, bol proti vykorisťovaniu nevoľníkov,

považoval poľnohospodárstvo za základ hospodárskej činnosti. Bol zástancom liberálnej hospodárskej politiky, chcel odstrániť prekážky zahraničného obchodu.

Ukman R. Contillon - analýzou spoločnosti a jej rozdelením do troch spoločenských tried ovplyvnil učenie fyziokratov.

Spoločenské triedy kategorizoval na: pozemkových vlastníkov, nájomcov a námedzných robotníkov.

V tomto delení sú vyjadrené kapitálové vzťahy a priblíženie sa k fyziokratom. Nezavislí sú panovník a pozemkoví vlastníci.

„Obyvateľov krajina dokáže uživiť len toľko, koľko produktu na svojej pôde vytvorí.“

Celý produkt pôdy rozdelil na tri rovnaké renty:

- náhrada nákladov nájomcom pôdy,
- zisk nájomcov,
- skutočná renta, ktorá by mala pripadnúť vlastníkom.

Na túto koncepciu naviazal Quesnay.

1.4.2 Podstata ekonomického učenia fyziokratov vo Francúzsku

Predmetom skúmania fyziokratov vo Francúzsku je analýza výrobného kapitálu. Jedná sa o obdobie druhej polovice 18. stor. V tomto období vládol feudalizmus, ktorého základom bolo poľnohospodárstvo.

Učenie fyziokratov bolo reakciou na monetaristický a merkantilistický systém, hlavne na „colbertizmus“. Fyziokracia bola chápaná ako vláda prírody.

Fyziokrati obhajovali tieto tvrdenia:

- bohatstvo plynie z výroby, nie zo získavania drahých kovov,
- bohatstvo pochádza len z poľnohospodárskej výroby, nie z obchodu.

Fyziokrati preniesli predmet skúmania z oblasti obehu do oblasti výroby. Obmedzenosť fyziokratov plynula z uprednostnenia poľnohospodárstva pred podnikateľskou činnosťou. Boli zástancami hospodárskeho liberalizmu.

Predstavitelia

Francois Quesnay - 1694 – 1774 Bol za osvietenecský absolutizmus, revolúcii chcel predísť reformami. Tvrdil, že pôda je jediným zdrojom bohatstva, ktoré

rozmnožuje poľnohospodárstvo. Priemysel považoval za odvetvie poľnohospodárstva. V roku 1758 vydal dielo „Ekonomická tabuľka“, v ktorom rozlišuje dva stavy hospodárstva: zdravý – normálny, chorý – nenormálny. Na odstránenie zlého sa dajú použiť dve formy liečenia: hygiena (ak je spoločnosť v rovnováhe) alebo terapia (ak je spoločnosť v nerovnováhe). Charakterizuje kolobeh hospodárstva a jeho reprodukčný proces.

Kapitalistické výrobné vzťahy považujú za prirodzené a dané.

Chápanie prirodzeného u fyziokratov má dvojaký význam:

- protiklad k subjektívnemu,
- protiklad k historickému.

Triedna štruktúra podľa Quesnayho:

- farmári – produktívna triedna, vlastníci pôdy,
- ostatní – zamestnaní v iných odvetviach (sterilná trieda).

Stotožňoval hodnotu s úžitkovou hodnotou. Učenie o ekvivalentnosti výmeny je základom celého učenia a kritiky merkantilizmu.

Rozlišuje:

- násobenie bohatstva (iba v poľnohospodárstve),
- sčítanie bohatstva (tam kde sa príroda nezúčastňuje na tvorbe produkcie).

Mzda má byť redukovaná k minimu existenčných potrieb. Čistý produkt existuje tam, kde je námedzná práca (veľké farmárske hospodárstvo).

Chápanie kapitálu v poľnohospodárstve:

- ročný – obežný cirkulačný kapitál,
- pôvodný – fixný kapitál.

Toto delenie sa vzťahuje iba na kapitál výrobný, nie kapitál v obeh.

Peniaze sú nástrojom obehu, teda výmeny a súčasťou reprodukcie.

Jeho ekonomická tabuľka je významná v oblasti metodológie a chápania ekonomiky ako samostatnej vednej disciplíny. Bola prvým modelom popisujúcim vzťahy medzi sektormi hospodárstva.

Quesnay pri analýze podstaty kolobehu spoločenského kapitálu abstrahoval od odchýlok trhovej ceny od ceny prirodzenej a od zahraničného obchodu.

Anné Robert Jacques Turgot – žijúci v rokoch 1727 – 1781, bol zástancom prirodzeného poriadku v ekonomike, presadzoval liberalistickú hospodársku politiku. Bol autorom práce „Úvahy o tvorbe a rozdeľovaní bohatstva“ (pojednáva

o zhodnocovaní kapitálu – produktívny výrobný faktor, úrok – výsledok produktívnosti). Položil základy skutočnej teórie úroku, zdokonalil učenie Quesnyaho – delenie spoločnosti rozšíril o pracujúcich a kapitalistov. Mzdu určoval na základe minima existenčných prostriedkov pre robotníka. Nepopiera zisk, ale vyvodzuje ho z úroku a úrok z renty. Zisk a úrok považuje za zrážku z čistého produktu.

1.4.3 Adam Smith a jeho klasické učenie

Adam Smith - ochrana hospodárskej slobody, stanovil si úlohu dokázať vnútorné zákonitosti vývoja hospodárstva. „Práca je zdroj bohatstva“. Pozitívne hodnotí veľkovýrobu a manufaktúrnú deľbu práce ako činiteľ rastu produktivity práce. V roku 1776 vydal spis „Pojednanie o pôvode a podstate bohatstva národov“. Tento spis je vyjadrením nezávislosti ekonómie. Smith má nezaujatý prístup k analýzam.

Neviditeľná ruka: sleduje vlastný záujem v dosahovaní spoločenského záujmu. Hlavným motívom hospodárskej činnosti ľudí je ich vlastný záujem o vlastný prospech. Tí si vlastný prospech môžu zabezpečiť poskytovaním služieb iným ľuďom, čo je hlavnou myšlienkou jeho učenia.

Ekonomická teória Smitha sa zaoberá týmito oblasťami:

- analýzou tovaru a jeho hodnoty,
- peniazmi a ich funkciou,
- mzdou,
- ziskom,
- rentou.

Základom jeho ekonomického myslenia je tvrdenie, že ekonomický poriadok sa vyvíja podľa vlastných vnútorných zákonov. Produktivita práce závisí od deľby práce, mzda je súčasť národného produktu, zdrojom bohatstva je výroba tovaru.

Teória hodnoty a peňazí: Peniaze chápe ako výmenný prostriedok. Smith nevidel rozdiel medzi kovovými a papierovými peniazmi. Peniaze sú tovar, ktorý je oddelený od ostatných ako nástroj výmeny.

Rozlišuje manufaktúrnú a spoločenskú deľbu práce. Výmenná hodnota je daná prácou, za ktorú je možné tento tovar kúpiť, teda prácou vynaloženou na výrobu tovaru.

Platí teda vzťah:

Prirodzená cena = výrobné náklady + zisk

Trhová cena osciluje okolo ceny prirodzenej. Toto vysvetlenie vychádzalo z odlíšenia úžitkovej a výmennej hodnoty tovarov a ich vzájomnej nezávislosti. Dôchodky, mzda, zisk a renta tvoria výmennú hodnotu.

Teória rozdeľovania: kategórie mzda, zisk, renta sú chápané oddelene. Mzda je odvodená z existenčného minima. Bol za vyššie mzdy ako existenčné minimum. Rast miezd z titulu akumulácie kapitálu môže brzdiť rast populácie. Rentu a úrok charakterizoval ako dôchodok z vlastníctva, mzdu a podnikateľský zisk ako dôchodky z práce.

Chápanie mzdy:

- ako podiel robotníka na produkte práce,
- cena práce.

Zisk bol u Smitha:

- zrážkou z produktu práce,
- súčasťou výrobných nákladov, vyplýva z práce podnikateľa, alebo z pôsobenia kapitálu.

Rentu charakterizoval ako:

zrážku z produktu,

- ako prebytok ceny nad nákladmi,
- ako prirodzenú odmenu za užívanie pôdy,
- ako produkt práce prírody.

Definoval produktívnu prácu (práca v každom odvetví). Za najproduktívnejšiu však považoval prácu v poľnohospodárstve, keďže vytvárala zisk a kapitál.

1.4.4 David Ricardo a vývoj jeho ekonomických názorov

David Ricardo 1772 – 1823 burzový maklér, neskôr vedec, napísal dielo „Základy politickej ekonómie a zdaňovania“. Ukončuje obdobie klasickej ekonómie. Ricardo využíva metódu abstrakcie. Kapitalizmus vykreslil ako navždy daný a platný systém hospodárstva. Bol obhajcom záujmov buržoázie, za činiteľa pokroku považoval akumuláciu kapitálu, obhajoval liberalizmus v hospodárskej politike štátu.

Teória rozdeľovania: tvorila ucelený teoretický systém, podľa ktorého rozdeľovanie nie je jav technický ani sociálny, je činiteľom výroby.

Akumulácia kapitálu vyvoláva dodatočný dopyt po práci, ktorý vyvoláva krátkodobý tlak na rast miezd a dlhodobý tlak na rast populácie robotníkov. Klesajúce výnosy znižujú mieru zisku v poľnohospodárstve, čím sa spomaľuje aj ekonomický rast. Odhalil protikladnosť renty a zisku, zisku a mzdy.

Prínosy D. Ricarda:

- poukázal na protikladnosť triednych záujmov,
- rozdeľovanie neoddeľoval od výroby,
- ekonómiu považoval za nástroj boja za rozvoj výroby a výrobných síl spoločnosti.

Teória hodnoty: hodnota je nepriamo úmerná produktivite práce, hodnota sa rozkladá na dôchodky.

Relatívna hodnota je vyjadrením pracovnej doby v úžitkovej hodnote iných tovarov. Výmenná hodnota bola východiskom pre rozdeľovanie.

Ricardo rozdelil tovary do dvoch skupín:

- tovary práce (umelecké obrazy) ich cena je určená výlučne dopytom po nich, ak rastie dopyt rastie aj ich cena,
- tovary vyrábané (reprodukované) ich cena je ovplyvnená dopytom len krátkodobo.

Peniaze a ich množstvo v obehu závisí od hodnoty a nie naopak. Zmena v hodnote tovaru vyvoláva odpovedajúcu zmenu v cene. Pokles hodnoty peňazí vyvoláva rast cien tovarov a jej zvýšenie naopak pokles cien. Na základe uvedeného formuloval „zákon peňažného obehu“.

Kvantitatívna teória peňazí: rast množstva peňazí v obehu vyvoláva rast cien tovarov a jeho zmenšovanie pokles cien tovarov.

Problém obehu a úloha úveru rozdelili ekonómov na dve školy:

- peňažnú, ktorá požadovala úplné kovové krytie bankoviek (D. Ricardo),
- bankovú, ktorá neuznávala kvantitatívnu teóriu peňazí a krytie bankoviek. Zástancovia tohto prúdu požadovali len kontrolu nad emisiou a obmedzenie bankových operácií k diskontu zmeniek.

Peňažná škola zvíťazila. Ako jedinou emisnou bankou sa stala Anglická banka. Tým, že Ricardo požadoval plné krytie bankoviek drahými kovmi, premenil bankovky na valutové peniaze.

Mzda je určovaná pohybom robotníckej vrstvy. Rast miezd dáva podnet rastu robotníkov (množeniu), čo vedie k rastu ponuky práce a tým k zníženiu miezd. V pohybe trhovej ceny okolo prirodzenej ceny práce vyjadril mechanizmus pôsobenia tohto zákona.

Zisk: rozpracoval teóriu nadproduktu. Teóriu zisku zakladá na tvrdení: tovar sa predáva za hodnotu určenú pracovnou dobou, odpočíta sa z nej mzda a zbytok tvorí zisk. Zisk je určitá veličina a základná forma nadproduktu. Zisk sa zvyšuje ak sa znižuje mzda a opačne. Každému kapitálu prisudzuje právo na primeraný zisk.

Renta: nadviazal na učenie Smitha. Existencia renty neodporuje pracovnej teórii hodnoty. Renta podľa neho nie je výsledkom absolútnej, ale relatívnej úrodnosti pôdy. Jeho teória renty predpokladá vyvinuté kapitálové vzťahy nielen v priemysle ale aj v poľnohospodárstve. Aj v poľnohospodárstve považoval výrobu za riadenú kapitálovými vzťahmi. Aj tu kapitál prináša primeraný zisk. Renta je mimoriadnym ziskom. Vývojom kapitalizmu zisk klesá.

Ako zástancu bezmedzného vývoja výroby ho znepokojovala perspektíva klesania miery zisku. Tým, že sa produkt kupuje za hodnotu nadproduktu odmieta vznik nadvýroby.

Nastáva situácia, kde:

- potreby sú neobmedzené,
- sa potreby uspokojujú výrobou,
- výroba nikdy nemôže prevýšiť potreby.

Kapitalistická výroba ako trhovú ekonomiku podľa neho:

- slúži k uspokojovaniu potrieb,
- zisk je podmienkou, ale aj povzbudením k rastu výroby a akumulácie.

1.4.5 J. S. Mill a millovska ekonomia

John Stuart Mill - 1806 – 1872 Autor práce „Princípy“, ktorá je poznačená racionalizmom a romantizmom. Pri skúmaní používa dedukciu a indukciu. Predmet skúmania ekonomie videl v tvorbe a rozdeľovaní bohatstva, čo spájal s politikou a sociálnymi otázkami. Stúpenec súkromného vlastníctva a slobody. Osvojil si víziu kapitalizmu od Ricarda. Klasickú teóriu hodnoty integroval do svojej nákladovej teórie hodnoty.

Jeho práca je poznačená rozchodom s klasikmi. Bol zástancom kvantitatívnej teórie peňazí. Proti sebe postavil zákon výroby a zákon rozdeľovania. (rozdeľovanie je prispôsobené spoločenským podmienkam výroby). Rozvinul Ricardovu teóriu komparatívnych výhod, a tým položil základy teórie recipročného dopytu – výmena jedného tovaru za druhý, výmenné relácie v rámci hraníc komparatívnych nákladov v závislosti od pomeru vzájomného dopytu. Vo svojej práci „Zásady politickej ekonómie“ – dokončil systematizáciu ekonomickej teórie (výklad politickej ekonómie).

Vo svojich analýzach postrehol rozpory vývoja kapitalizmu, predpokladal však aj možnosti ich riešenia.

1.4.6 Jean Baptiste Say a poklasická ekonómia

Jean Baptiste Say - 1767 – 1832 - poklasická ekonómia. Jeho hlavnou prácou je „Rozprava o politickej ekonómii“ z roku 1803 (skúmal vzájomný vzťah dopytu a ponuky) – každá ponuka si vytvára svoj dopyt – zástanca myšlienok „laissez-fair“.

Zákon trhu aplikoval na makrosféru (ponuka určuje dopyt a nie naopak) – hodnota vyrobeného trhu kvantitatívne zodpovedá hodnote vynaložených nákladov a tá sa rovná sume dôchodkov, ktoré poskytli svoje služby. Celkovú agregátnu rovnováhu nenarúšajú štrukturálne nerovnováhy menších trhov – odstraňujú sa pohybom cien. Zákon trhu aplikoval aj na zahraničný obchod. Odmietal názor klasikov, že zdrojom hodnoty je len práca, ale za zdroje považoval aj pôdu a kapitál. Peniaze podľa neho plnia funkciu obeživa, ktorá je hlavnou, až potom ju v dôležitosti nasleduje funkcia uchovávateľa hodnôt.

Politickú ekonómiu rozdelil do troch častí:

- výroba,
- rozdeľovanie,
- spotreba (vo výrobe pôsobia zákony nemenné, zákony rozdeľovania – dielo človeka, menné).

Niektoré negatíva kapitalizmu možno odstrániť čiastkovými reformami napr. zdanením renty.

1.4.7 Thomas Robert Malthus a jeho ekonomická teória

Thomas Robert Malthus - poklasik žijúci v rokoch 1776 – 1834 v období priemyselnej revolúcie v Anglicku. Priateľ a kritik Ricarda (teória hodnoty), bol

priklonený k Smithovi – hodnota = vlastné náklady + zisk. Základný problém ekonomickej teórie videl v realizácii produkcie.

Populačná teória: Rast obyvateľstva je geometrický, náklady na zabezpečenie životných podmienok rastú aritmeticky, čo v konečnom dôsledku vedie k preľudneniu.

Rovnováhu udržujú prekážky:

- preventívne (mravná zdržanlivosť),
- pozitívne (bieda, choroby, vojny).

1.4.8 Historická škola

Dôvod vzniku historickej školy je vznik jednotného národného štátu a oneskorenie kapitalizmu v Nemecku. Za hlavné východisko možno považovať kritiku hospodárskeho liberalizmu klasikov a poklasikov (hlavná prekážka rozvoja a industrializácie Nemecka). Historická škola ako ekonomický prúd v Nemecku trvala od 40. rokov 19. stor. do vypuknutia druhej svetovej vojny. Ekonomické problémy boli považované za totožné s politickými, t.j. podpora zásahov štátu do ekonómie.

Historická škola v sebe obsahovala tri generácie:

- (Hildebrandt, Knies, Roscher),
- (Bucher, Knapp, Wagner),
- (Sombardt, Weber, Spiethoff).

Zakladateľmi historickej školy boli F. List, A. Muller, ktorí svoje učenie postavili na kritike západoeurópskeho ekonomického učenia.

Predstavitelia

Fridrich List - 1789 – 1846 vystupoval proti kozmopolitizmu západu v presvedčení podpory národnej ekonomiky Nemecka. Mal evolučný náhľad na vývoj, bol za colnú politiku v prospech Nemecka (ochranárske clá).

Ekonómiu videli predstavitelia historickej školy viac z hľadiska politického a národného ako z hľadiska trhového. Kritika anglických klasikov vychádzala:

- z univerzalizmu – zdôrazňovali relativizmus v praxi, t.j. že zákony politickej ekonómie platia relatívne, prírodné zákony vždy,
- z kritiky individualistickej teórie anglického utilitarizmu, t.j. že národné záujmy sú v popredí pred motívom ľudskej činnosti (ziskom),

- zo zneužívania dedukcie (náhrada indukciou) a abstrakcie. Úlohu ekonómie videli v použití popisného materiálu.

Odmietal neviditeľnú ruku Smitha, záujmy celku chápal ako nadradené záujmom jednotlivcov.

História bola považovaná za empirický zdroj poznania a jediný prameň vedomostí. Nemecká historická škola sa nelíšili od anglických klasikov len metódou skúmania. Schmoller a Wagner chápali ekonómiu ako etickú a normatívnu vedu, ktorej hlavnou úlohou je vypracovanie odporúčaní pre hospodársku a sociálnu politiku. Weber a Sombart boli toho názoru, že ekonómia by mala skúmať len fakty a robiť z nich závery.

Historická škola skúmala ekonómiu ako popisnú disciplínu. Teoretické práce historickej školy sú zamerané na kritiku klasikov a učenie socialistov a na skúmanie všeobecných metodologických otázok (nič špecifické).

1.4.9 Ekonomické názory socialistického zamerania, ekonómia malovýroby

Ekonómia socialistického zamerania vznikla začiatkom 19. stor. Bol to smer vyjadrujúci záujmy stredného postavenia a malovýrobcov. Ignoruje sa diferenciácia tovarovej malovýroby a jej premeny na trhovú veľkovýrobu. Predkladá sa návrh na zachovanie malovýroby.

Predstavitelia

Simonde de Sismondi – 1773-1842, hlavný predstaviteľ tohto smeru, ekonómiu chápal ako normatívnu náuku s morálnymi cieľmi „náuka o dobročinnosti“. Kritizoval negatíva priemyselnej revolúcie kapitalizmu (až falošný ekonomický romantizmus). Napadol voľnú konkurenciu, nedostatky videl v hospodárskom liberalizme. Mal naňho vplyv Jean Jasques Rousseau. Bol ekonóm spotreby, tvrdil, že dopyt má predchádzať ponuke. Kríza a nadvýroba sú zákonitosťami kapitalistického spôsobu výroby.

P. J. Proudhon - usiloval o vytvorenie atomizovaného spoločenstva súkromných malovýrobcov. Obhajoval vlastníctvo malovýrobcov, ktorú nazval držbou, čo bol základný predpoklad ľudskej slobody.

Smery vývoja ekonómie malovýroby:

- orientácia na prežívajúce patriarchálne formy remeselného a poľnohospodárskeho hospodárenia,
- vytvorenie automatizovaných spoločností súkromných malovýrobcov (Proudhon),
- odstránenie kapitalizmu družstevnou cestou, t.j.:
 - orientácia na družstevníctvo podporované štátom,
 - podpora robotníckeho hnutia a združovania,
 - orientácia na odstránenie akejkoľvek štátnej moci.

1. 4.10 Utopistický socializmus

Obdobie vzniku a vývoja utopického socializmu siaha do 16. – 17. stor. Opiera sa o kritiku kapitalistického spôsobu výroby a súkromného vlastníctva. Prvé utopistické názory vznikali v Anglicku, v období pôvodnej akumulácie.

Anglickí predstavitelia

Thomas Morus – žil v rokoch 1480 – 1535, bol považovaný za duchovného otca ranného utopizmu (socializmus v Anglicku), bol proti triednej spoločnosti. Základ vykorisťovania videl v súkromnom vlastníctve. Autor diela „Utópia“, ktoré malo dve časti venujúce sa:

- obrazu predhistórie kapitalizmu,
- charakteristike politického zriadenia utopistov.

T. Campanella - ranný utopista, autor diela „Slnec“- uznával odborníkov v práci.

G. Winstanley - zastával názor: „Máš mať len toľko pôdy, koľko ti treba pre život“ - predstava ideálnej komunistckej spoločnosti.

Thompson, Gray, Bray, Hodgskin - anglickí socialisti, naviazali na Ricardovu ekonomickú teóriu t.j. „ľavo orientovaný predmarxistický socializmus“. Nadhodnota bola chápaná ako súhrn zisku, úroku a renty. Za základ socialistickej nerovnosti považoval súkromné vlastníctvo.

Francúzski predstavitelia

Morelli, Meslier, de Mably - 17.stor. (obdobie vzniku utopizmu). Nerovnosť videli v existencii súkromného vlastníctva.

Noel Babeuf, Buonarrotti - 18.stor. (obdobie rozvinutého utopizmu). Predstavitelia hnutia „sprisahanie rovných“, chceli: demokraciu, sociálnu rovnosť, všeobecnú pracovnú povinnosť.

de Saint Simon, Fourier, Owen – predstavitelia zrelého socializmu postaveného na kritike nedostatkov kapitalizmu, na tú dobu najhlbšiu – kritika všetkého.

Saint Simon - vývoj ľudskej spoločnosti chápal ako nepretržitý, spojený s rozvojom vedy. Uznával dve triedy spoločnosti:

- vlastníkov (zaháľáči , paraziti),
- priemyselníkov (robotníci, remeselníci, obchodníci, továrnici, bankári).

Získal podporu chudoby pre svoj plán prestavby systému riadenia spoločnosti.

Charles Fourier - spoločenský vývoj podľa vzťahu k priemyslu rozdelil na obdobia:

- obdobie predchádzajúce priemyslu,
- obdobie rozdrobeného odpudzujúceho priemyslu,
- obdobie spoločenského, priťahujúceho priemyslu (garantizmus, sociantizmus, harmonizmus). Falanga bola chápaná ako nový priemyselný a spoločenský svet.

Robert Owen - socializmus zbavil romantizmu a náboženskej formy. Bol radikál, najbližšie k robotníckemu hnutiu, podobne ako francúzski utopisti.

1.4.11 Karl Marx, jeho ekonomická teória a zdroje jeho učenia

Karl Heinrich Marx - pochádzal z intelektuálnej rodiny, zaoberal sa filozofiou, ekonómiu a históriou, bol sociológ a revolucionár. Vydal „Ekonomicko-filozofické rukopisy“. Rozvinul metódu dialektického materializmu, čerpal z racionalistických a romantických zdrojov. Dospel k záveru potreby zániku kapitalizmu a k nevyhnutnosti sociálnej revolúcie (odlíšil výrobné sily od výrobných vzťahov, pri pohľade na ich vývoj).

Marxovu ekonomickú teóriu je potrebné spájať s klasikmi (Ricardo). Marx je ich pokračovateľ a kritik. Nebol utopickým socialistom (vedecky chcel zdôvodniť potrebu zániku kapitalizmu).

Pracovná teória hodnoty: obsahovala analýzu tovaru, jeho úžitkovej a výmennej hodnoty. Kapitalizmus je založený na kapitalistických výrobných

vzťahoch, predpokladá oddelenie vlastníkov pracovnej sily od vlastníkov kapitálu. Trhové ceny oscilujú okolo výrobných. Zložitú prácu považoval za násobok práce jednoduchej. Hodnota je zložená z konštantného kapitálu C (materiál, odpisy), variabilného kapitálu W (mzdy) a nadhodnoty M (teória nadhodnoty a vykorisťovania). Chcel dokázať, že tovary sa nepredávajú za trhovú hodnotu, ale za trhovú cenu. Poznatkom je potreba rozlíšenia práce od pracovnej sily.

Teória nadhodnoty a zisku: dospieva k formulácii dôchodkov vyplývajúcich z vlastníctva, vysvetľuje nadhodnotu pri podmienkach voľnej konkurencie a rovnovážnych cenách.

Nadhodnotu chápe ako nezaplatenú prácu námedzných robotníkov, ktorí sú nútení predávať svoju pracovnú silu z existenčných dôvodov a sú podmienkami vlastníka výrobných prostriedkov nútení pracovať dlhšie, ako je potrebná doba na ich mzdu, ktorá je vyjadrením nákladov ich pracovnej sily.

Vzťah nadhodnoty k variabilnému kapitálu definoval ako mieru nadhodnoty a vzťah nadhodnoty k celkovému kapitálu ako mieru zisku. Rast nadhodnoty považoval za ohraničený.

Akumulácia kapitálu, rezervná armáda nezamestnaných, teória hospodárskych kríz:

Odmietol Malthusovu populačnú teóriu. Za príčinu cyklického vývoja považoval endogénne činitele kapitalizmu. Hospodárska kríza je vyvedená z relatívnej nadvýroby, vzhľadom k existencii danej kúpyschopnosti. Marxovi je vlastná teória zbedačovania proletariátu s jeho absolútnou a relatívnou formou. Reprodukciu kapitálu chápal ako ekonomický proces.

Hospodárstvo rozdelil do dvoch skupín:

- vyrábajúce reálny kapitál,
- vyrábajúce spotrebné predmety.

Hodnota výrobného kapitálu sa rovná hodnote spotrebovaného výrobného kapitálu v I. a II. skupine výroby. Hodnota spotrebovaných tovarov v II. skupine sa musí rovnať hodnote vyplatených miezd pracovníkov v I. a II. skupine a nadhodnote v I. a II. skupine.

Práce Marxa

„Kapitál“ V prvom diele sa zaoberá výrobným procesom kapitálu, Druhý, vydaný po jeho smrti, analyzuje obežný proces kapitálu a celkový proces

kapitalistickej výroby, t.j. premenu nadhodnoty na zisk. Tretí diel je venovaný teórii nadhodnoty a vysvetleniu dejín dovtedajšej politickej ekonómie.

F.Engels - spolupracovník K. Marxa, vydali dielo „Manifest komunistickej storany“. Zásluhou Engelsa vyšli všetky diely Marxovho Kapitálu.

1.5 Neoklasická ekonómia

Neoklasická ekonómia v niektorých smeroch nadväzuje na Sayov zákon trhu, keď predpokladá existenciu dokonalej konkurencie, ktorá má zaručiť racionálne rozhodovanie spotrebiteľov a výrobcov, a tým optimálne fungovanie ekonomiky. Neoklasická ekonómia vznikla v roku 1850, teda v období premeny predmonopolného kapitalizmu na monopolistický kapitalizmus.

1.5.1 Vznik a etapy jej vývoja

V neoklasickej ekonómii boli sformované tri školy:

- anglická a rakúska: Carl Menger,
- cambridgeská: V.S. Jewons, Alfred Marshall,
- losanská: Leon M.E. Walras.

Jewons, Menger, Walras vo svojich prácach nezávisle jeden od druhého sformulovali teóriu hraničného úžitku, čo je možné považovať za základ neoklasickej ekonómie. Prístup neoklasikov je prevažne mikroekonomický (skúmajú dopyt, užitočnosť, spotrebu, tvorbu cien a ich vplyv na spotrebiteľa a výrobcu).

Neoklasická ekonómia sa inak nazýva marginalistická ekonómia, subjektívno-psychologický výklad teórie hodnoty na princípe teórie hraničnej užitočnosti (subjektívna teória hodnoty). Tým nahradili pracovnú teóriu hodnoty.

1.5.2 Rozdiely medzi klasickou a neoklasickou ekonómiou

- Neoklasická ekonómia vyzdvihla stránku voľnej hospodárskej činnosti (liberalizmus).
- Klasici boli sústredení na ponuku - teória nákladov, Neoklasici skúmali dopyt zo strany spotrebiteľa.
- Neoklasickí ekonómovia teóriu rozdeľovania odvodili od funkčného rozdeľovania národného dôchodku. Trhové hospodárstvo si podľa neoklasikov samočinne pomôže s krízy.
- Klasická ekonómia pracuje so spoločenskými triedami, vlastníkami, námedznými robotníkmi. Zisk kapitalistu bol hybnou silou spoločnosti.

V neoklasickej ekonómii je ústrednou postavou skúmania spotrebiteľ. Jeho preferencie sú hybnou silou hospodárstva.

- Metodológia neoklasickej ekonómie: používanie marginálnych veličín.
- Neoklasici aplikujú nové nástroje a techniky skúmania, čím vzniká priestor pre matematizáciu ekonómie.
- Neoklasická ekonómia: mikroekonomický prístup, Klasická ekonómia: makroekonomický prístup.
- Neoklasická ekonómia prechádza z politickej na čistú ekonómiu.
- Neoklasická ekonómia opustila skúmanie agregátnych veličín a orientuje sa na veličiny čiastkové.
- Neoklasická ekonómia zdôrazňovala individualizmus v rozhodovaní jednotlivca, prijala Sayov zákon trhu za predpokladu dokonalej konkurencie.

Teória hraničného úžitku

Teória hraničného úžitku odmietla, že hodnota je javom výroby. Podľa tejto teórie je hodnota vyjadrená významom aký majú rôzne spotrebiteľské predmety pre spotrebiteľa a veľkosť hodnoty je daná významom aký má pre neho tá ktorá jednotka toho ktorého tovaru. Hodnota je pomyselný jav, ktorým sa riadi informáciami vybavený racionálne jednajúci hospodársky subjekt „homo economicus“

Hraničná užitočnosť je daná dvoma faktormi

- ako chce spotrebiteľ uspokojiť svoju potrebu,
- akým množstvom spotrebného predmetu spotrebiteľ disponuje.

Hraničný úžitok je tým väčší, čím je daná potreba väčšia. Takto bola vysvetľovaná funkcia klesajúceho dopytu. Teória hraničného úžitku bola podstatnou revolučnou zmenou oproti pracovnej teórii hodnoty.

Herman Heinrich Gossen - ako prvý sformuloval teóriu hraničného úžitku. Hodnotu tovaru chápal ako subjektívne ocenenie tovaru spotrebiteľom.

Gossenove zákony

Zákon nasýtenia potrieb hovorí o klesajúcom úžitku pri stúpajúcom uspokojovaní potrieb. Na určitom stupni uspokojovania dochádza k nasýteniu až presýteniu a následnému odporu.

Zákon o rovnomernom uspokojovaní potrieb potreby neuspokojujeme až po bod nasýtenia prvej, druhej a potom tretej, ale potreby sa snažíme uspokojiť tak, aby všetky boli uspokojené a nasýtené.

Zákon o vzťahu medzi pôžitkom a námahou s práce vykonávaním práce zvyšujeme úžitok dokiaľ pôžitok, ktorý práca poskytuje je vyšší ako bolesť, ktorú práca spôsobuje („slasť nad strasť“). Výmena je pre jednotlivca prijateľná pokiaľ sa jej hodnota nevyrovná hodnote poslednej jednotky vynaloženej práce (reálna mzda) s námahou ktorú práca predstavuje.

1.5.3 Zakladatelia neoklasickej ekonómie

von Viezer sformuloval teóriu hraničnej užitočnosti verbálne a numericky. Mal príspevky do rozvoja ekonomickej teórie v troch oblastiach:

- **metodológia:** skúmaný individuálny hospodársky subjekt aj metóda musia mať individualistický základ. Ak chceme pochopiť celkový ekonomický proces musíme pochopiť správanie sa jednotlivca. Boli odlíšené dva typy javov: konkrétne (bežne pozorovateľné) a všeobecné (potrebné študovať).
- **analýza peňazí:** aplikoval subjektívnu teóriu na teóriu peňazí a na potrebné množstvo peňazí v obehu.
- **oblasť čistej ekonomickej teórie:** užitočnosť definoval ako schopnosť vecí byť v príčinnom vzťahu so spotrebou. Veci ktoré majú túto schopnosť stanú sa tovarmi.

Von Viezer zostrojil Mengerovu tabuľku, ktorou vysvetlil Gossenove zákony. Poukazuje na vyrovňovanie hraničnej užitočnosti, ak dôjde k zoradeniu potrieb človeka podľa dôležitosti.

Jewons „teória politickej ekonómie“- odmietol politickú ekonómiu Riccarda a Milla. V knihe vyjadruje hedonistickú filozofiu (pôžitok ako najvyššie blaho života), teória hodnoty je založená na užitočnosti, v práci využíva matematiku.

Rozvinul základné teórie:

- teóriu hodnoty: človek porovnáva strasti a slasti,
- teóriu výmeny: výmena bude prebiehať medzi dvoma subjektami dokiaľ sa vzájomne nevyrovná pomer hraničnej užitočnosti tovarov výmennému pomeru,
- teóriu mzdy,
- teóriu kapitálu.

M. E. L. Walras – Teória hraničnej užitočnosti bola východiskom pre rozvoj jeho teóriu všeobecnej rovnováhy. Na ekonómiu mal matematický náhľad. Modelom všeobecnej ekonomickej rovnováhy vyjadruje kolobeh ekonomiky. Výrobné faktory slúžia k výrobe spotrebných predmetov, spotrebné predmety k udržiavaniu a rozširovaniu výrobných faktorov, t.j. pracovnej sily. Vychádzal z rovnováhy ponuky a dopytu. Existujú dve skupiny subjektov domácnosti a podniky. Bohatstvo tvorí kapitál (trvalý produkt) a dôchodky (spotrebné predmety) jeho model predpokladal dokonalú konkurenciu.

Školy neoklasickej ekonómie

Rakúska škola: jej zakladateľom bol **C. Meneger**. Metodicky vychádzala z individualizmu hospodárskych subjektov. Ekonomické zákony platiace pre jednotlivca platia aj pre spoločnosť.

Cambridgská škola

Alfred Marshall – jeho hlavnou úlohou bolo zachovanie klasickej anglickej školy, Cambridgská a Losanská škola spájali záujem o riešenie problémov rovnováhy a ekonomického blahobytu (Losanská všeobecná rovnováha, Cambridgská čiastková rovnováha).

Losanská škola

Walras, Pareto – je najviac vzdialená od klasickej ekonómie. Súčasná moderná ekonómia je vytvorená na jej základoch.

1.5.4 Marginalizmus

Predstavitelia amerického marginalizmu

JB Clark - dal impulz k rozvoju americkej ekonómie založenej na marginálnej analýze. Bol pod vplyvom nemeckej historickej školy. Z časti zdieľal ich názory. Teória hraničného úžitku vysvetľuje ceny tovarov. Teória hraničnej produktivity vysvetľuje ceny výrobných faktorov. Pri analýze hraničnej produktivity vychádzal z teórie mzdy a úroku. Rozpracoval aj teóriu rozdeľovania. Uznával dva výrobné faktory: prácu a kapitál (mzdu a zisk ako dôchodky, pôdu pričlenil ku kapitálu).

Irving Fischer - zdokonalil teóriu kapitálu úroku a peňazí, využíval štatistiku. V práci „Teória úroku“ nadviazal na rakúsku teóriu kapitálu od Bohm-Bauerk. „Úrok existuje len ako výsledok spolupôsobenia dvoch príčin: ochoty(vzdať sa potreby súčasnej v prospech spotreby budúcej) a príležitosti“ Časová preferencia je

spojená s ochotou. Hovorí o koľko viac si ceníme dnešnú spotrebu oproti budúcej. Príležitosť investora investovať dnešný dôchodok do podnikateľských procesov je objektívnym princípom spoluurčujúcim úrok.

Rozpracoval aj teóriu peňazí t.j. transakčnú verziu kvantitatívnej teórie peňazí.

M - množstvo peňazí v obehu, V - rýchlosť peňazí v obehu,

P - cenová hladina, T - fyzický objem transakcií,

Transakciu chápeme ako tovar, službu ktoré sa na trhu kupujú a predávajú. Transakčná verzia kvantitatívnej teórie peňazí vyjadruje makroekonomickú podmienku rovnováhy na trhoch. V je stabilná veličina, mení sa len v dlhom období. T závisí na reálnych veličinách a teda zmena množstva peňazí v obehu sa premieta v zmene cenovej hladiny P.

Predstavitelia švédskeho marginalizmu

Knut Wicksell - významom svojich prác je porovnávaný s Marshallom. Prispel k rozvoju mikroekonomickej a makroekonomickej teórie „lekcie politickej ekonómie“ pod názvami:

1. problém teórie hodnoty, rozdeľovania a kapitálu,
2. peniaze, úroková miera, hospodárske cykly.

Podľa neho má kapitál dva rozmery: šírku a výšku. Kapitál predstavuje časovú viazanosť primárnych výrobných faktorov (práca a pôda).

Veľkosť kapitálu chápe ako množstvo (šírku) primárnych výrobných faktorov a dobu (výšku) ich viazanosti. Ďalej skúmal analýzu príčin hospodárskych cyklov. Ich príčinu videl v peňažných zásobách. Kľúč k zmierneniu hospodárskych cyklov videl v menovej politike centrálnej banky. Stabilnú cenovú hladinu spájal so stabilnou peňažnou úrokovou mierou na úrovni jej prirodzenej miery. Rast cenovej hladiny chápal tak, že úroková miera klesla pod svoju prirodzenú mieru a naopak. Úlohou centrálnej banky je zabezpečiť stabilnú cenovú hladinu.

Gustav Cassel – riešil problémy spojené s monetárnou teóriou a teóriou hospodárskeho cyklu „teória sociálnej ekonómie“. Hlavný prínos predstavuje teória parity kúpnej sily. Po prvej svetovej vojne bolo ukončené stanovovanie kurzu ku zlatu a bolo potrebné stanoviť menové kurzy. Ak má byť menový kurz dlhodobo stabilný, má odpovedať pomeru cenových hladín krajín, kde sa výmena realizuje.

Teória hospodárskeho cyklu: príčinou cyklu boli reálne činitele ako technický pokrok populačný rast, nové prírodné zdroje. Cykly považoval za prirodzený jav pokroku v trhovej ekonomike. Zaoberal sa aj vzťahom medzi úsporami a investíciami, na čo naviazala štokholmská škola.

1.6 Keynesiánska ekonomická teória a Keynesiánstvo

1.6.1 Vznik a podstata

Etapy vývoja:

- 19.stor. - rozvoj trhových ekonomík založených na kapitalistických vzťahoch v podmienkach voľnej konkurencie,
- 20.stor. - kapitalistická ekonomika zreteľnejšie ukazuje protirečenia – nástup nedokonalnej konkurencie, vznik monopolov, ďalšie rozpory,
- 1910-1920 - stagnácia hospodárstva (recesia), vznik teórií na riešenie nových problémov.

Nedostatky v rozvoji hospodárstva spochybnil užitočnosť neoklasickej ekonómie. V analýze ekonomiky, spochybňuje ekonomickú teóriu mikroekonómie (vychádzala z predpokladu voľnej konkurencie). V hospodárstve sa presadzovala monopolná konkurencia a rozvíjali sa revolučné pohľady na makroekonómiu. V prvej tretine 20. stor. dochádza k spochybneniu samoregulácie trhovej ekonomiky.

Problémom praxe a teórie bol návrat k zlatému štandardu, so spojitou samoreguláciou trhu. Ceny a mzdy sa stali viac nepružnými. Pokles agregátneho dopytu vyvolal defláciu spojenú s poklesom produkcie a rastom cien.

Roky 1929-32 boli rokmi recesie a depresie, spojené s obavami o vývoj kapitalistického hospodárstva.

Vzniká nová makroekonómia. Jej predstaviteľom je **J.M.Keynesss** profesor pôsobiaci na Cambridgskej univerzite.

Podstata Keynessovho učenia

Podstata tohto učenia bola postavená na spochybnení samoregulácie trhovej ekonomiky, čo viedlo k odporúčaniu opatrení pre hospodársku politiku štátu (štátne zásahy ako pomoc stabilizácii hospodárstva).

V 50. rokoch sa vyvinuli dva smery novej makroekonómie:

- neokeynessiánstvo - priblíženie sa ku klasikom,
- postkeynessiánstvo - doplnenie keynessiánstva o vlastnú teóriu cien a rozdeľovania.

J. M. Keynes a jeho ekonómia

Bol odporcom návratu k zlatému štandardu. V meste Bretton-Woods navrhol zavedenie medzinárodnej menovej jednotky „bancor“, čo nebolo prijaté, pričom bol položený základ pre SDR (special drawing rights). Nastolil makroekonomický prístup k trhovému hospodárstvu založenému na kapitalistických vzťahoch. Významnou je jeho metóda vyjadrovania príjmov a výdajov štátu v spojitosti s rozvojom hospodárstva. Neoklasikov doplnil o nové myšlienky. Zdôvodnil a ovplyvnil neoklasicizmus (konzervatívnu ekonómiu, čo platí aj pre friedmanovský monetarizmus). Jeho pričinením došlo k rozmachu makroekonómie. Položil predpoklady pre rozvoj matematickej ekonómie a štátnomravnostnej regulácie. Svoje názory aplikoval v praxi, čím podstatne vplýval na ministra financií v Spojenom kráľovstve. Upustil od vyrovnaného štátneho rozpočtu, navrhol súbor zvláštnych opatrení (zamedzenie nadbytočného kúpyschopného dopytu, vývoj hospodárstva bez vysokej inflácie).

Jeho teória je kritikou neoklasickej a klasickej ekonómie v oblasti samoregulačnej funkcie trhového mechanizmu.

V roku 1936 prezentoval svoju „Všeobecnú teóriu zamestnanosti, úroku a peňazí“. Je to reformistická verzia teórie štátno-monopolistického kapitalizmu ako náhrada dlhodobých záujmov podnikateľov nad záujmami krátkodobými. Teória obsahuje protikapitalistické prvky, napr. orientácia daňovej reformy v prospech osôb s nízkymi príjmami. Medzi ďalšie významné práce J.M. Keynessa možno zaradiť: „Traktát o peň. reforme“, „Koniec laissez-faire“, „Pojednanie o peniazoch“, „Ako zaplatiť za vojnu“.

Myšlienky Keynessovho učenia

V 20. stor. prestal kapitalizmus úspešne fungovať. Dôvody: nestála kúpna sila peňazí po prvej svetovej vojne, neprimerane malé investície, neuspokojivý kúpyschopný dopyt.

Odmietnutie Sayovho zákona trhu (ponuka si vždy vytvára dopyt).

Agregálny dopyt a veľkosť zamestnanosti nemožno odvodiť len od ponuky, keďže existujú samostatné sily určujúce dopyt.

Výroba bez zásahov štátu speje k takému hrubému domácomu produktu, ktorý nevyužíva výrobné zdroje naplno.

Neuznával klasickú teóriu pracovnej hodnoty, chcel ju zlúčiť s teóriou peňazí. Hlavnou funkciou peňazí je funkcia uchovávatel' hodnôt.

Úspory nepovažoval za cnosť, keďže brzdia plnú zamestnanosť.

Riešil problémy tridsiatych rokov: fungovanie trhu, realizáciu národného produktu, plné využívanie výrobných zdrojov (príčina nedostatočného využitia výrobných zdrojov: nedostatočný agregálny dopyt), za základný problém považoval nezamestnanosť.

Ekonomiu skúmal ako celok – agregálny dopyt, agregátnu ponuku, celkovú zamestnanosť, národný produkt, vzťahy úspor a investícií k zamestnanosti.

Pri funkcionálnej závislosti prevládala kvantitatívna metóda skúmania (za najvšeobecnejšie zákonitosti výroby).

Zmysel analýzy: nájsť nástroje, aby nimi štát zabezpečil bezcyklický vývoj hospodárstva.

Hlavný problém ekonomiky videl v nedostatočne efektívnom agregátном dopyte, vychádzajúcom z primátu spotreby nad výrobou.

Definoval veličiny ekonomického systému:

- konštantné veličiny (v ktorých ale je možné vykonať zmeny) ako množstvo a kvalifikácia pracovnej sily, kvalita výrobných zariadení, úroveň konkurencie, preferencie,
- nezávisle premenné veličiny – investície, sklon k spotrebe, sklon k úsporám, príjem,
- závisle premenné veličiny – zamestnanosť, mzdy, národný dôchodok.

1.6.2 Vývoj názorov J.M. Keynesa

Prvé obdobie

Prvé obdobie je poznačené inklináciou k neoklasickým ekonómom, k rovnici kvantitatívnej teórie peňazí. Kúpna sila peňazí ovplyvňuje počet jednotiek tovaru Q , na nákup ktorých si domácnosti udržujú peňažnú hotovosť. Q kolíše v dôsledku

zmien reálnych príjmov domácností (zmiernenie videl v peňažnej a úverovej reforme).

V etape medzi prvým a druhým obdobím dospieva k potrebe rozchodu s tradičnou predstavou samoregulácie trhovej ekonomiky (laissez-faire). Do tohto obdobia spadá aj jeho dielo „Pojednanie o peniazoch“ – Rovnováha v trhovej ekonomike si vyžaduje stabilnú kúpnu silu peňazí. Rozkolísanosť spôsobuje nestabilita investícií. Nerovnováha medzi vytvoreným produktom a výdajmi je rozdelená na spotrebný a investičný sektor. Snaha sporiť a investovať nie sú totožné, v tomto tvrdení sa u neho prejavil odklon od kvantitatívnej teórie peňazí.

Koncipuje dôchodkovo–výdavkový prístup, ktorý tvorí základ teórie efektívneho dopytu. Dôchodky domácností Y podľa tvorby rozdeľuje následovne ako:

- a) dôchodky vznikajúce pri výrobe spotrebných predmetov a služieb Y_c ,
- b) dôchodky vznikajú pri výrobe investičných statkov Y_i ,

$$\text{pričom platí vzťah } Y = Y_c + Y_i$$

Dôchodky domácností z hľadiska ich použitia klasifikuje ako:
dôchodky na nákup spotrebných predmetov a služieb – C ,
dôchodky usparené – S ,

$$\text{platí vzťah } Y = C + S$$

Teda platí, $Y_c + Y_i = TC$ celkové mzdové náklady spoločností sú vynakladané na dôchodky domácností, ktoré sú spotrebované a investované. Platí:

$$Y_c = TC_c \quad \text{a} \quad Y_i = TC_i$$

Závery z uvedených vzťahov

1. Pomer tvorby dôchodkov Y_c a Y_i sa rovná výdavkom na spotrebu C a úspory S . Produkcia predmetov Q_c je rovná výrobným nákladom a zisku na jednotku výroby.

$$\text{platí teda vzťah } P_c = C / Q_c$$

2. Ak pomer Y_c a Y_i sa nerovná pomeru C a S , cena P_c je nerovnovážna, vyvolávajúca zmeny u spotrebných a investičných statkov.
3. Ak výrobné náklady $AC_c = AC_i = TC_{ci} / Q_{ci}$, platí pre hladinu cien spotrebných tovarov $P_c = Y/Q_{ci} + (Y_i - S)/Q_c$

Stabilita kúpnej sily peňazí závisí od stability pomeru medzi dôchodkami domácností a veľkosťou reálneho národného dôchodku. Rovnosť úspor a investícií vytvára stabilitu cenovej hladiny. Ak Y je nižšie ako $C+I$, cenová hladina rastie. Trhové hospodárstvo nemusí nájsť rovnováhu pôsobením samoregulačných trhových síl.

Trhová ekonomika nevytvorí rovnováhu, preto sú potrebné vládne zásahy v dvoch formách:

1. systémom peňažného úverového regulovania v záujme rovnosti úspor S a investícií I ,
2. fiškálnou politikou, rozpočtovou reguláciou, použitím verejných výdavkov.

Druhé obdobie

Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí

Príčinou neúspešného fungovania trhovej ekonomiky v prvej polovici 20. stor. je nedostatočne efektívny dopyt (recesia v rokoch 1929-1933).

Analýza príčin porúch fungovania trhového mechanizmu a ekonomickej rovnováhy pod vplyvom hospodárskej depresie spôsobila:

- zavedenie pojmu „nedobrovoľná nezamestnanosť“, ktorá závisí od podnikateľov a „nedostatočne efektívneho dopytu“ je príčinou porúch v hospodárstve, ale aj príčinou nezamestnanosti,
- nedobrovoľná nezamestnanosť spôsobuje nedostatočné podnety na investovanie u podnikateľov. Problém výroby je kapacita trhu a možnosť jeho rozšírenia. Problém zamestnanosti má riešiť štát, ak zabezpečí potrebný objem efektívneho dopytu určený výškou ziskového očakávania podnikateľov,
- zamestnanosť je analyzovaná ako funkcia podmienok zabezpečujúcich maximálny zisk.

Teória efektívneho dopytu (model makroekonomickej rovnováhy pri neúplnej zamestnanosti)

Rovnosť úspor a investícií $S = I$ je podmienkou makroekonomickej rovnováhy. Problém hospodárstva je v tom, že trhový mechanizmus absentuje pri obnove rovnováhy (preto, lebo S a I pôsobia protichodne na kúpyschopný dopyt). Ak je teda daný podiel spotreby, zamestnanosť je funkciou investícií, ktoré sú determinované hraničnou efektívnosťou kapitálu a výškou úrokovej miery. Časť efektívneho dopytu po spotrebných predmetoch závisí od disponibilného dôchodku, teda sklonu k spotrebe (závislosť medzi veľkosťou dôchodku a jeho spotrebovanou časťou). Sklon k spotrebe sa dá vyjadriť pomerom C/Y , kde C je spotreba a Y je dôchodok.

Faktory ovplyvňujúce sklon k spotrebe:

- subjektívne – skúposť,
- objektívne – rast, pokles miezd.

Hraničný sklon k spotrebe $C = \frac{\Delta C}{Y}$, teda $\Delta C = C.Y$, kde C je spotreba a Y je dôchodok.

Hraničný sklon k úsporám $S = \frac{\Delta S}{Y}$, teda $\Delta S = S.Y$, kde S sú úspory a Y je dôchodok.

Vzťahmi je vyjadrená skutočnosť, že prírastok dôchodku sa delí na časť spotrebovanú a časť usporenú. Ak nevznikajú investície v dôsledku klesajúcej spotreby, dochádza k rastu nezamestnanosti. Hlavným faktorom ovplyvňujúcim národný dôchodok a zamestnanosť sú podľa Keynesa investície. Ak investovaná časť dôchodku nie je rovná časti usporenej, vzniká medzera úspor, resp. medzera investícií. Ak sú investície menšie ako úspory, vzniká medzera úspor a naopak. Dopyt po investíciách je priamo úmerný očakávaným čistým výnosom z investícií a nepriamo úmerný vývoju úrokovej miery.

Teória multiplikátora, úroku a peňazí

Základ tejto teórie položil R. Hahn – pôvodne sa jednalo o teóriu multiplikátora zamestnanosti, v ktorej vysvetľoval vplyv verejných prác na zamestnanosť.

Multiplikátor u Keynesa: „investičný a dôchodkový multiplikátor“ – sleduje multiplikačný účinok dôchodku, na základe dodatočných investícií.

Keyness tvrdí, že veľkosť produktu a celého agregátneho dopytu AD závisí najmä od výšky investícií I .

$$Y = \Delta I \cdot k$$

$$\Delta Y = \Delta I \frac{\Delta Y}{\Delta I}$$

kde

Y - dôchodok,

I – investície,

k – multiplikačná konštanta.

Rast investícií vedie k rastu zamestnanosti a tým aj k rastu celého národného dôchodku. Najskôr sa prejaví rast zamestnanosti a dôchodkov v investičnom sektore, neskôr sa to prejaví vo výdavkoch na spotrebu, čo vyvolá ďalšie investície (tým viac, čím menej z prírastku dôchodku sa dáva na úspory).

Multiplikátor chápal ako statický a krátkodobý. Ak by bol sklon k úsporám nulový, a k spotrebe jednotkový, multiplikátor by bol nekonečný a naopak.

Keďže sklon k spotrebe sa nachádza niekde medzi 0 a 1, multiplikátor je číslo väčšie ako 1.

Teória peňazí a úroku

Keynesss chápal úrok ako čisto peňažnú kategóriu spojenú najmä s preferenciou likvidity (sklon k likvidite). Preferenciou likvidity chápal uprednostňovanie držby hotových peňazí pred držbou menej likvidných aktív (čo je spojené s očakávaním a rizikom).

Úrok je teda odmena za podstúpenie rizika a čakanie.

Keynesss definoval motívy preferencie likvidity:

- dôchodkový (ľudia dostávajú peniaze inokedy ako ich potrebujú, teda si musia vytvárať určité rezervy hotovosti),
- podnikateľský (podnikatelia majú peniaze na zabezpečenie plynulosti výroby a obchodu).

Prvé dva motívy zvyknú byť súhrnne nazývané ako

TRANSAKČNÝ DOPYT PO PENIAZOCH

- opatrnostný (podnikanie je spojené s rizikom, podnikatelia si vytvárajú určité peňažné zásoby na prekonanie rizika),
- špekulačný - špekulatívny (formuluje úplne nový motív) – subjekty držia peniaze v hotovosti z dôvodu špekulácie a dosahovania zisku (rozhodujú sa, či si nechajú peniaze, alebo si výhodne kúpia cenné papiere),

Opatrnostný špekulačný motív zvyknú byť súhrnne nazývané ako

ŠPEKULAČNÝ DOPYT PO PENIAZOCH

Transakčný motív je závislý od úrovne produktu a dôchodku, špekulačný od úrokovej miery. Úroková miera je funkciou preferencie likvidity a množstva peňazí v obehu. Keynesss tvrdil, že aktívnu peňažnou politikou sa dá meniť množstvo peňazí v obehu a výška úrokovej miery, čo má potom vplyv na investície, HDP a index spotrebiteľských cien (CPI). Centrálna banka by mala regulovať podmienky poskytovania úverov (podmienky uvoľňovať, alebo sprísňovať). Zmeny v množstve peňazí ovplyvňujú agregátny dopyt a to pôsobením na investície. Preferencia likvidity je priamo úmerná úrokovej miere (rastie s jej rastom).

1.7 Postkeynesssiánstvo a neokeynesssiánstvo

1.7.1 Harrod – Domarov model rastu

Predstavitelia tohto prúdu uvažujú s dôchodkotvorným, ale aj s kapacitotvorným efektom investícií.

Keynesssova teória rovnováhy je predmetom kritiky, dochádza k jej dynamizácii.

Ekonomický rast podľa nich závisí na vzťahu medzi národným dôchodkom a rastom investícií. Rozhodujúcim činiteľom ekonomického rastu je akumulácia a jej miera.

Dynamizácia investičného multiplikátora odhalila proces vyčerpávania multiplikačného efektu investícií (ak I vyvolá rast HDP, prírastok sa prejaví len postupne, a počas vyčerpávania investičného multiplikátora je produkt v nerovnováhe, lebo investície sú väčšie ako úspory).

Zaviedli pojem „akcelerátor“ charakterizujúci vplyv prírastku dôchodku na dopyt po investíciách.

Zároveň došlo k rozlíšeniu zaručeného tempa rastu a optimálneho tempa rastu (zhodné s tempom rastu obyvateľstva).

1.7.2 Neoklasická syntéza

Jedná sa o pokus spojenia postulátov keynesssiánskej a neoklasickej ekonómie. Zakladateľom je **Samuelson**. Opieral sa o Keynessove myšlienky a zdokonaľoval ich. Od 50tych rokov začal zohľadňovať aj princípy neoklasickej ekonómie.

Základné zásady:

- Neoklasická syntéza využíva neoklasické myšlienky a nástroje stimulácie výroby a Keynessove nástroje regulovania dopytu. Cieľom je dosiahnuť dynamickú rovnováhu v ekonomike.
- V krátkodobom časovom horizonte sa má používať viac keynesssiánske nástroje a v dlhodobom neoklasické.
- Hypotéza duálneho rozhodovania: domácnosti plánujú výdaje na základe očakávaných dôchodkov, firmy plánujú produkciu na základe očakávaných príjmov, príjmy ale závisia na rozhodovaní domácností o výdajoch. Ide teda o kruh závislých rozhodnutí. Aby sa dosiahla plná zamestnanosť museli by firmy vedieť že predajú celú produkciu, a domácnosti by museli vedieť, že dostanú dôchodky zodpovedajúce plnej zamestnanosti a to nevedia ani firmy ani domácnosti. Napr. pesimistické očakávanie dôchodkov bude viesť k nižším výdajom domácností, tie ovplyvnia príjmy firiem a tie nebudú schopné zabezpečovať výrobu pri stave plnej zamestnanosti. Ak zamestnanosť klesne, dôchodky domácností klesnú. Kruh kolobehu ekonomiky sa uzatvára pri neúplnej zamestnanosti - **R Klover**.

1.7.3 Štokholmská ekonomická škola

Tento prúd má základy v švédskych neoklasikoch a marginalistoch (Vicksell, Davidson, Kasel), ktorí rozvojom teórií hospodárskeho cyklu vykonali významný krok k makroekonomickej analýze medzi úsporami a investíciami.

Predstavitelia

Myrdal, Lundberg, Lindal, Ohlin, Heckscher – odlíšili od seba kategórie úspory Ex ante (plánované) a Ex post (uskutočnené).

Investície Ex ante a Ex post nemusia byť rovnako veľké, keďže plány sporenia a investovania vychádzajú od iných subjektov (domácnosti sporia, firmy investujú).

Príklady:

- ak investície Ex ante sú menšie ako úspory Ex ante dôjde ku vzniku neplánovaných zásob, čo vyústi do recesie (firmy znižujú produkciu lebo majú prebytočné zásoby a rastie nezamestnanosť),
- ak investície Ex ante sú väčšie ako úspory Ex ante dôjde k čerpaniu zásob a firmy zvyšujú produkciu, rastie zamestnanosť nastáva konjunktúra.

Dnes sú tieto kategórie súčasťou makroekonomickej analýzy.

Štokholmská ekonomická škola riešila praktické problémy z 30. rokov. Nie je však jednoliata.

Spojitosť s Keynesom: tento prúd podporoval vznik deficitov štátneho rozpočtu na prekonanie hospodárskej recesie. Rovnako ako Keynes aj tento prúd vypracoval svoju teóriu zamestnanosti a nezamestnanosti v ekonomike, s využitými a nevyužitými výrobnými faktormi.

Odlíšnosti oproti Keynesovi: predmetom skúmania je najmä analýza otvorenej ekonomiky (multiplikátor otvorenej ekonomiky, skúmanie medzinárodného obchodu).

Myrdal - v roku 1974 sa stal nositeľom Nobelovej ceny za rozvoj makroekonomiky a inštitucionálnej makroekonómie. Venoval sa teórii cyklického vývoja, peňažnej teórii, sociálnym problémom, analyzoval život černochoch v USA aj hospodárstvo zaostalých krajín, uskutočnil analýzu faktorov, ktoré ovplyvňujú nerozvinutosť v ekonomicky zaostalých krajinách (vzdelanie, zdravie, diskriminácia zo strany zamestnávateľov a odborov).

Heckscher - venoval sa teórii medzinárodného obchodu, spracoval hospodárske dejiny Švédska, vysvetľoval prečo krajiny dosahujú rozdielnu produktivitu v práci (dôvody: rozdielna vybavenosť výrobnými faktormi - kvantitatívne a kvalitatívne). Je spoluautorom Heckscher Olin teórie.

Olin – V roku 1977 sa stal nositeľom Nobelovej ceny za ekonómiu. Prekonal Riccardovu teóriu komparatívnych výhod, tvrdil, že aj krajiny, ktoré majú výrobné technológie zhodné môžu medzi sebou výhodne obchodovať.

Heckscher Olinova teoréma rieši otázky medzinárodnej špecializácie výroby, objemov a cien obchodovaných tovarov, komoditnú a teritoriálnu štruktúru medzinárodného obchodu.

Podstata:

- krajiny sú odlišne vybavené množstvom a kvalitou výrobných faktorov, ich ceny sú rôzne a teda aj ceny tovarov sú rôzne,
- tovary majú rozdielnú náročnosť na určitý, alebo všetky výrobné faktory,
- medzinárodný obchod má tendenciu vyrovnávať ceny výrobných faktorov medzi krajinami.

Príklad: Krajina A bohatá na prácu vyrába a exportuje tovary náročné na prácu, krajina B bohatá na kapitál vyrába a exportuje tovary náročné na kapitál. Teda rastie cena práce v krajine A a cena kapitálu v krajine B (akoby sa výrobné faktory pohybovali voľne medzi hranicami).

Olin tvrdil, že ceny výrobných faktorov sa vyrovnávajú čiastočne. Ako dôvod uviedol prekážky v obchode, ako clá a kvóty. Samuelson naopak tvrdil, že ceny výrobných faktorov sa celkom vyrovnávajú. Je to teda otvorená teória, ktorá sa neustále vyvíja.

Lindal – rozpracoval teóriu peňazí a hospodárskeho cyklu, zaoberal sa hospodárskou politikou.

Lundberg – skúmal teórie ekonomického cyklu.

1.8 Ekonómia blahobytu

Ekonómia blahobytu patrí do neoklasickej ekonómie a má nadväznosť na Marshalla a Pareta. Skúma podmienky dosiahnutia maximálneho spoločenského blahobytu, pri daných obmedzeniach (množstvo a kvalita výrobných faktorov, potreby ktoré majú byť uspokojované). Jedná sa o analýzu a skúmanie ekonomických procesov a vynášanie súdov o ich vývoji v súlade s vývojom spoločenského blahobytu.

1.8.1 Predchodca ekonómie blahobytu

Predstavitelia

Vilfredo Pareto - nahradil kardinalistický prístup hodnoty prístupom ordinalistickým (namiesto hraničného úžitku vysvetľoval užitočnosť prostredníctvom hraničných veličín a indifferenčných kriviek).

Riešil problém ekonomického optima. Bol zástancom liberálnej hospodárskej politiky a odporcom obchodného protekcionizmu, vysokých daní, socializmu. Využíval matematické metódy, zohľadňoval sociálne a politické aspekty. Tvrdil, že spotrebiteľ je schopný posúdiť užitočnosť statku len v relácii s iným statkom (zmena „subjektívnej teórie hodnoty na teóriu správania sa spotrebiteľa“).

Paretovo optimum: Nie je možné zvýšiť úžitok jedného spotrebiteľa bez toho aby sa tým neznížil úžitok druhého.

Paretovo sub-optimum: vzniká vtedy ak sa ešte dá zvýšiť úžitok pre niekoho bez straty úžitku niekoho iného. Limitujúce činitele sú dôchodok a cena tovaru. Dá sa použiť aj na výrobné optimum a to vtedy ak sa nemôže zvýšiť výroba jedného výrobku bez zníženia výroby druhého (krivka produkčných možností). Tvrdí, že je možné nájsť optimálnu alokáciu výrobných faktorov v podmienkach daného rozdelenia bohatstva, nerieši však aké má byť rozdelenie bohatstva.

1.8.2 Staršia škola Ekonómie blahobytu

Pigou - uznával „laissez faire“ ale videl aj potrebu štátnych zásahov do ekonomiky. Zaviedol kategórie: spotrebiteľov prebytok, (rozdiel medzi cenou, ktorú je ochotný zaplatiť a cenou ktorú skutočne zaplatí) výrobcov prebytok (cenu ktorú výrobca dostane a cenu ktorú by akceptoval) výrobcov prebytok vyjadruje kvázi rentou intramarginálnej firmy (taká firma, ktorá disponuje lepšími výrobnými faktormi ako marginálna firma).

U Pigoua celkový spoločenský úžitok je rovný sume úžitkov jednotlivcov.

Maximalizácia hospodárskeho blahobytu závisí od:

- rozdelenia výrobných faktorov na alternatívne použitie,
- rozdelenie majetku a dôchodkov.

Pigou používal marginálnu metódu – hraničný produkt (rast produkcie / rast výrobného faktora o jednotku)

Hraničný produkt (Marginal product) klesá lebo:

1. ďalšie jednotky výrobného faktora sú menej vhodné na výrobu,
2. nasycuje sa potreba jednotlivcov a klesá cena.

Odlíšil od seba kategórie ako súkromné a spoločenské náklady. Zaviedol pojem externalita pozitívna (ak je spoločenský úžitok väčší ako úžitok jednotlivcov)

a negatívna (opak). Mal snahu o premenu pozitivistického chápania ekonómie na chápanie normatívne.

1.8.3 Mladšia škola Ekonómie blahobytu

Mladšia škola Ekonómie blahobytu zaujala odmietavé stanovisko ku Pigouovi a naväzuje na Pareta a jeho ordinalistické chápanie merania užitočnosti.

Hicks – Napísal prácu „Hodnota a kapitál“, v ktorej namiesto pojmu hraničný úžitok zaviedol pojem hraničná miera substitúcie (vyjadruje o koľko tovaru x je človek ochotný vzdať sa aby zvýšil spotrebu tovaru y o 1). V dokonalej konkurencii je hraničná miera substitúcie rovná obrátenému pomeru príslušných tovarov. zaviedol pojem dôchodkový a substitučný efekt.

Celkový efekt zmeny ceny je vždy výsledkom súhrnu týchto efektov.

Substitučný efekt je vždy pozitívny - pri poklese ceny tovaru dôjde k rastu dopytu po tomto tovare a naopak.

Allais – v roku 1988 sa stal nositeľom Nobelovej ceny. Analyzoval fungovanie trhu, rovnováhu a nerovnováhu v trhovej ekonomike. Skúmal fungovanie trhového mechanizmu za využitia matematických metód a pokúsil sa zostrojiť matematický model všeobecnej ekonomickej rovnováhy pomocou systému rovníc.

Arrow - v roku 1972 sa stal nositeľom Nobelovej ceny. Aplikoval matematické techniky v podmienkach rozhodovania za neistoty a rizika a pokúsil sa ich začleniť do modelu všeobecnej ekonomickej rovnováhy.

Sir Lewis - v roku 1979 sa stal nositeľom Nobelovej ceny. Riešil najmä otázky chudoby vo svete. Skúmal rast svetového HNP. Pred 1. svetovou vojnou nastal rast o 1,5% ročne medzi vojnami 0% po 2. svetovej vojne narástol o 3%. Poukázal na rozdielny vývoj v jednotlivých krajinách a aj na rozdielny vývoj v chudobných krajinách.

Popísal dva modely príčin biedy chudobných krajín:

- Prvou príčinou bol „duálny charakter ekonomického rozvoja krajín“. V chudobných krajinách poľnohospodársky sektor zabezpečuje existenciu pre väčšinu obyvateľstva. V bohatších krajinách ekonomický rast zabezpečuje priemyselný sektor, ktorý má neobmedzené pracovné zdroje a využíva nízke mzdy obvykle v poľnohospodárstve.
- Za druhú príčinu biedy chudobných krajín považuje výmenné relácie medzi rozvojovými a industrializovanými krajinami. Kým v chudobnejších krajinách

prevažuje export poľnohospodárskych produktov, moderné priemyselné krajiny sa zaoberajú skôr exportom priemyselných tovarov s vyššou pridanou hodnotou.

Tvrdil, že rozhodujúci vplyv na výmenné relácie majú nízka produktivita v poľnohospodárstve nerozvinutých krajín a vysoká produktivita v poľnohospodárstve vyspelých krajín.

Amarti Sen - Ind skúmajúci hladomor vo svete. Zaoberal sa tiež otázkami teórie spoločenskej voľby, a rozhodovaním spoločnosti. V roku 1998 sa stal nositeľom Nobelovej ceny.

1.9 Inštitucionalizmus

Tento prúd sa vyvinul na prelome 19.-20. stor. Je jedným zo smerov neoklasickej ekonómie. Vychádza z predpokladu záujmu o inštitúcie a ich vplyv na ekonomické myslenie, ktorý spája s rastom významu inštitúcií. Najrýchlejší vývoj zaznamenal tento prúd v USA, kde nastal rýchly priebeh podstatných zmien v ekonomike, ako technický pokrok, vývoj korporácií a monopolov.

Najsilnejší vplyv na USA nastal v období rokov 1920 až 1930 poklesom vplyvu učenia Kenyessa a uplatňovaním matematických metód v ekonómii. Prejavovala sa tiež snaha ekonómov priblížiť teóriu ku hospodárskej praxi. Vznikla koncepcia „New Deal“ prezidenta F.D.Roosevelta.

Etapy vývoja Inštitucionalizmu

- americký inštitucionalizmus: obdobie rokov 1890-1939,
- neoinštitucionalizmus: obdobie po 1948,
- nová inštitucionálna ekonómia: rozvoj v 60. rokoch, jednotnejšie sformovaná až v roku 1980.

Inštitucionalisti vychádzajú z tvrdenia: „Spoločenský vývoj prebieha prostredníctvom vývoja inštitúcií.“ ich základ je v tradíciách a zvykoch.

Inštitucionalizmus nie je obsahovo vyhranený a obsahuje v sebe viaceré smery:

- psychologický – Veblen,
- právny – Commons,
- empirický – Mitchell,
- industoriálno-technokratický – Galbraight,
- inštitucionalizmus transakčných nákladov – Coas.

Podstata Inštitucionalizmu

Inštitucionalizmus v sebe obsahuje tri základné črty:

- nespokojnosť s vysokou úrovňou abstrakcie neoklasizmu,
- potreba integrácie ekonómie s ostatnými spoločenskými vedami,
- nespokojnosť s kauzálnym empirizmom.

Inštitucionalisti ekonomické javy neanalyzujú len ich popisujú. Nevytvorili vlastnú vedeckú ekonomickú teóriu.

Starí inštitucionalisti postavili svoje učenie na kritike Marshallových stúpcov.

Noví (mladí) inštitucionalisti popisujú spoločenské inštitúcie na základe teórie a metód Marshallovej školy.

Starí i noví obhajujú sociálno-ekonomické prístupy v skúmaní ekonomických javov a procesov, zaoberajú sa tiež popisom a systematizáciou sociálnych javov a procesov.

Zásadná však bola kritika neoklasizmu (ignorácia inštitúcií v teórii a praxi trhovej ekonomiky) a odmietanie neoklasickej teórie o racionálnom ekonomickom človeku „homo economicus“.

Inštitucionalizmus sa orientoval na praktické ekonomické problémy (protiklad ku neoklasikom). Človek nie je izolovaný jednotlivec, ale súčasť spoločenského prostredia s ekonomickými vplyvmi.

Inštitucionalizmus tvrdil, že:

- inštitúcie majú zásadný význam pri vytváraní ekonomiky a správania sa ľudí,
- inštitúcie sa neustále vyvíjajú a časom sa menia.

Vývoj prináša rast produktivity práce a predpoklady pre zvýšenie blahobytu.

1.9.1 Prístupy chápania inštitucionalizmu

T. B. Veblen - zakladateľ amerického inštitucionalizmu, skúmal sociálno-psychologické zdroje ľudského chovania a správania. Napísal prácu „Teória záhaľčivej triedy“, ktorá je kritikou materiálnych kritérií úspechov v americkej kultúre peňazí, mrhania výrobnými zdrojmi, ktoré je umocnené „demonštratívnu spotrebou“ (aby sa ukázalo, že na to majú).

V „Teórii podnikania“ – rozlíšil industriu a biznis – industria (priemysel, inžinieri) je výroba spojená s tvorivou ľudskou prácou, biznis (kapitalisti, manažéri), je

spojený s maximalizáciou zisku, teda výrobou pre zisk. Biznis sa priživuje na industrii, dôsledkom čoho je brzdenie pokroku a cyklický vývoj ekonomiky. Rozvojom biznisu vzniká trieda zaháľáčov.

J. R. Commons - spoločnosť a ekonomiku chápe ako svet kolektívnych pravidiel, vedecky skúmateľných a konštruktívne meniteľných. Rozpracoval základy reformných opatrení inštitucionalizmu, ktoré boli súčasťou New Dealu F. D. Roosvelta.

W. C. Mitchell - presadzoval empiriu a aplikovaný ekonomický výskum, skúmal hospodárske cykly a ich príčiny. V cykle hrajú podľa jeho názoru rozhodujúcu úlohu peniaze a vývoj peňažného zisku. Pripúšťal zásahy štátu do ekonomiky.

J. M. Clark - je kritikom neoklasizmu. Skúmal sociálne aspekty ekonomiky, skúmal tiež rozdiel medzi spoločenskými a súkromnými nákladmi, spájal ich s opatreniami, ktoré vyrovňávajú kolísanie ekonomickej aktivity, so zmenšovaním negatív vonkajších efektov súkromného podnikania. Bol za štátnu kontrolu monopolov.

C. E. Ayers - za kvalitatívne nový stupeň riadenia považoval indikatívne plánovanie (vzájomná spolupráca medzi štátom a veľkými korporáciami).

G. C. Means – zastával názor, že nepružnosť cien znižuje až znemožňuje samoregulačnú schopnosť trhového mechanizmu aj pri plnom využívaní výrobných faktorov teda aj pri plnej zamestnanosti. Neviditeľnú ruku trhu nahradí neviditeľná ruka korporácie.

Neoinštitucionalizmus po druhej svetovej vojne

V USA reálnu ekonomiku podporujú stále viac politické rozhodnutia a preto ekonómia musí byť v kontakte s politológiou. Neoinštitucionalizmus rozvíja a dopĺňa neoklasickú ekonómiu, (stará inštituciomická ekonómia ju odmietala a kritizovala). Odlišuje pojmy inštitúcia (stále normy a pravidlá jednania) a organizácia (hierarchicky usporiadaná štruktúra, ktorá existuje na základe existujúcich inštitúcií a pravidiel).

Predstavitelia

J. K. Galbraith - nadviazal na Veblena. Podľa neho rozhodujúci faktor ekonomického rozvoja je veda a technický pokrok (prechod z industriálneho do postindustriálneho štádia vývoja). Rozhodujúcu úlohu tu hrajú tzv. technoštruktúry (manažéri, vedci a technici-nová elita). Teória konverencie: zblížovanie sa medzi vyspelou trhovou ekonomikou a socializmom. Charakteristika ekonomickej

spoločnosti: Kapitalizmus má trvalý sklon vyvolávať poruchy a krízy. Vzniká stále nebezpečie zhoršovania životného prostredia. Videl potrebu zásahov do trhovej ekonomiky.

R. H. Coase - formuloval „teóriu transakčných nákladov“- náklady ktoré vznikajú keď si subjekty vynucujú vlastnícke práva - transakčné náklady ex ante - príprava a uzavretie dohody, transakčné náklady ex post – zaistiťovanie a vynucovanie plnenia dohody.

Teória zastúpenia: Vlastník deleguje práva na zástupcu, čím vzniká možný konflikt záujmov, v dôsledku toho, že majú asymetrické rozdelenie informácií. Zástupca má viac informácií ako vlastník a môže robiť rozhodnutia nevýhodné pre vlastníka.

Nový pohľad na externality: nevznikajú v dôsledku sklamania trhu, alebo v dôsledku vysokých transakčných nákladov spojených z vyjednávaním firiem.

Armen A. Alchian – zastával liberálny názorový prúd. Človek pôsobí v prostredí neistoty. Ak nemá potrebné informácie robí chyby, s chýb sa učí a nerobí systematicky tie isté chyby (v tom je racionálny).

1.10 Teória nedokonalej konkurencie

Predstavitelia

Joan Violet Robisonová - významná predstaviteľka Taliansko-Cambridgeskej školy postkeynesssiánstva v teórii nedokonalej konkurencie (monopolu). Vychádza z predpokladu že firmy fungujú na oligopolných trhoch a udržiavajú nevyužitú kapacitu, ceny sú tvorené tak, že k nákladom pripočítavajú zisk, výška cenovej prirážky závisí na stupni monopolu (miera nedokonalej konkurencie v danom odvetví). Rozdeľovanie dôchodku je výsledkom priemerného stupňa monopolu, ktorý v hospodárstve prevažuje (čím je väčší, tým je vyšší podiel zisku na produkte a tým menší podiel mzdy na produkte). Toto platí skôr v krátkom, ako dlhom období. Ekonomický rast v dlhom období závisí najmä na sklone k investovaniu. Ekonomický rast v podmienkach plnej zamestnanosti je špecifický a ťažko dosiahnuteľný jav, čoho príčinou je nestála psychika podnikateľa. Nestála psychika nemôže byť zárukou trvalého ekonomického rastu a plnej zamestnanosti.

Piero Sraffa - jeho názory dali popud k vzniku teórie nedokonalej konkurencie. Prepracoval Riccardovu teóriu hodnoty. Problém videl v tom, že

Ricardo neriešil problém výrobnéj ceny a výrobného zisku. Tieto problémy vysvetlil na základe tzv. zloženého štandardného tovaru.

1.11 Chicagská škola

Chicagská škola sa viaže k Chicagskej univerzite od roku 1939 doteraz. Ekonomické myslenie a názory na fungovanie trhovej ekonomiky opiera o slobodné trhy, schopnosť trhu efektívne alokovať výrobné faktory pre výrobu a rozdeľovanie, minimalizáciu úlohy štátu v ekonomike a liberálne myslenie.

Obdobia vývoja školy

- 30 roky 20. stor. – objavujú sa názorové rozdiely v metodológii skúmania,
- zač. 40-50 roky: nie veľké uznanie školy,
- zač. 50 doteraz: všeobecne uznávaná škola.

Zakladatelia

Frank Knight - rozvinul cenovú teóriu, využíval abstrakciu a dedukciu.

Jacob Winner - zakladateľ chicagskej školy, využíval aplikovanú teóriu medzinárodného obchodu a monetárnu teóriu. Aplikoval empirické a kvantitatívne metódy, ktoré spájal nesúhlas s:

- monopolistickou konkurenciou,
- keynessiánskym učením a hospodárskou politikou,
- programom New Deal.

Predmet skúmania Winnera sa opieral o neoklasickú tvorbu cien. Ako metodológiu využíval „metodologický pozitivizmus“ – empiria, štatistické metódy, ak sú závery skúmania v súlade s teóriou potom sú závery pravdivé.

Predstavitelia

Knight F. - definoval ekonómiu ako vedu o ekonomickom správaní sa jednotlivca, ktorý sa snaží uspokojiť svoj úžitok pri uspokojovaní potrieb. Aplikoval abstraktnú a deduktívnu metódu, ignoroval empiriu.

Rozvinul „teóriu podnikateľského zisku“. Dovtedy bol zisk chápaný ako renta za čakanie a riziko - „Kde nie je riziko nie je zisk.“ Tvrdil, že podnikateľský zisk existuje aj v stave rovnováhy. Rozlíšil riziko a neistotu (dá sa merať cez pravdepodobnosť, dá sa poistiť, neistota sa nedá merať, raz existuje, raz nie. Zisk,

resp. strata je výsledkom nepredvídaných okolností. Zisk a strata sú chápané ako rozdiel medzi skutočnosťou a očakávaním.

Stigler – držiteľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1982 za výskum priemyselnej štruktúry. Jeho práca je ovplyvnená Millom, Winnerom, Knighom - sústredeným na mikroekonómiu - základ ekonomickej vedy. Zaviedol teóriu trhových štruktúr a teóriu ekonomických informácií, v ktorých informácie definuje ako statok, ktorý nie je voľný ale vzácny. Pri získavaní informácií subjekt porovnáva náklady z ich užitočnosťou a preto sa subjekty rozhodujú na základe neúplných informácií. Ďalej rozvinul teóriu verejnej regulácie. Rozoberal otázky regulácie monopolu štátom, pričom tvrdil, že štát stráži monopol, čo je neefektívne, lebo vládny úradník sa dostane pod vplyv regulácie monopolu (ovládnutý storážca).

Scholtz zaoberal sa nerovnováhou medzi chudobou a nízkym stupňom produktivity v poľnohospodárstve chudobných krajín a naopak produktivitou práce a úrovňou dôchodkov vo vyspelých priemyselných krajinách. Zdôraznil význam ľudských zdrojov pre rozvoj celého hospodárstva. Ukázal že „ľudský kapitál má vyššiu návratnosť ako kapitál fyzický“. Podľa neho produkcia potravín bude rásť rýchlejšie ako obyvateľstvo. Odmietol existenciu „bludného kruhu chudoby, z ktorého sa nie je možné dostať“.

Garry Becker V roku 1992 dostal Nobelovu cenu. Bol žiakom M. Friedmana. Vychádzal z marginalistickej neoklasickej analýzy aplikovanej na rozličné činnosti jednotlivca.

„Homo economicus“ sa rozhoduje na základe princípov racionality „Ekonómia času“. Čas je považovaný za vzácny faktor, náklady času sú nákladmi obetovanej príležitosti.

Poukazuje na diskrimináciu (na príklade ženy z Iránu) dvoch osôb z rovnakou produktivitou, ktoré sú rozdielne zaplatené, podľa neho by to v dokonalej konkurencii nebolo možné.

Aj zlodej porovnáva výnosnosť trestného činu, dôsledkom čoho väčšie tresty zapríčiňujú menšiu motiváciu páchať kriminalitu.

1.11.1 Ekonomické teórie naväzujúce na Chicagskú školu

Teórie ekonomického rastu a cyklu

Podstata učenia

Ekonomický rast je zložitý proces, výsledkom ktorého je kvantitatívny a kvalitatívny rozvoj spoločnosti. Rast je spojený s rozhodovaním domácností, firiem a iných subjektov. Na ekonomický rast pôsobí celý rad faktorov:

- inovácie a investície,
- sklon domácností k úsporám,
- populačný rast.

Predstavitelia

J. A. Schumpeter - najvýraznejší ekonóm 20. stor.. Formálne patril pod rakúsku školu, ale vydal sa samostatnou cestou – aj po stránke výskumu aj po stránke metodológie. Ako vzory mal Bohm-Bauerka, Walrasa a z časti Marxa.

Odlišnosti od rakúskej školy:

- podľa neho procesy výskumu ekonomiky majú kvantitatívnu povahu,
- kombinoval deduktívnu s historicko-empirickou metódou,
- akceptoval Walrasovu teóriu všeobecnej ekonomickej rovnováhy,
- mal odlišné názory na kategórie podnikateľský zisk, úrok,
- bol zástancom inej teórie hospodárskeho cyklu.

V teórii hospodárskeho vývoja rozlišoval:

- hospodárstvo kruhového pohybu (ak sa nemení kombinácia činiteľov výroby),
- rozvíjajúce sa hospodárstvo na novokombinované činitele výroby - trhovú ekonomiku je dynamická.

Inovácie (nové výrobky, cenné suroviny, nové trhy) a podnikateľ sú potrebné pre rozvoj hospodárstva. Tam kde nie sú inovácie nie je ani zisk. Zisk je tam kde dochádza k inováciám ekonomiky. Aktivizátorom inovácií je osoba podnikateľa inovátora (rozdiel oproti neoklasickej podnikateľskej teórii, ktorá chápala podnikateľa ako alokátora výrobných faktorov). Inovačný proces prebieha len na nedokonale konkurenčných trhoch, len oni vytvárajú priestor pre podnikateľa inovátora.

Príčinou ekonomického cyklu sú endogénne faktory, revolúcie, zmeny legislatívy, neuskutočňované inovácie (tie sú nielen hybná sila ale aj problémový faktor, spúšťajú ekonomické cykly). Inovácie prebiehajú v nárazových vlnách - jedna

inovácia podnecuje vznik ďalších a tým sa vyvoláva klamlivejšie očakávanie trvalejšej prosperity. Inovácie začnú narážať na nedostatok úspor, niektoré sa ukazujú ako zlé, investičná vlna sa mení na dezinvestičnú vlnu, rozmach prechádza v recesiú a depresiu. V depresii a kríze videl ozdravný proces ekonomiky.

Fázy ekonomického cyklu:

- oživenie(vzdďaľuje výrobu od stavu rovnováhy),
- kríza(znovu približuje hospodárstvo k stavu rovnováhy),
- najhlbšia fáza krízy je depresia.

Každý cyklus pre neho znamená pokrok. Rozlíšenie ekonomických cyklov Schumpeterom:

- Kitchinove cykly: 40 mesiacov,
- Juglarov cyklus: 9-10 rokov (tri Kitchinove cykly tvoria jeden Juglarov),
- Kondratievov cyklus: 54-60 rokov,

„Kapitalizmus je bezkonkurenčne efektívny systém ale nevidel jeho perspektívu príliš dobre z nasledujúcich dôvodov“:

- kapitalizmus sa orientoval na deštruktívne medzinárodné konflikty a vojny,
- mentalita verejnosti je antikapitalistická – rentierský systém, podniky neriadia vlastníci ale manažéri, kapitalizmus storatil svoju príťažlivosť.

Kapitalizmus nahradí nový systém ovládaný mocenskými elitami intelektuálov a technokratov.

Simon Kuznetz – držiteľ Nobelovej ceny za rok 1971. Dal si za úlohu vypracovať kvantitatívne upresnenie ekonomických veličín, pre postihnutie procesov spoločenských zmien. Skonštruoval ukazovatele ekonomického rastu (meranie HDP, národného dôchodku).

Využíval ukazovatele, ktoré je možné empiricky merať a pozorovať.

Vypozoroval dlhodobé rastové cykly (okolo 20 rokov). Tie sú podľa neho vyvolané kolísaním tempa populačného rastu. Zistil, že agregátny sklon k úsporám je dlhodobo stabilný, krátkodobo sa mení len v závislosti od priebehu cyklu. Medzi jeho ďalšie zistenia patria: objem reálneho kapitálu potrebného k výrobe určitej komodity

vykazuje určitý klesajúci trend. Mal zásluhy pri tvorbe národných účtov OSN a zjednotení ekonomických štatistík jednotlivých štátov a vzájomnej porovnateľnosti.

Leonid Vitalievič Kantorovič - Držiteľ Nobelovej ceny za rok 1975. Skúmal politickú ekonómiu, moderné dejiny a problémy v centrálne radenej ekonomike (základné problémy sú rovnaké: výrobné faktory sú obmedzené, dôchodky sú nezávislé na politickom rozdelení spoločnosti. Začal riešiť plánovací problém (ako skombinovať výrobné zdroje, aby podnik dosiahol maximálnu produkciu). Použil analýzu „lineárne programovanie“. Prepojil základné poučky lineárneho programovania s teóriou optimálneho plánovania socialistickej ekonomiky.

Tjalling Koopmans – Nositeľ Nobelovej ceny za rok 1975. Zameriaval sa na problémy efektívnosti výroby a nezávisle na sebe rozpracoval s Kantorovičom teóriu lineárneho programovania. Prepojil lineárne programovanie s tradičnou ekonómiou. Neskôr sa venoval problémom rozdeľovania národného dôchodku na spotrebu a investície (jedná sa o rozdeľovanie bohatstva medzi rôzne generácie).

Medzi ďalších predstaviteľov tohto prúdu možno zaradiť Clarka, Wicksella, Douglasa, Cobba, Solova a ďalších.

1.11.2 Neoklasická neorakúska ekonómia

Podstata učenia vychádza z prác Mengera, Wiesera, Bohm-Bawerka. Nadväzuje na neoklasicizmus a neoliberalizmus. Autori zdôrazňujú presadzovanie liberalizmu a kritiku štátnych zásahov Keynesianstva a socializmu.

Predstavitelia

Ludwig von Mises - predstaviteľ krajnej formy individualizmu a konzervativizmu. Bol za „laissez-faire“ (aby štát nezasahoval do ekonomiky), bol presadzovateľom klasického hospodárskeho liberalizmu, kritikom racionálnosti socialistického hospodárstva, propagátorom praxeológie (ekonómia sama o sebe nie je veda, ale integrálna súčasť všeobecnej vedy o ľudskom jednaní).

Praxeologická ekonómia zdôrazňuje u ekonomických zákonov kvalitatívnu stránku. Bol odporcom matematiky v ekonómii.

Jeho teória peňazí odmietala „cenovú hladinu“, používal termín „kúpna sila peňazí“, ktorá bola taktiež nekvantifikovateľná, keďže kúpna sila peňazí závisí na dopyte po peniazoch.

Jeho teória hospodárskeho cyklu: poruchy peňažného obehu sa prejavujú v reálnych hospodárskych ťažkostiach, prechádzajúcich v hospodárske cykly s depresiami a infláciou. Za príčinu hospodárskeho cyklu považuje zmenu množstva peňazí v obehu. Ovládnutie peňažného obehu centrálnou bankou plodí hospodárske cykly.

Vyjadril pochybnosti o racionálnosti centrálne plánovaného hospodárstva. Podľa neho zisková motivácia jednotlivca slúži k najlepšiemu uspokojovaniu potrieb spoločnosti. Bol kritikom socializmu, inštitucionalizmu a keynessiánstva.

F.A. von Hayek - Držiteľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1974. V deľbe práce rozlíšil dve historické obdobia:

- primitívne hospodárstvo,
- pokročilé hospodárstvo.

Rastom produktivity práce sa postupne podlamuje sebestačnosť jednotlivcov v zásobovaní. Cenový mechanizmus je najúčinnější koordinátor výrobných a výmenných vzťahov. Ceny reagujú na zmeny v preferencii, na vzájomnosť zdrojov a technické postupy.

Teória rozptýleného poznania: poznanie existuje len v rozptýlenom stave.

Teória priemyselného cyklu: príčinou trhovej nerovnováhy sú peniaze. Existujú dve situácie:

- dochádza k dobrovoľným úsporám, ktoré nevyvolávajú poruchy, lebo dopyt a ponuka výrobných prostriedkov rastie súbežne ako klesá dopyt a ponuka po spotrebných tovaroch,
- vynútené úspory – vedú k inflácii. Zväčšovanie investícií zapríčiňuje rast príjmov a rast dopytu po spotrebných predmetoch, ktorých ponuka by sa nemala zvýšiť. Nerovnováha medzi dopytom a ponukou vyvoláva rast cien. Rast dopytu po úveroch spôsobuje rast úrokovej miery až kým sa neodradia podnikatelia od činnosti – začiatok krízy. V priebehu krízy dochádza k opätovnej obnove úspor.

V 70. rokoch sa Hayekové predpovede začali naplňovať.

Neumann - pôsobil na princetonskej univerzite. Bol za rozšírenie používania matematiky v ekonómii.

„Teória hier a ekonomické správanie“ je spoločné dielo Neumanna a Morgensterna. Obsahuje systematickú analýzu správania sa hospodárskych subjektov na nedokonale konkurenčných trhoch (oligopoloch).

Rakúska škola sa od nich dištancovala z týchto dôvodov:

- averzia k matematizácii ekonómie,
- Neumann a Morgenstern odmietali názor, že podstatou porozumenia trhovej ekonomike je tzv. „hospodárstvo R. Crusoa“ - maximalizácia vlastného blahobytu na základe konfliktu so záujmami iných,
- inklinovali k inštitucionalizmu, porovnávanie považovali za reálne a možné,
- nahradili rovnice Walrasovej všeobecnej ekonomickej rovnice novými postupmi.

Teória hier:

1. hop alebo trop,
2. nekooperatívne hry (dilema väzňov),
3. kooperatívne hry (analýza vytvárania koalícií – najvýznamnejší prínos teórie hier do ekonómie)

Napriek tomu boli Neumann a Morgenstern kritizovaní za to že boli statickí a abstraktní používaním teórem maximinima a minimaxima.

L. Lachmann - vyhranený subjektivist, kritik postkeynessiánstva a neoricardiánstva. Rozvinul „Teóriu štruktúrneho kapitálu“, kde kapitál považoval za súhrn rôznorodých prvkov, t.j. ako mikroekonomickú kategóriu vyjadrenia individuálnych plánov výrobcov, ktoré predurčujú kvantitatívnu a kvalitatívnu štruktúru výrobných činiteľov.

Štruktúra kapitálu podľa Lachmanna:

- výrobné koeficienty (podiely kapitálových statkov),
- kapitálové koeficienty (pomer úžitkových hodnôt tovarov medzi sebou navzájom).

Podstata teórie štruktúrneho kapitálu spočíva v zmene plánu výroby od jednej firmy k druhej, čo vedie k neustálym zmenám štruktúry kapitálu (iné pochopenie hospodárskeho cyklu).

Teória očakávania: situácia v ktorej sa tvorí očakávanie a jeho podoba nie sú identickými javmi. Na očakávanie pôsobí skúsenosť, opatrnosť, ochota riskovať (teda existujú rozdielne očakávania).

Rothbard - vychádzal z neoklasického misesovského individualizmu, praxeológie a subjektivismu. Mal snahu o zavedenie neutrálnej ekonomickej analýzy, Predmetom kritiky boli HDP, agregátna spotreba, investície a deficit obchodnej bilancie (ako termíny).

Analyzoval ľudské jednanie a trhovú proces (dôsledná obhajoba laissez-faire). Peniaze považoval za výmenný prostriedok bez spojitosti so štátom, navrhoval návrat k slobodnému bankovníctvu bez monopolu centrálnej banky.

Izrael Kirzner – jeho prínos spočíval v zmene pohľadu na trh a podnikateľa. Trh rozdelil na skutočný a umelý. Za umelé považoval neoklasické modely (svet rovnováhy). Za skutočné považoval podmienky, za ktorých trhy fungujú.

V rovnováhe neexistuje priestor pre podnikanie, nerovnováha je hybnou silou podnikania (možnosť prekvapenia, možnosť nevysvetliteľného čistého zisku).

V „teórii podnikateľského objavovania“:

- bol proti pokusu nahradiť osobu podnikateľa štátnymi intervenciami,
- tvrdil, že štátne plánovanie nie je schopné nahradiť podnikateľské objavovanie.

Spor o ekonomickú racionalitu socializmu (Kirzner vs. Hayek)

Tento spor mal tri fázy:

1. potvrdenie, resp. vyvrátenie tvrdenia, či môže socializmus racionálne alokovať zdroje na základe pracovnej doby,
2. tvrdenie, či môže socializmus racionálne alokovať zdroje na základe cien, získaných riešením rovníc Walrasovej všeobecnej ekonomickej rovnováhy,
3. tvrdenie, či môže socializmus racionálne alokovať zdroje (T.M. Hayek: „Nemožnosť ekonomickej kalkulácie socializmu nie je daná technickými obmedzeniami, ale charakterom informácií, ktoré poskytuje iba trh.“).

Pohľady na ekonomickú teóriu Rakúskej školy:

- prínosom bolo rozvinutie teórie hospodárskeho cyklu, za čo Hayek v roku 1974 obdržal Nobelovu cenu,
- zdôraznenie závislosti makroekonomiky na mikroekonomike,
- peniaze v reálnom trhovom hospodárstve nie sú neutrálne,
- štátne zásahy je potrebné opatrne ordinovať,
- subjektivismus.

1.12 Monetarizmus

Podstata učenia

Monetarizmus nie je považovaný za samostatnú ekonomickú školu. Ako hlavné dôvody je možné uviesť nasledovné:

1. vyvíja sa so začiatkom samotnej chicagskej ekonomickej školy,
2. je proti keynessiánstvu a proti protekcionistačkej hospodárskej politike,
3. je vnútorne diferencovaným smerom,
4. existujú v ňom odlišné názory na ekonomické aspekty teórie a jej aplikáciu do hospodárskej politiky.

Označenie monetarizmus je prisudzované najmä stúpencom kvantitatívnej teórie peňazí (Don Patinkin), ale aj chicagskej škole (friedmanovský monetarizmus), škole racionálnych očakávaní (monetarizmus II.), koncepciám vychádzajúcim z prác Cloovera a Leonhufwooda

Monetaristi sa opierajú o nasledovné tvrdenia:

Existuje tesný vzťah medzi zmenami ponuky peňazí a zmenami nominálneho dôchodku (HDP). Zmeny v množstve peňazí v obehu vyvolávajú zmeny v nominálnom dôchodku (HDP). Zmeny nominálneho dôchodku (HDP) sa najneskôr so spozdením 6-9 mesiacoch prejavujú ako zmeny reálneho dôchodku (HDP). Po zmenách HDP prichádzajú po 6-9 mesiacov zmeny v cenovej hladine. Pomer medzi nominálnym dôchodkom (HDP) a medzi zmenami ponuky peňazí, nie je vždy rovnaký. V krátkodobom období zmeny v ponuke peňazí ovplyvňujú hlavne produkciu, v dlhodobom období cenovú hladinu.

Inflácia je vždy a všade len peňažný jav, jej príčinou môže byť len zvýšenie množstva peňazí v obehu. Výdavky vlády pôsobiace inflačne je napr. financovanie zvyšovaním množstva peňazí v obehu. Zmeny v množstve peňazí v obehu zapríčiňujú, že úroková miera rastie, resp. klesá. Pokles v dôsledku zmien na trhoch aktív a rast v dôsledku zmien na trhoch tovarov a služieb.

Úroková miera nie je považovaná za spoľahlivý ukazovateľ pre uskutočňovanie monetaristickej politiky. Fungovanie prevodového mechanizmu – zmeny v peňažnej zásobe vyvolávajú narušenie potrebnej štruktúry portfólia ekonomických subjektov. Snaha o obnovenie pôvodnej štruktúry portfólia vyvoláva zmeny v dopyte po aktívach a zakladá nerovnováhu na trhoch aktív. Dôsledkom toho je zmena relatívnych cien aktív. Zmeny v cenách finančných aktív vyvolávajú zmeny

v úrokovej miere, čo má za následok zmeny v dopyte po tovaroch a službách. Zmeny vyvolávajú zmeny dokiaľ sa nevytvorí rovnováha.

Predstavitelia

Milton Friedman - bol pod vplyvom Keynesa, nazývaný aj teoretik neoklasizmu, liberalista a zástanca „laissez – faire“. Študoval v Chicagu, kde aj pôsobil. Rozpracoval Teóriu spotrebnej funkcie ako hypotézu permanentného dôchodku.

Neokonzervatizmus v ekonómii sa uplatňoval v hospodárskej politike M. Thatcherovej vo Veľkej Británii.

Názorové rozdiely v porovnaní s J. M. Keynesom:

- národné hospodárstvo sa dá predstaviť ako automobil (plynový pedál – vyššie vládne výdaje, brzdový pedál - nižšie vládne výdaje, vyššie dane), monetaristi tvrdia, že vlády sú zlými vodičmi (na plynovom pedáli má byť „vyšší prívod peňazí“, na brzdovom „nižší prívod peňazí“),
- koncepcie monetarizmu: dôraz na aktívnu úlohu peňazí, peňažnej a úverovej politiky,
- kritika Keynesových foriem štátneho intervencionizmu,
- kritika aktivistickej politiky štátu.

Východiská monetarizmu

Predstava o vnútornej stabilite súkromného sektora, vybaveného autoregulačnými mechanizmami.

Do ekonomického učenia monetaristov možno zaradiť:

- novú klasickú ekonómiu,
- školu racionálnych očakávaní,
- monetarizmus II.,
- koncepcie kvantitatívnej teórie peňazí (Don Patinkin).

Po druhej svetovej vojne M. Friedman založil novú chicagskú školu, východiskom ktorej bola definícia pozitívnej ekonómie, potreba preferovať hypotézy, ktoré sú čo najjednoduchšie a na druhej strane čo najpresnejšie predpovedajú vývoj.

Metodológia u Friedmana

M. Friedman vo svojich prácach využíval metodologický pozitivizmus a kritériá pozitívnej ekonómie:

- musí byť vnútorne konzistentná,
- musí byť dokázateľná – testovateľná,
- jediný dôkaz platnosti je komparácia reality s predpoveďou,
- jednoduchosť a prospešnosť teórie

Zmysel metodologického pozitivizmu: ekonomická teória má dávať správne predpovede (teda ide o overenie nie predpokladov, ale záverov). Problematické je vysvetlenie reálnosti predpokladov teórie.

Inflačná teória: zmeny inflácie nasledujú po zmenách v zásobách peňazí.

Monetaristická teória peňazí: spočíva v kontrole úrokovej miery ako nástroja riadenia likvidity bánk.

Definícia monetarizmu Friedmanom: je to vzťah medzi mierou rastu množstva peňazí v obehu a mierou rastu nominálneho dôchodku, resp. HDP.

Friedman rešpektuje pôvodnú teóriu peňazí, ale jej podstata spočíva v tom, že zväčšenie množstva peňazí v obehu zapríčiňuje rast cien tovarov, pretože to isté množstvo tovaru sa vymieňa za väčšie množstvo peňazí a naopak. Platí teda vzťah:

$$M.V = P.Q$$

kde:

- M - množstvo peňazí v obehu,
- V - rýchlosť obratu peňazí,
- P - cenová hladina,
- Q - reálny dôchodok, resp. HDP (vo Fisherovej rovnici peňazí bolo Q predtým T – čo je objem transakcií).

Prístupy k peňažnej teórii

K peňažnej teórii zaujal Friedman mikroprístup, t.j. držba peňazí u ekonomických subjektov. Makroprístup bol typický pre cambridgeskú verziu, t.j. celkové množstvo peňazí v domácnostiach a podnikoch k je obrátená hodnota rýchlosti obratu peňazí $\frac{1}{V}$.

Cambridgská verzia $M = P \cdot Y \cdot k$,

kde:

M – množstvo peňazí v obehu,

P – cenová hladina,

Y – výška dôchodku

k – podiel peňažnej hotovosti na nominálnom dôchodku.

Na dopyt po peniazoch vplývajú faktory:

1. reálna hodnota bohatstva,
2. rozdelenie kapitálu na human a non-human,
3. očakávané výnosy z celého portfólia aktív v porovnaní s očakávanou infláciou,
4. reziduálna zostatková veličina.

Permanentný dôchodok: ľudia prispôsobujú svoju spotrebu zmenám svojho dlhodobého očakávaného dôchodku, i keď málo pozornosti venujú predchádzajúcim zmenám. Permanentný dôchodok je zložka bežného dôchodku, do ktorej nepatria odmeny a iné. Permanentný dôchodok závisí od:

1. veľkosti bohatstva domácností (aj ľudský kapitál),
2. výšky úrokovej miery,
3. veľkosti očakávaných pracovných príjmov z očakávaných pracovných príležitostí.

Meltzer – jeho prínosom je nové vysvetlenie dopytu po peniazoch, ktoré je založené na analýze nákladov na informácie (tie sa znižujú, ak do výmeny vstupujú peniaze). Vypracoval teóriu vyrovnanej obchodnej a platobnej bilancie pri predpoklade nepružných cien.

Nová interpretácia Phillipsovej krivky, inflácia a nezamestnanosť:

- pôvodná krivka je krátkodobá, pre fungovanie trhového hospodárstva je charakteristická dlhodobá krivka, založená na prirodzenej miere nezamestnanosti a inflačných očakávaniach. Nesúlad medzi očakávanou a skutočnou mierou inflácie vysvetľuje Friedman pomocou „akceleračnej poučky“ – rast cien je vyvolaný rozdielom medzi očakávanou a skutočnou mierou inflácie,
- za prirodzenú nezamestnanosť považoval systém celkovej rovnováhy, pri ktorej neexistuje nedobrovoľná nezamestnanosť a miera inflácie sa nemení, je teda stabilná.

- odmietal štátne zásahy sledujúce znižovanie nezamestnanosti, s výnimkou opatrení na udržanie prirodzenej miery nezamestnanosti,
- jediná vhodná forma hospodárskej politiky je peňažná a úverová politika,
- celá jeho koncepcia je krajnou formou neoliberalizmu – „libertarianizmus“, v 70. rokoch bola táto teória totálne uznávaná.
- kritikou pôvodnej krivky formuloval kategórie: adaptívne inflačné očakávanie (prispôsobovanie sa hospodárskych subjektov inflácii, kalkulujú infláciu do dlhodobých kontraktov), peňažná ilúzia (ekonomické subjekty nedokážu rozlíšiť nominálne a reálne veličiny v krátkom období).

1.12. 1 Ekonomická teória a hospodárska politika Monetaristov

Friedmanovský liberalizmus podporoval nízke zdaňovanie a voľný zahraničný obchod. Vyvažovanie politických a ekonomických slobôd je pre občanov skutočne vyspelej krajiny dominantným cieľom. Stimuláciu dopytu zvyšovaním výdajov zo štátneho rozpočtu považovali za nebezpečnú, pretože vyvoláva rast vládnych výdajov, úrokových mier, čím dochádza k poklesu súkromného investičného a spotrebiteľského dopytu. Monetaristi sa opierali o kritiku Keynessovej politiky. Odporúčali nahradiť riadenie ekonomiky cez úrokové sadzby riadením cez menové agregáty. Monetaristická teória ekonomického cyklu vychádzala z poklesu výroby, ktorý možno zdôvodniť ako výsledok zníženia množstva peňazí v obehu, čo majú na svedomí centrálna banka a vlády. Príčinou depresie v 30. rokoch 20. stor. bola zlá menová politika centrálnej banky (FEDu), zmenila normálnu cyklickú recesiю, ktorá by sa bola pominula, na dlhodobú depresiu, keďže centrálna banka znižovala množstvo peňazí v obehu, na základe čoho nastali krachy bánk a samotná nedôvera v banky.

1.12.2 Škola racionálnych očakávaní – Monetarizmus II.

Vznik a vývoj teórie

Monetarizmus II. bol moderný smer, ktorý vznikol v druhej polovici 20. stor. v rámci keynesssiánskej revolúcie. Bol ovplyvnený názormi Chicagskej ekonomickej školy. Názov tohto prúdu vyjadruje obsah rovnomernej hypotézy založenej na výklade ekonomických javov a procesov.

Škola racionálnych očakávaní prestala byť monetaristickou koncepciou aj napriek spoločným znakom. V tomto období nastali hospodárske otrasy (70-te roky)

na základe chybnéj hospodárskej politiky ovplyvnenej Keynesom (deficitné financovanie štátneho rozpočtu, by malo zabezpečiť ekonomický rast a znížiť nezamestnanosť).

Škola racionálnych očakávaní hlása: vládne zásahy sú ilúziou a nemôžu zmeniť existujúcu skutočnosť, vychádzajú z premís:

1. ceny sa prispôbujú tak, aby na trhu nevznikal prebytok ani nedostatok,
2. pri uskutočňovaní hospodárskych sa zvažujú dostupné informácie,
3. vláda má nad trhom malú moc,
4. statické modely nemôžu predvídať účinky novej vládnej politiky,
5. účinná vládna politika stabilizácie musí byť postavená na prekvapivej stratégii.

„V demokracii existuje politický cyklus (politici manipulujú s infláciou a nezamestnanosťou, aby im to pomohlo vyhrať voľby)“.

Kritika Školy racionálnych očakávaní

Nie je pravda, že ak ľudia dávajú prednosť racionálnym očakávaniam pred dlhodobými návykmi, tak nemôžu pri svojom rozhodovaní jednať tak ako by si sami želali.

Predstavitelia

R. E. Lucas – v roku 1995 obdržal Nobelovu cenu za aplikáciu hypotézy racionálnych očakávaní (ekonomické subjekty vytvárajú očakávania tak, že berú do úvahy všetko relevantné).

Vychádzajúc z toho:

- nahradil Friedmanov predpoklad adaptívneho očakávania koncepciou racionálneho očakávania,
- zdôrazňoval hľadisko metodológie (makroekonomika vždy vychádza z mikroekonomiky),
- ovplyvnil prístup k makrovýskumu a hospodárskej politike.

Vytvoril tri základné modely pri vytváraní očakávania: extrapolačné očakávanie (najjednoduchšie), adaptívne (oprava odhadov na základe chýb z minulosti, oprava odhadov budúcnosti) a racionálne očakávania (ľudia berú do úvahy všetky informácie).

Hlavným prínosom Školy racionálnych očakávaní je téza o neúčinnosti hospodárskej politiky (najlepšia hospodárska politika je politika dlhodobých stabilných pravidiel).

1.13 Škola verejnej voľby

1.13.1 Podstata, zmysel, význam učenia

Škola verejnej voľby endogenizovala politický proces. Správanie a rozhodovanie politikov a voličov poníma ako súčasť širšieho modelu ekonomického správania sa človeka, pričom dochádza k integrácii politickej a ekonomickej analýzy pod metodológiou ekonómie.

Škola verejnej voľby nerieši, a nepolemizuje so zástancami štátnych intervencií o technickej schopnosti štátu regulovať ekonomiku, ale o individuálnych motiváciách politikov. Poukazuje na závažné vnútorné problémy demokracie v politike a naznačuje možné riešenia.

Škola verejnej voľby analyzuje politiku, politickú činnosť a politické subjekty, nerieši nové problémy.

Predstavitelia

J. M. Buchanan - V roku 1986 sa stal nositeľom Nobelovej ceny. Výsledok výskumu: „teória verejnej voľby“. Ekonomickú mikroteóriu používa na skúmanie politického systému, nejedná sa o normatívnu teóriu, ale o hodnotenie toho ako sa správa štátna správa. Aplikácia teórie verejnej voľby uľahčuje pochopenie celého radu politických javov (veľkých rozpočtových deficitov, žitia dnes na úkor budúcnosti). Najvýznamnejšia oblasť využitia školy verejnej voľby sa týka ekonomického a politického rozhodovania.

G. Tullock - V roku 1986 obdržal Nobelovu cenu. Výsledok výskumu: Teória získavania renty.

Amarty Sén - Ind zaoberajúci sa problémami chudoby a hladomoru, za svoju prácu obdržal Nobelovu cenu v roku 1998.

1.13.2 Aplikácia ekonomických nástrojov na hodnotenie politických aktivít

Iný názov pre Teóriu verejnej voľby je „nová politická ekonómia“. Skúma otázky akým spôsobom sa v demokracii vykonávajú rozhodnutia, akým spôsobom by sa mala merať príjmová nerovnosť, ako zmierniť chudobu vo svete.

Prínosy školy verejnej voľby:

1. racionálna ignorancia – voliči vedia, že ich hlas nemôže ovplyvniť výsledok volieb, preto ani nejdú voliť, najúčinnšie ako tomu zabrániť, je robiť opatrenia v súlade s voličovými preferenciami,
2. politický cyklus – vlády pred voľbami vychádzajú z potreby získania čo najväčšieho počtu hlasov, pred voľbami expanzia dopytu, ekonomický rast, rast zamestnanosti, po voľbách protiinflačná politika,
3. teória byrokracie – Tullock dospel k predpokladom, že štátni úradníci sledujú svoje záujmy, nie vládne, majú záujem o vysoký rozpočet pre svoj úrad, aby bolo hospodárenie nekontrolovateľné,
4. parciálne záujmy a záujmové skupiny – určité opatrenie prinesie prospech voličom, náklady zaplatia ale všetci voliči,
5. obchodovanie s hlasmi poslancov,
6. získavanie renty – využívanie politiky k obohateniu na úkor iných,
7. model stredového voliča – viaceré strany - rovnaká politika, nízka účasť na voľbách, všetky strany sú skoro rovnaké, strany sa posúvajú viac do nejakého univerzálneho stredu, aby vedeli osloviť čo najväčší počet voličov.

Súčasťou Teórie verejnej voľby je konštitučná ekonómia – porovnáva a hodnotí jednotlivé súbory politických pravidiel, ale nemôže politikom odporúčať konkrétne opatrenia (zníženie daní, zvýšenie, alebo zníženie úrokovej miery, zmena peňazí v obehu).

Predmet skúmania

Zaoberá sa spôsobom hlasovania a politickými opatreniami. Postkonštitučná analýza skúma správanie sa v rámci pravidiel. Predkonštitučná skúma pravidlá a ich možné zmeny.

1.14 Využitie matematických metód v ekonómii

Matematické metódy umožňujú empirickú kvantifikáciu a štatistické testovanie hypotéz ekonomickej teórie. Vznik a štruktúra matematických metód sú motivované potrebami ekonomickej praxe.

Lineárne programovanie

Kantorovič, Dantzig – Simplexová metóda

Podstata: ak účelová funkcia je lineárna a rovnice a nerovnosti úlohy matematického programovania tiež, hovoríme o úlohe lineárneho programovania.

Využitie: modely pracovnej teórie hodnoty (ekonomický rast).

Medziodvetvová analýza

Zaoberá sa výskumom technicko-bilančných vzťahov medzi odvetviami.

Predstavitelia

W. Leontief – V roku 1972 dostal za svoju činnosť Nobelovu cenu. Zaoberal sa výskumom štatistických ponukových a dopytových kriviek, vytvoril metódu štruktúrálnej analýzy, model umožňujúci empirickú analýzu komplikovaných vnútorných väzieb vo výrobnom procese.

- „Model input – output“ – zisťuje veľkosť medziproduktu v konečnej spotrebe, ako aj ich vzájomnú spojitosť.
- „Štruktúrny model“ – sústava lineárnych rovníc, v nich sú vyjadrené medziodvetvové vzťahy.
- „Dynamický model“ – zisťuje budúci hospodársky vývoj v závislosti od minulej štruktúry.

Makroekonometria – rozvoj a aplikácia dynamických modelov pri analýze ekonomických procesov, s cieľom dať ekonómii matematickú presnosť a formu (štatistické overovanie hypotéz).

Predstavitelia

R. A. K. Frisch - teória ekonomických cyklov: zavedenie náhodných porúch do systému, spôsobuje, že sa poruchy stávajú permanentnými a nepravidelnými, dostal Nobelovu cenu.

J. Tinbergen – riešil úlohu porovnávania dynamickej ekonomickej teórie so statickými aplikáciami. Zostavil ekonomický systém (50 rovníc štatistickej analýzy).

Obaja predstavitelia priniesli poznatky pre stabilizáciu hospodárskej politiky a dlhodobé ekonomické plánovanie na základe makroekonomickej analýzy.

J. R. N. Stone - vytvoril sústavu národných účtov ako metódu dosiahnutia väčšej jednoduchosti a prehľadnosti týchto transakcií. Za svoju prácu dostal v roku 1984 Nobelovu cenu.

Trigve Haavelmo - začiatok využívania ekonometrie v praxi, odhady musia spĺňať tri požiadavky:

- teória odráža realitu,
- dáta vyhovujú teoretickým pojmom,
- metodológiu je možné použiť pre kvantifikáciu.

Mal prvenstvo v oblasti systematizácie ekonomických dát. Ako prvý rozvinul metodologický vývoj v ekonomike. Vo výskume dokázal, že problémy sú riešiteľné ak ekonomické teórie sú formulované pravdepodobným spôsobom.

Teória hier má tieto charakteristiky:

- množina hráčov,
- množina priestorov – storatégií, každý hráč má svoj vlastný priestor,
- sústava výplatných funkcií, závisiaca od použitých storatégií všetkých hráčov.

R. Selten - aplikácia teórie pravdepodobnosti, analýza nekooperatívnych hier, riešenie problémov rovnováhy v hrách. 1994 - Nobelova cena.

J.F.Nash - prehĺbenie teórie rovnováhy, vytvoril vlastnú koncepciu rovnováhy. 1994 - Nobelova cena.

J.Ch. Harshanyi - analýza osobitých aspektov v aplikácii nashovej rovnováhy. 1994 - Nobelova cena.

W. Vickray - teória musí byť spojená s praxou, fungovanie úverových trhov, dražieb. 1996 - Nobelova cena.

J.A.Mirless - výskum potrieb hospodárskej praxe, ktoré pomôžu hospodárskym subjektom v rozhodovaní o ekonomických aktivitách. 1996 - Nobelova cena.

1.15 Škola ekonómie ponuky

1.15.1 Podstata učenia

Škola ekonómie ponuky vznikla koncom 70tych rokov 20 stor., ako odozva na potreby trhového hospodárstva a potrebu zmeny hospodárskej politiky.

Vznikla ako reakcia na:

- ekonomické problémy v USA (negatívny vývoj konkurencieschopnosti americkej ekonomiky),
- na učenie Keynesa (bol zameraný na agregátny dopyt a na fiškálnu politiku).

Predstavitelia školy ekonómie ponuky si uvedomovali precenenie agregátneho dopytu a nedocenenie agregátnej ponuky.

Vychádza z klasickej ekonómie (Smith, Say) a je proti zásahom štátu do ekonomiky, riešenie problému vidí na storane ponuky.

Základná téza (premisa): ponuka nie je pružná na rast dopytu, ale na ponukové podnety (význam zníženia daňových sadzieb). Škola zdôraznila substitučný účinok na trhu práce (rozhodovanie ľudí medzi prácou a voľným časom).

Práca je základný ponukový podnet, zdroj rastu ekonomiky (ochota pracovať). Ďalším podnetom ponuky sú úspory (rozhodovanie medzi súčasnou a budúcou spotrebou) Ak sú daňové sadzby z úspor vysoké znižuje sa sklon k úsporám, obmedzuje sa akumulácia kapitálu a ekonomický rast. Škola ekonómie ponuky zdôraznila väzbu medzi agregátnou ponukou a daňovými sadzbami.

Riešenie pre rozvoj ekonomiky je v podpore motivácie podnikateľov, podpore úspor a investovania.

Predstavitelia

Artur B Laffer - zostoržil Lafferovu krivku, v ktorej graficky znázornil vzťah medzi mierou zdanenia a príjmami rozpočtu. Vychádzal z poznatkov arabského mysliteľa Ibn Chalduna.

Lafferova krivka: Ak je daňová sadzba rovná hodnote 100% v peňažnom hospodárstve sa zastaví výroba. Ak je daňová sadzba rovná hodnote 0% príjmy štátneho rozpočtu sú nulové. V bode E - lafferov bod sa dosahuje maximálny príjem

z daní a maximálny objem výroby. Nad bodom E príjmy z daní opäť klesajú (zdanenie je tak vysoké že demotivuje ľudí - pracovať, šoriť, investovať, podnikat').

V bode E nemusí byť sadzba 50% môže byť viac, alebo menej. Len teoreticky je optimálna miera zdanenia totožná z bodom E (dôvod: cieľom hospodárskej politiky nie je maximalizácia príjmov štátneho rozpočtu, ale maximalizácia agregátnej ponuky), z toho dôvodu by optimálna miera zdanenia mala byť nižšia ako je bod E. Laffer bol zástancom znižovania daní.

K ďalším predstaviteľom školy ekonomie ponuky patria **Jack Kemp**, **Jude Vann Inskiová** – novinárka, **P.C. Roberts** - asistent ministora financií u Reagana, **N.B. Ture** - námestník ministora financií u Reagana.

Kritika Lafferovej krivky

Keynessiánci jej vytýkajú zjednodušený prístup k chápaniu ekonomických javov. Monetaristi jej vytýkajú nerešpektovanie úlohy peňazí, nepeňažné riešenie inflácie a nezamestnanosti.

1.16 Teórie medzinárodných ekonomických vzťahov

Prehľad, podstata a predmet skúmania

Teóriami medzinárodnej výmeny sa zaoberala každá ekonomická škola vždy v súlade s potrebami a podmienkami svojej doby.

Vývoj:

- merkantilizmus (15-18 stor.), protekcionizmus (štátne zásahy do regulovania zahraničného obchodu), pre zabezpečenie aktívnej platobnej bilancie (príliv zlata a drahých kovov do krajiny zabezpečoval rast moci),

- kritika merkantilizmu:

D. Hume: teória automatického vyrovnávania platobných bilancií,

A Smith: teória absolútnych výhod (príčina medzinárodnej výmeny je v nižších pracovných nákladoch na výrobu tovaru v jednej krajine oproti ostatným),

D. Ricardo: teória komparatívnych výhod,

J. S. Mill: teória recipročného dopytu (pridal do teórie medzinárodného obchodu faktor dopytu, výmenné relácie sa vytvárajú v prospech tej krajiny, ktorá má nižší dopyt po importe ako exporte),

K. Marx: teória medzinárodnej hodnoty: cena tovaru na svetovom trhu je určená množstvom spoločensky potrebnej práce v medzinárodnom meradle,

Klasická teória obhajovala voľný obchod,
Historická škola obhajovala protekcionizmus - ochrana domáceho priemyslu,
Neoklasická škola zaznamenala posun z pracovnej teórie hodnoty do teórie nákladovej. Hodnotu v pracovnej teórii tvorí práca v nákladovej teórii ju tvoria všetky výrobné faktory súčasne.

Teória kriviek recipročného dopytu a ponuky

- Marshall: vysvetlenie tvorby svetových cien,
- Graham: teória premenlivých nákladov (rozdielne množstvo a kvalita výrobných faktorov v jednotlivých krajinách),
- Haberler: teória viac druhov tovaru (zaviedol pojem substitučné náklady),
- Heckscher, Olin: nový model zahraničného obchodu na základe rozdielnej vybavenosti krajín výrobnými faktormi,
- Keynesiánci skúmali dopad zahraničného obchodu na agregátne výdaje, produkt, zamestnanosť(zahranično-obchodný multiplikátor),
- Kindleberger: teória schopnosti transformácie (či je schopná štruktúra exportu a importu prispôbiť sa stále sa meniacim podmienkam).

R. A. Mundel - pôsobil v Medzinárodnom menovom fonde, je autorom diela „Menová teória, menový obchod a mobilita výrobných faktorov “. Prínos pre teóriu medzinárodného obchodu možno zhrnúť do týchto bodov:

1. analýza stabilizačnej politiky v prostredí otvorenej ekonomiky vyúsťuje do Mundelovho Flemingovho modelu,
2. analýza optimálnych menových oblastí.

Mundelov-Flemingov model: do pôvodného ISLM (Integrated Services Line Module) modelu zapracoval zahraničný obchod a pohyb kapitálu. Zistil, že účinnosť stabilizačnej politiky závisí od kurzového režimu danej krajiny (fixný kurz - účinná fiškálna politika, neúčinná monetárna, pričom pri pohyblivom kurze je to naopak).

Ekonomická rovnováha je vyjadrená troma podmienkami:

1. $Y(\text{národný dôchodok}) = G(\text{vládne výdaje}) + A(\text{súkromný dopyt - závisí od } Y \text{ negatívne od úrokových sadzieb a od výmenného kurzu}),$

2. D (štátne dlhopisy v portfóliu centrálnej banky) + R (devízové rezervy) = L (súkromný dopyt po peniazoch závisí od Y , a negatívne od úrokových sadzieb r ,
3. $R = R^*$ v prostredí dokonalej mobility kapitálu sú v dôsledky arbitrážnych procesov na finančných trhoch domáca a zahraničná sadzba rovnaké.

Riešil tiež problém optimálnych menových oblastí.

Definoval podmienky za akých je vhodné zaviesť pre skupinu krajín spoločnú menu, pričom dospieva k tomu, že tam kde existuje mobilita výrobných faktorov, najmä práce, by sa mala zaviesť spoločná mena.

Výhody spoločnej meny:

- pokles transakčných nákladov,
- relatívne stabilný vývoj cenovej hladiny.

Požadoval nezávislosť centrálnej banky od vlády.

Zodpovednosť centrálnej banky:

1. stabilita cien,
2. udržiavanie primeraného menového kurzu.

J. Heckmann, D. Mac Faden – v roku 2000 dostali Nobelovu cenu. Zaoberali sa mikroekonometriou a aplikáciou štatistických metód v ekonómii.

2 PREDMET A METODOLÓGIA EKONOMICKEJ TEÓRIE

„Slobodný svet ponúka možnosti osobného úspechu, ktoré mnohí ľudia akoby nevideli. Nechávejú život a jeho ponuky plynúť do stratena, nevyužívajú príležitosti, ktoré sa im naskytnú a sťažujú sa, že nemajú možnosti. Vedieť využiť životné príležitosti a vybudovať si svoju osobnú kariéru, ktorá Vám prinesie radosť, uspokojenie a spoločnosti prospech, čo chce predovšetkým otvorenú hlavu, odvahu a veľa odriekania. A samozrejme vedomosti, ktoré majú praktickú hodnotu len vtedy, ak ich viete využiť vo svojej životnej praxi.“

Na otázku prečo sa vôbec ekonómiou zaoberať je možné odpovedať nasledovne: ovplyvňuje nás počas celého života, či už na jednej strane v podobe nezamestnanosti, stúpania cien, inflácie, znižovania životnej úrovne, tak na strane druhej v podobe zamestnanosti, vysokých príjmov, zvyšovania životnej úrovne a prosperity krajiny.

Pochopenie podstaty ekonomických zákonitostí nás usmerňuje k efektívnemu využívaniu vlastných ekonomických zdrojov (čas, schopnosti, úspory, majetok) ako aj základných výrobných faktorov (práca, pôda, kapitál).

2.1 Predmet ekonómie

Ekonómia má množstvo definícií, ale jej podstata tkvie v skúmaní a analýze správania sa podnikov ako výrobcov, domácností a jednotlivcov ako spotrebiteľov a taktiež v skúmaní vplyvu štátnych zásahov na ekonomiku.

Všeobecná definícia ekonómie:

„Ekonómia je veda o tom, ako spoločnosť využíva vzácne zdroje na výrobu užitočných tovarov a ako ich rozdeľuje medzi rozličné skupiny ľudí.“

Podľa Veľkej ekonomickej encyklopédie je **ekonómia** spoločenská veda, ktorá skúma motívy a spôsoby rozhodovania jednotlivcov i spoločnosti ako celku o alternatívnom využití vzácných výrobných zdrojov, skúma spôsoby rozdeľovania výrobných statkov na súčasnú a budúcu spotrebu medzi jednotlivé osoby a spoločenské skupiny, výmenné procesy, ku ktorým pritom dochádza.

Ekonómia

- skúma človeka s jeho neobmedzenými potrebami vo svete obmedzených zdrojov,
- analyzuje spôsoby, ktorými môžu ľudia čo najlepšie uspokojovať svoje potreby, vysvetľuje príčinu a ochotu ľudí niečo vyrábať,
- skúma činnosti týkajúce sa výroby, výmeny, rozdeľovania a spotreby statkov a služieb,
- analyzuje celkový pohyb v ekonomike (vývoj výroby, cien, inflácie, zamestnanosti a pod.), na základe pochopenia týchto javov ekonómia pomáha rozvíjať politiku, pomocou ktorej môže vláda zlepšiť fungovanie hospodárstva,
- je vedou o voľbe, tzn. že skúma, ako ľudia rozhodujú o využití vzácnych, alebo obmedzených výrobných zdrojoch na produkciu rôznych tovarov a ako sa tieto tovary rozdeľujú medzi rôznych členov spoločnosti na spotrebu,
- je vedou o obchode medzi krajinami, vysvetľuje, prečo krajiny niektoré tovary vyvážajú a iné dovážajú, a analyzuje účinky ekonomických bariér, ktoré sú dané hranicami štátov,
- je vedou o peniazoch, bankách, kapitále a bohatstve,
- je interdisciplinárnou vedou, keďže využíva výsledky iných vied napr. štatistiky, psychológie, matematiky, histórie a pod.

Funkcie ekonómie

- **poznávacia** – skúma ekonomické javy a procesy prebiehajúce v spoločnosti a usiluje sa ich vysvetliť,
- **pragmatická** resp. praktická – jej poznatky sa stávajú základom pre praktické konanie rôznych ekonomických subjektov,
- **metodologická** – je metodologickým základom pre ostatné ekonomické vedy.

2.2 Metódy skúmania

Ako je uvedené vyššie, ekonómia sa zaoberá predovšetkým skúmaním a analýzou ekonomických javov. Pre zovšeobecnenie získaných poznatkov je preto dôležitá abstrakcia t. j. zbavenie sa nepodstatných a náhodných skutočností a snaha dať do vzájomného vzťahu podstatné a pre konkrétny jav dôležité súvislosti a väzby.

Vo väčšine ekonomických problémov pôsobí viacero ekonomických premenných, a preto je potrebné analyzovať a porovnávať ich v rovnakých podmienkach „**rule ceteris-paribus - ostatné premenné nezmenené.**“ (napr. spotreba domácností závisí od ich disponibilného príjmu, od počtu jej členov, od cenovej hladiny atď. Na zistenie účinku jednej premennej na inú je treba zachovať ostatné premenné nezmenené tzn. že skúmaný faktor sa mení, kým ostatné premenné sú nezmenené. Ak chceme skúmať vplyv disponibilného príjmu domácnosti na jej spotrebu, meníme len hodnoty tejto premennej, ostatné ponecháme nezmenené).

Zložitosť ekonomického prostredia a jeho neustále zmeny a vývoj spôsobuje to, že dochádza ku chybným záverom o príčinách a následkoch javov ovplyvňujúcich ekonomickú realitu. K najčastejším omylom a problémom pri ekonomickom uvažovaní patrí:

- **Omyl post hoc - The Post-Hoc Fallacy** - ak jav A predchádza javu B, z toho by malo vyplývať, že jav A podmieňuje vznik javu B (v ekonómii to vôbec nemusí platiť), **Tvrdením, že „po udalosti“ znamená „v dôsledku udalosti“ sa dopúšťame omylu post – hoc,**

V súvislosti s interpretáciou vzťahu príčina – dôsledok dochádza najčastejšie k tomuto omylu, ako je to znázornené na nasledujúcom príklade: Uzdravovanie chorých pomocou čarov a bylín často zaberalo, a preto boli šamani vážení. Šamani sa ale dopúšťali omylu post-hoc preto, že sa mylne domnievali, že ľudia vyzdraveli pomocou čarov, keďže tie predchádzali uzdraveniu,

- **kľam kompozície - Fallacy of composition** - chybné usudzovanie časti na celok tzn. čo je dobré pre jednotlivca, je dobré pre spoločnosť (v ekonómii to vôbec nemusí platiť), celok nie je vždy súčtom súčastí napr. ak jednotlivec získa viac peňazí, bude sa mať lepšie, ak všetci získajú viac peňazí, nikto sa nebude mať lepšie,
- **kľam dekompozície** - čo je dobré pre spoločnosť, je dobré aj pre jednotlivca (v ekonómii to vôbec nemusí platiť),
- **substitučný vzťah** - buď, alebo – je potrebné sa rozhodnúť,
- **alternatívne náklady** - vyjadrujú sa tým, čoho sme sa museli vzdať pre niečo (napr. vláda stojí pred rozhodnutím: stavba elektrárne alebo stavba diaľnic?),

- **neistota v ekonomickom živote** - ekonomické zákony platia len v priemere, nie ako exaktné súvislosti, nie pre každý jednotlivý prípad, napr. ak za zvýši cena benzínu pri ostatných premenných nezmenených, vedie to k nižšej spotrebe benzínu. Ale napríklad jednotlivец vôbec nemusel zmeniť svoje očakávania ohľadom používania auta,
- **subjektívnosť** – patrí k najväčším nástrahám pri štúdiu ekonómie, ktorý vyplýva zo subjektívnosti, s ktorou pozorujeme život okolo seba, napr. keď si preštudujete a osvojíte určitý súhrn ekonomických poznatkov, každý vníma skutočnosť novým a odlišným spôsobom,
- **paradigmatá** – základné východiská, ktoré nie sú dokazované, ale sú na základe skúseností ako dôveryhodné.

METODOLÓGIA – disciplína zaoberajúca sa logikou ľudského poznania a myslenia, ktorá podáva rozbor jednotlivých všeobecne platných postupov znalostí, ktorých je upresňovaná a zdokonaľovaná prácou vedcov, ekonómov, ale aj politikov. Metodologických postupov je veľa, a preto je dôležité si uvedomiť, že nie je možné aplikovať univerzálnu metódu, ktorá by zaručovala pravdivosť poznania za každých okolností. Východiskovou metódou ekonómie je pozorovanie ekonomických javov a vzťahov.

Sledovanie vývoja určitých ekonomických javov, objavujúcich sa v ekonomickej činnosti subjektov v minulosti a v súčasnosti poukazuje na všeobecné trendy a tendencie v danej problematike napr. týkajúcich sa vývoja inflácie, nezamestnanosti, cenovej hladiny, kurzov a pod.. Historické záznamy sú nápomocné pri odhaľovaní príčin súčasného stavu ekonomiky resp. ekonomického diania prostredníctvom základných nástrojov ekonómie, ku ktorým patrí:

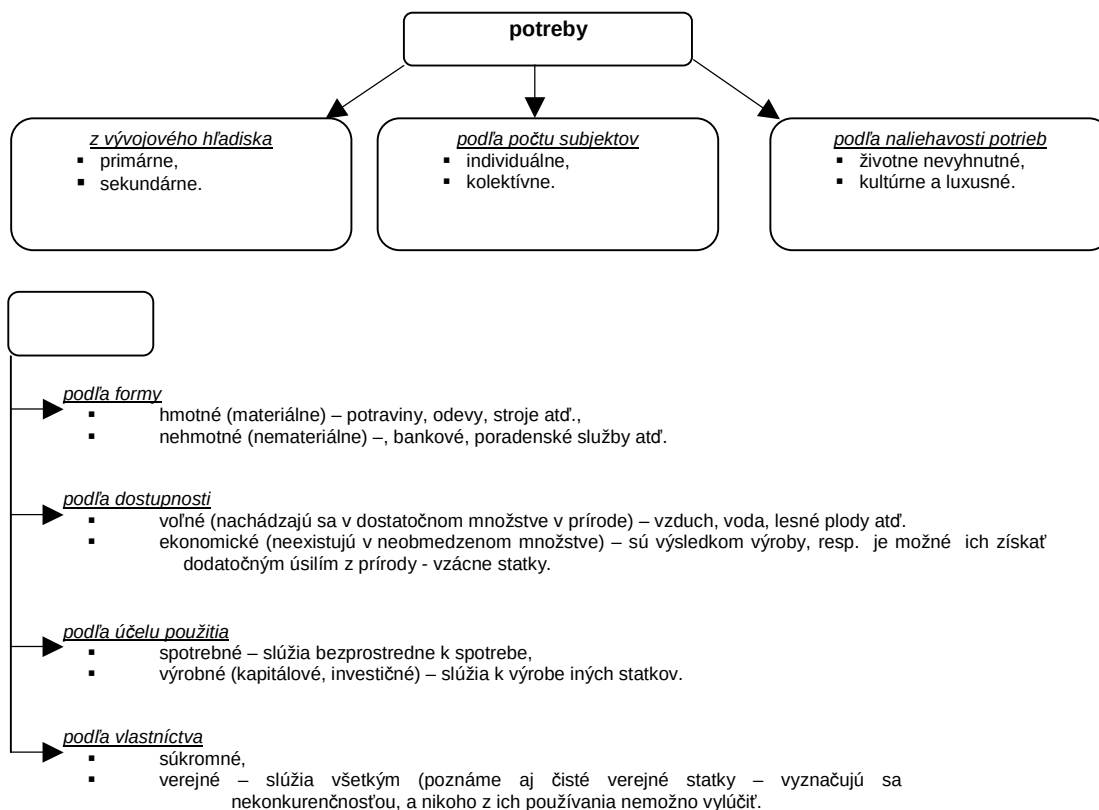
- **ekonomická analýza** – sleduje ekonomické správanie sa (ako a čím sú ľudia a podniky motivované vo svojich rozhodnutiach),
- **štatistická analýza** – spracováva a vyhodnocuje zverejňované údaje o podnikoch, vládnych výkonoch, výkonoch v jednotlivých odvetviach atď., zachytávajú skutočný stav v určitom čase,
- **kontrolovaný experiment** – realizuje sa v laboratórnych podmienkach, vytvorí sa určitá modelová situácia, ktorej dopady sa sledujú na reprezentatívnej skupine ľudí (sledujú sa zmeny v správaní pri určitej zmene v trhovom mechanizme napr. zvýšenie daní, pokles cien, zmena miery inflácie,

príjmov a pod)., výsledok sa zovšeobecni pre daný charakter javu ekonomického života. V laboratórnych podmienkach je však skutočnú ekonomickú situáciu napodobniť veľmi obtiažne, taktiež ľudia sa správajú trochu inak ako v bežnom živote, preto jej vplyvy a dopady nemožno merať s presnosťou ako je to v iných odboroch napr. vo fyzike, chémii a pod.

Ekonomická vzácnosť

Ekonomická vzácnosť vyplýva z obmedzenosti zdrojov a zároveň ich užitočnosti pre spotrebiteľa. Možno ju tiež vyjadriť ako ochotu vyrábať len také predmety, ktoré sa nenachádzajú v dostatočnom množstve voľne v prírode a ktoré zároveň zabezpečujú uspokojovanie potrieb.

Pri hypotetickej úvahe o tom, že by neexistovala ekonomická vzácnosť zdrojov, mohlo by sa konštatovať, že by nebolo nutné ekonomické uvažovanie o ich využívaní, skôr by to bolo predmetom hospodárenia s nimi. Skutočnosť je však taká, že väčšina statkov je vzácných, čo vypovedá aj o rozdieloch v ekonomickej prosperite, resp. výkonnosti ekonomík jednotlivých krajín (vyjadrenej v hrubom národnom produkte na obyvateľa danej krajiny).

Obrázok 1 Základné pojmy z oblasti ekonomickej vzácnosti

V nasledujúcom uvádzame prehľad základných pojmov v súvisiacich s touto kapitolou:

- **potreba** - uvedomený resp. neuvedomený pocit nedostatku, snahou je ho odstrániť resp. uspokojiť, hierarchia potrieb je závislá od subjektívneho postoja resp. významu a naliehavosti každého jednotlivca resp. spoločnosti,
- **spotreba** – uspokojovanie bežných potrieb statkami, predpokladom spotreby je výroba,
- **výroba** - premena výrobných faktorov resp. vstupov (práca, pôda, kapitál) na výrobky a služby.
- **statok** - všetky užitočné predmety, ktorými človek uspokojuje svoje potreby, širší pojem ako výrobok (každý výrobok je statok, ale nie každý statok je výrobok),
- **výrobok** - má hmotnú podobu, je výsledok výrobného procesu,
- **služba** – má hmotnú i nehmotnú podobu, uspokojuje ľudské potreby svojím vlastným priebehom, môže mať vecnú podstatu (činnosti zamerané na obnovu statkov), osobnú podstatu (všetky cudzie činnosti, ktoré smerujú k človeku a uspokojujú jeho potreby)

Výrobky a služby môžeme používať na vlastnú spotrebu a cudziu spotrebu. Ak sú určené na cudziu spotrebu môžeme ich získať kúpou a predajom, ktoré sa realizujú na trhu. Všetky výrobky, ktoré sú určené na predaj sa nazývajú **tovar**.

- **ekonomika** – oblasť spoločenskej praxe zameraná na cieľavedomú hospodársku činnosť, tzn. ak hovoríme o ekonomike štátu, jedná sa o hospodárenie so štátnymi zdrojmi. Ekonomika môže byť legálna (štatisticky dokázateľná a sledovaná), nelegálna (čierna – drogy, zbrane, a pod.) a okrem toho aj tieňová – výroba, predaj, nákup produktov, ktoré nie sú hospodárskymi subjektami vykazované, prehlbuje sa v prípade hyperinflácie (rýchle znehodnocovanie peňazí), pri vysokých clách, vysokom daňovom zaťažení, (legálna – fušky, nelegálna – daňové úniky).

Podľa charakteru výstupu z ekonomiky poznáme nasledujúce sektory:

- **primárny** – činnosti zabezpečované prírodnými procesmi, živými organizmami, poľnohospodárstvom, ťažobným priemyslom, lesným, vodným hospodárstvom,

- **sekundárny** – spracovateľský priemysel - potravinársky, odevný, chemický a pod.,
- **terciálny** – služby obyvateľstvu, obsluha prvých dvoch sektorov – zdravotníctvo, doprava, bankové služby, poisťovne a pod.,
- **kvartálny** – informačné služby, technológie a pod..

Podľa rozsahu , ktorý ekonomika zastáva poznáme:

- **mikroekonomika** – hospodárska činnosť jednotlivých ekonomických subjektov teda podnikov, oddelení podnikov, domácností ,
- **makroekonomika** – hospodárska činnosť veľkých celkov napr. štátu – národná ekonomika, veľkých nadnárodných inštitúcií resp. celého sveta – svetová ekonomika.

Ekonomický systém možno definovať ako súbor charakteristík, z ktorých sú najdôležitejšie typ vlastníctva, spôsob rozhodovania, druhy rozhodujúcich mechanizmov a nástrojov, ktoré spoločnosť používa na riešenie ekonomických problémov.

Podľa prevládajúcich foriem riadenia v národnom hospodárstve rozoznávame nasledujúce **základné typy ekonomík**:

- **zvyková** – pri rozhodovaní o tom čo?, ako?, pre koho vyrábať? sú rozhodujúce inštinkty, tradície, zvyky, ktoré prechádzajú z generácie na generáciu, typické pre primitívne civilizácie,
- **príkazová (direktívna)** – riadenie prostredníctvom administratívnej direktívy a príkazov zabezpečované vládou, bez dostatočného využitia trhového mechanizmu, centrálné plánovanie výroby, prevaha štátneho vlastníctva, monopolné postavenie výrobcov, typické pre ekonomiku komunistických krajín,
- **trhová** – založená na systéme slobodného podnikania a voľnej súťaže, ktorej fungovanie je zabezpečené prostredníctvom trhového mechanizmu. Všetky rozhodnutia čo?, ako?, pre koho vyrábať? sú určované výrobcami a spotrebiteľmi, čisto trhová ekonomika je však možná iba pri dokonalej konkurencii, a aj preto v reáli neexistuje (najviac sa jej však približuje ekonomika USA, v minulosti Anglicko),

- **zmiešaná** – charakteristická súkromným vlastníctvom ako aj vlastníctvom štátu s rôznym stupňom a intenzitou zasahovania vlády do trhovej ekonomiky, zásahy štátu sú v zmysle napr. úpravy miezd (minimálna mzda), daní, úrokových sadzieb, umiestňovania dotácií, sociálnej politiky (podpora v nezamestnanosti, aktívna politika zamestnanosti) a pod. Opatrenia vlády smerujúce k regulácii hospodárstva sa nazývajú hospodárskou politikou (súhrn cieľov, nástrojov a opatrení vlády na ovplyvňovanie ekonomického života).

Ekonomika

- **prebytková** – ak sa vyrobí viac výrobkov a služieb ako je obyvateľstvo schopné spotrebovať,
- **nedostatková** – ak sa vyrába menej výrobkov a služieb ako je pre obyvateľstvo potrebné,
- **otvorená** – voľný pohyb tovarov, služieb a kapitálu cez hranice štátu (vysoký podiel exportu a importu na národnom produkte), stupeň otvorenosti ekonomiky však môže byť rôzny (patrí tu aj voľný pohyb pracovných síl),
- **uzavretá** – obmedzená zahraničnoobchodná činnosť zásahmi zo strany štátu (clá, dovozné prirážky, embargá na exportované a importované produkty).

2.3 Triáda ekonomických problémov

Uspokojovanie ľudských potrieb je prvotným podnetom k výrobe statkov a služieb, a teda celkovo k ekonomickej činnosti. V súvislosti uvedeným musí každá spoločnosť riešiť tri navzájom súvisiace otázky – **Čo vyrábať?**, **Ako vyrábať?**, **Pre koho vyrábať?**, týkajúcich sa základných výrobných faktorov predstavujúcich výrobné inputy (vstupy) – **práca, pôda a kapitál**.

Čo vyrábať?

Otázka týkajúca sa riešenia optimálnej výroby statkov a služieb v nadväznosti na produkčné možnosti a existujúce potreby. Jedná sa o zodpovedné rozhodnutie o výrobe istého druhu výrobkov a služieb, pretože pri danom množstve výrobných faktorov, zvýšenie výroby jednej skupiny výrobkov a služieb vyvoláva zníženie výroby inej skupiny výrobkov a služieb.

Ako vyrábať?

Otázka týkajúca sa riešenia vzájomnej kombinácie existujúcich výrobných faktorov pre dosiahnutie čo najvyššej efektívnosti. Pristupuje sa k rozhodnutiam s akými zdrojmi, akou technológiou a v akom sortimente, a pod.

Pre koho vyrábať?

Otázka týkajúca sa rozdeľovania vyprodukovaných výrobkov a služieb (export?, ak áno, do akých krajín? a pod.).

Koordinovanie činnosti hospodárskych subjektov pri riešení uvedenej základnej triády kľúčových otázok je nesmierne náročné. Každý z hospodárskych subjektov môže totiž zo svojho hľadiska postupovať racionálne, zdôvodnene, výsledky ekonomiky ako celku však tomuto subjektívnemu úsiliu nemusia vždy zodpovedať.

2.4 Výrobné faktory

Výrobné faktory predstavujú inputy do výrobného procesu. Z národohospodárskeho hľadiska k vzácnym výrobným faktorom patrí **práca, pôda, kapitál**. Ich vzácnosť je určovaná hraničnou krivkou produkčných možností (produkčné možnosti). Cena týchto vstupov závisí od ponuky a dopytu.

2.4.1 Práca

Práca je cieľavedomá a účelná ľudská činnosť, nositeľom ktorej je človek so svojimi fyzickými a duševnými schopnosťami a talentom. Práca je ekvivalentom ľudského kapitálu [hontyova- základy ekonomie a ekonomiky]. Množstvo práce je potom dané počtom osôb danej ekonomiky, ktoré sú schopné a ochotné pracovať. Kvalita práce je závislá od ich vzdelanostnej úrovne, kvalifikácie ale taktiež aj od úrovne a vybavenia výrobnými nástrojmi. (produktivitu resp. účinnosť, efektívnosť tohto výrobného faktora možno aktívne ovplyvňovať – zvyšovaním kvalifikácie, rekvalifikáciou, motiváciou, lepším vybavením výrobnými nástrojmi, a pod.).

Na trhu výrobných faktorov sa stretávame jednak s ponukou práce (podniky, firmy, štátne inštitúcie) a jednak s dopytom po práci (domácnosti, obyvateľstvo). Ponuku práce ovplyvňuje veľkosť populácie (predovšetkým jej práceschopná časť t.j. celkový počet obyvateľstva mínus tí, ktorí nepracujú – dôchodcovia, obyvatelia, ktoré

ešte pracovať nemôžu). Dopyt je ovplyvňovaný zo strany podnikov, firiem pretože závisí od dopytu po výrobkoch, ktoré pracovná sila vyrába.

Špecifickou črtou ľudského kapitálu je schopnosť podnikať. Snahou podnikateľov je rozširovať svoj kapitál vlastnou tvorivou činnosťou, neustálymi inováciami, objavovaním nových výrobkov, technológií, rozširovaním trhu práce, čím prispievajú k neustálemu rozvoju celého hospodárstva štátu. Je potrebné si uvedomiť, že hnacím motorom sú práve takí podnikatelia, ktorí sa snažia predovšetkým o rozvoj podniku a svojho podnikania. Nekvalitná práca je obmedzujúcim faktorom, ktorý pocíti najprv podnik a v konečnom dôsledku sa to prejaví globálne v pomalšom rozvoji národného hospodárstva.

Objem pracovných zdrojov závisí od

- počtu všetkých obyvateľov štátu,
- podielu práceschopného obyvateľstva na celkovom stave obyvateľstva,
- dĺžky pracovného dňa a týždňa.
- mobility práce – presuny v oblasti pracovných miest a pracovných povolaní (ochota ľudí sťahovať sa z oblastí s malým trhom práce, do oblastí, kde je po práci väčší dopyt – geografická mobilita, pohyb práce z jedného povolania do iného – mobilita povolaní).

Typy práce

- živá – konkrétna práca vykonávaná vo výrobnom procese pracovnou silou,
- zhmotnená – práca, ktorá je už vykonaná a je obsiahnutá v pridanej hodnote výrobku,
- produktívna – prinášajúca statky uspokojujúce potreby,
- neproduktívna – výroba nekvalitného resp. nepredajného tovaru,
- fyzická – značná fyzická námaha,
- duševná – duševná aktivita,
- mechanická - rutinná,
- tvorivá.

Duševnú prácu nemožno stotožňovať len prácou tvorivou, pretože napr. bežné sekretárske práce sú prevažne rutinnou záležitosťou, zatiaľ čo napr. práca

remeselníka napriek tomu, že je v nej nemalý podiel fyzickej práce je prácou tvorivou.

Na veľkosť pracovných zdrojov má významný vplyv **produktivita práce** (práve produktivita práce predstavuje rozdiel medzi vyspelými a zaostávajúcimi ekonomikami pri rovnakom objeme pracovných zdrojov – rovnaký počet práceschopného obyvateľstva, množstvo pracovného času).

Produktivita práce vyjadruje objem vyrobenej produkcie (výstupov) pripadajúcich na jednotku spotrebovanej práce za určité časové obdobie (hodina, mesiac, rok). Závisí od:

- technológie výroby, stupňa technického pokroku,
- od využitia pracovného času,
- vzdelania pracovníkov,
- pracovných podmienok (príjemné prostredie prevádzok v moderných závodoch zvyšuje pracovný výkon).

Pre podniky má význam predovšetkým produktivita živej práce tzn. práce, ktorá sa vykonáva pracovníkmi v produkčnom procese a meria sa mzdou.

Hodnota práce je vyjadrená príjmami pracovnej sily, ktorej najpodstatnejšou časťou je **mzda** – odmena za prácu, taktiež je súčasťou pridanej hodnoty výrobku). **Plat** – mzda za určité časové obdobie, **hodinová mzda** – mzda za jednu hodinu práce.

Časová mzda – odmena za počet odpracovaných hodín (v prípade ak pracovník nemôže ovplyvniť tempo práce napr. pásová výroba).

Úkolová mzda – odmena za pracovný výkon (využitie v prípadoch, kde výsledok práce závisí v značnej miere od pracovného úsilia).

Podielová mzda – odmena za pracovný výkon formou podielu na výnosoch z predaja, formou prémie.

Akordná mzda – dohodnutá úplata za dohodnutý výkon.

Obvykle sa tieto formy miezd kombinujú tzn. pracovníkovi je priznaný určitý základný plat, ku ktorému dostáva prémie, odmeny resp. provízie, ktorých výška závisí od pracovného výkonu.

2.4.2 Pôda

Pôda patrí medzi základné výrobné faktory, ktoré sú výtvorom a darom prírody. Nie je však statkom voľným, pretože jej množstvo je obmedzené a nie je možné ju neustále rozširovať. Taktiež dôležitá je bonita pôdy – nie každá pôda je rovnako úrodná, má rovnakú kvalitu resp. vhodnú polohu. K tejto skupine vzácnych výrobných faktorov okrem pôdy zahŕňane nerastné bohatstvo - uhlie, ropa, zemný plyn, nerasty, prírodné zdroje – voda, vzduch, klíma, lesy, zver, energetické zdroje – slnečná, veterná, vodná, geotermálna energia.

Ponuka pôdy na trhu pôdy je vždy fixná, stála, pri zmene dopytu po pôde, sa mení iba jej cena a renta (pozemková renta – cena za využívanie pôdy, absolútna renta – berie do úvahy obmedzené množstvo pôdy, diferenčná renta - úrodnosť, poloha). Dopyt po pôde sa mení v závislosti od dopytu po produktoch, ktoré sa prostredníctvom pôdy vytvárajú.

2.4.3 Kapitál

Kapitál predstavuje popri pôde a práci tretí zo vzácnych výrobných zdrojov. V tejto súvislosti sa zvyčajne kapitál stotožňuje s **kapitálovými statkami**, teda s „vecnými nositeľmi“ kapitálu. Pri bližšom pohľade na túto ekonomickú kategóriu sa však ukazuje, že patrí k najzložitejším kategóriám a jej charakteristika bude diferencovaná v závislosti od toho, z ktorého zorného uhla sa na ňu pozerá.

Môže byť chápaný v nasledujúcich podobách:

1. pod kapitálom možno rozumieť úspory, ktoré sa premieňajú na investície. Táto charakteristika vychádza zo skutočnosti, že hlavné ekonomické subjekty – domácnosti, firmy, vláda – disponujú určitými aktívami, ktoré sa dajú použiť v podstate dvojakým spôsobom: môžu sa vynaložiť na spotrebu, alebo ako kapitál, teda ako peňažné fondy určené na poskytovanie úveru. V druhom prípade sa formujú vzťahy medzi tým, kto požičiava (veriteľom) a tým, kto si požičiava (dlžníkom). Takto použité aktíva vytvárajú ponuku na – trhu kapitálu, (trhu peňazí). Protiváhu týmto aktívam tvoria pasíva, ktoré reprezentujú dopyt po kapitáli (peniazoch). Peňažný kapitál, ktorý má pôvod v úsporách, je len potenciálnym (peňažným) kapitálom. Až fyzickou premenou potenciálneho kapitálu na kapitálové statky sa tento mení na reálny (fyzický) kapitál (resp. reálne aktíva). Z tohto hľadiska sa kapitálom rozumejú všetky materiálne prepočítateľné výroby,

2. kapitál je osobitný tovar, ktorý sa predáva a kupuje na kapitálovom trhu. Cenou tohto kapitálu je úrok, resp. zisk. Úrok (zisk) vchádza do výrobných nákladov výrobkov a služieb produkovaných tým, kto kapitál využíva. Tak je to aj v prípade, že podnikateľ používa vlastný kapitál. V tom prípade ide o jednu zo zložiek implicitných nákladov,
3. charakteristika kapitálu ako hodnoty prinášajúcej nejaký výnos patrí k najzávažnejším charakteristikám. Vyjadruje totiž samotný zmysel kapitálového podnikania. Kapitál bez toho, že by jeho vlastníčkovi prinášal nejaký ekonomický efekt, nie je kapitálom. Práve tento ekonomický efekt je základným stimulom celého pohybu kapitálu.

Kapitálové statky

Kapitál je druhotným výrobným faktorom, pretože na rozdiel od predchádzajúcich, je výsledkom výrobných činností. Jedná sa o statky výrobné, ktoré sú produktívne využívané pri výrobe tovarov a služieb.

Poznáme nasledujúce kapitálové statky:

fyzický resp. reálny

- hmotný (pozemky, budovy, stavby, stroje, zariadenia, materiál),
- nehmotný (know-how, software, licencie, autorské práva), osobitnou formou kapitálu je technológia, ktorá má podobu myšlienky, invencie, tvorivosti. Dobrá technológia môže výrazne zvýšiť efektívnosť práce, pôdy i kapitálu.

finančný

- peňažný (peniaze na bankovom účte, v pokladnici),
- fiktívny (akcie, obligácie, cenné papiere).

Fiktívny kapitál je kapitálom iba v tom prípade, ak má svoju hodnotu. Túto však môže stratiť vplyvom inflácie, zatiaľ čo kapitál fyzický v podobe pozemkov, budov a znalostí nestráca hodnotu.

Známe je tiež delenie kapitálu z hľadiska jeho využívania vo výrobnom procese:

- **medziprodukty** – výstupy z výroby v danom roku, ktoré sa počas tohto roka aj spotrebúvajú,
- **dlhodobé (fixné) kapitálové statky** – používajú sa vo výrobe dlhší čas, opotrebovávajú sa postupne.

Kapitál nepredstavuje len vstupy do výrobného procesu, ale dôležitá je tiež jeho schopnosť prinášať zisk. Kapitál, ktorý je vložený do výroby sa jednak spotrebúva a jednak reprodukuje a znásobuje (vklad do výroby by mal priniesť príjmy vyššie ako je hodnota vloženého kapitálu). To umožňuje jeho ďalšie využitie napr. investíciami do rozvoja podniku, investíciami do cenných papierov, nákupu pozemkov, nehnuteľností a pod. Ak výnosy z investovaného kapitálu budú ďalej investované spolu s pôvodným kapitálom, budúce výnosy sa zvýšia a pri opakovaní sa kapitál postupne zväčšuje, nazývame to **akumulácia kapitálu**.

Pri rozširovaní výroby, pri modernizácii, keď je potrebné zabezpečiť nové stroje, zariadenia, postaviť novú výrobnú halu a pod., je prirodzené, že podniky nevystačia, iba s vlastnými zdrojmi (zisk, základné imanie, finančné vklady jednotlivých spoločníkov) na pokrytie týchto výdavkov, preto podnik pristupuje k iným možnostiam financovania svojich zámerov. Jedná sa tu o cudzie zdroje resp. cudzí kapitál (úvery – bankové, dodávateľské, dlhopisy) za ktorý musí podnik samozrejme aj zaplatiť. Poplatok za využívanie cudzieho kapitálu sa nazýva úrok (debetný – za využívanie cudzieho kapitálu, kreditný úrok – za poskytnutie vlastného kapitálu iným subjektom). Výška úroku je závislá od úrokovej miery (určité % z istiny stanovené p.a. – ročne, za využívanie kapitálu).

Pred začatím podnikania stojí určite za námahu zistiť si úroky v bankách. V prípade ak je výnos z investovaného kapitálu menší ako úroky v banke, podnikateľ sa neoplatí a je výhodnejšie kapitál uložiť v banke.

Tak ako v prípade pôdy, je dopyt po kapitále odvodený od dopytu po tých statkoch, ktoré sa pomocou neho vyrábajú. Investovanie do kapitálu predpokladá zníženie spotreby bežných statkov, pretože si vyžaduje, túto časť zdrojov využiť k tvorbe budúcich tovarov a služieb (znamená to ochotu vzdať sa časti dnešnej spotreby v prospech tej budúcej).

Objem disponibilných zdrojov je obmedzený, a preto aj využitím tých najlepších technologických poznatkov je možné vyprodukovať len obmedzené množstvo tovarov a služieb. To, ako ktorá krajina tieto zdroje efektívne vo svoj prospech využíva sa odráža na ekonomickom raste štátu.

Ekonomický rast zvyšuje predovšetkým:

- nárast množstva disponibilných zdrojov – tu je potrebné podotknúť, že výrobné faktory – práca a kapitál – je možné zvyšovať (je možné vytvoriť viac kapitálu aj práce) ale výrobný faktor – pôdu – zvýšiť možné nie je (už asi neobjavíme nové kontinenty, iba ak nové náleziská nerastného bohatstva),

- objavovanie nových technológií,
- nárast pracovných síl a ich špecializácia,
- zdokonaľovanie využitia existujúcich zdrojov.

Dôležitou súčasťou dobre fungujúceho trhového systému sú **dôchodky**, ktoré prináša vlastníctvo jednotlivých výrobných faktorov, a ktoré majú dôležitý motivačný význam. Keby pôda neprinášala vlastníkom rentu, ľudia by ju neobrábali, keby práca nezabezpečovala ľuďom mzdu, nikto by nepracoval a keby kapitál jeho vlastníkom neprinášal zisk a úrok, nemal by podnikateľ dôvod podstupovať podnikateľské riziko.

2.5 Základné ekonomické zákony

- **zákon minima** – o kvalite a kvantite outputov rozhoduje kvalita najslabšieho inputu (kvalitné a výkonné stroje, pracovná sila, manažment),
- **zákon priemeru** - ekonomické zákony platia iba v priemere, nie pre všetky prípady,
- **zákon efektívnosti** - produkcia je efektívna vtedy, keď spoločnosť nemôže zvýšiť výrobu jedného statku bez toho, aby znížila výrobu iného statku. Zákon poukazuje na to o koľko musí spoločnosť znížiť výrobu jedného statku, keď chce zvýšiť výrobu iného statku. Cieľom je dosiahnuť hranicu produkčných možností, keďže ekonomika je efektívna práve na tejto hranici a znamená maximálne množstvo statkov vyrobených pri daných možnostiach, schopnostiach a zdrojoch,
- **zákon klesajúcich výnosov** - vyjadruje vzťah medzi vstupmi a výstupmi, ak postupne pridávame len jeden input, pričom ostatné inputy ostávajú nezmenené, zväčší sa celkový výstup, ale množstvo dodatočných výstupov po určitom bode začne klesať.

2.5.1 Zákon vzácnosti a alternatívne použitie verejných statkov

Statky sú vzácne, lebo spoločnosť nemôže vyrobiť zo zdrojov toľko statkov, ktoré by spotrebitelia chceli získať. Potreby, želania ľudí sú vždy väčšie ako množstvo statkov. Výrobné faktory sú tiež vzácne. Vzácnosť výrobných faktorov núti spoločnosť hľadať aj alternatívne výrobné faktory.

Základné ekonomické zákony vyjadrujú limity rastu bohatstva spoločnosti. Vychádzajú z toho, že výrobné zdroje sú obmedzené, preto sú vzácne a spoločnosť nemôže vyrobiť všetko, čo by potrebovala a chcela.

K základným ekonomickým zákonom patria:

- zákon vzácnosti a hranica produkčných (výrobných) možností,
- zákon klesajúcich výnosov.

2.5.2 Zákon vzácnosti a hranica produkčných možností

Výrobné zdroje každej ekonomiky sú obmedzené. Pôda, suroviny, technológie, stroje, zariadenia, kapitál, infraštruktúra, patenty, licencie, práca atď. to všetko sú zdroje a prostriedky na produkciu tovarov a služieb. Sú to vzácne zdroje, preto nie je možné vyrábať všetko, čo by ľudia chceli. O tomto hovorí **zákon vzácnosti**.

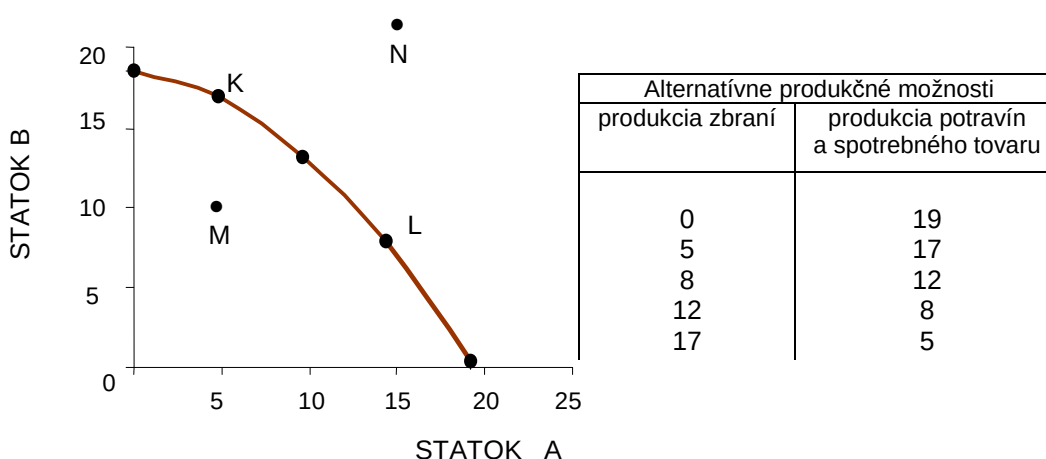
Keďže výrobné zdroje existujú len v určitom množstve, umožňujú len určitú maximálnu produkciu, preto sa ľudia a spoločnosť musia rozhodnúť, ako tieto zdroje rozdeliť na výrobu konkrétnych výrobkov a služieb a rozhodnúť o výbere medzi množstvom a charakterom výroby. Produkčné možnosti ekonomiky sú teda ohraničené, čo možno naznačiť aj graficky krivkou hranice produkčných možností.

Krivka produkčných možností zobrazuje maximálne prípustné kombinácie dvoch statkov, ktoré je možné pri daných výrobných zdrojoch a technológiách vyrobiť (taktiež známa pod názvom transformačná krivka, keďže predstavuje transformáciu obmedzených zdrojov z jedného využitia na iné využitie).

Použitie určitého zdroja na určitý účel znamená, že ten istý zdroj nemôže byť použitý na iný účel tzn. pri zvyšovaní výroby jedného výrobku musí nastať znížovanie výroby druhého výrobku. Dôsledkom maximálneho využívania ekonomiky je substitúcia. V tejto súvislosti tiež vznikajú tzv. **alternatívne náklady**, resp. náklady obetovanej príležitosti, v podmienkach vzácnosti výrobných faktorov akékoľvek rozhodnutie o výrobe nejakého statku znamená, že sa subjekt vzdáva iných statkov, na ktoré by tiež musel vynaložiť výrobné faktory. Pri plnom využití zdrojov sa musí pri zvyšovaní výroby tovarov jedného druhu znížovať výroba iných tovarov (napr. body K, L). Z krivky hranice výrobných možností vyplýva, že body ležiace mimo krivky sú nedosiahnuteľné (napr. bod N nad krivkou nie je krytý zdrojmi) a body ležiace pod krivkou (napr. bod M) hovoria o nevyužití výrobných zdrojov (dochádza k plytvaniu

výrobnými zdrojmi, teda s danými zdrojmi by sa mohlo vyrobiť viac jedného aj druhého statku).

Ekonomika je efektívna vtedy, keď sa nachádza na hranici svojich výrobných možností tzn. že neexistuje plytvanie, ale zároveň nie je schopná vyrobiť väčšie množstvo jedného tovaru bez toho, že by nemusela znížiť výrobu iného tovaru. Krivka PPF je nápomocná pri vyjasňovaní si troch základných otázok ekonomického života: čo? ako? pre koho vyrábať?

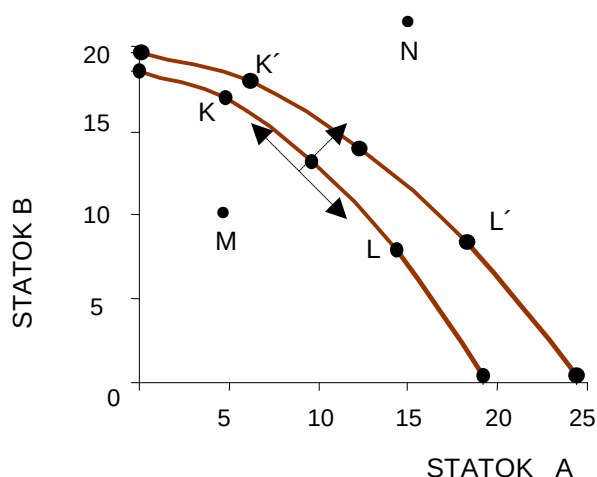

Obrázok 2 Krivka hranice produkčných možností (Production possibility frontier)

Ekonomika sa pohybuje po krivke hranice produkčných možností a dosahuje alokačnú efektívnosť tzv. **paretovo optimum**. Alokačná efektívnosť je stav, v ktorom sa zo zdrojov spoločnosti vyťaží maximálny objem statkov, nemožno teda zvýšiť výrobu jedného statku bez toho, aby sa neznížila výroba druhého statku.

Posun krivky a pohyb pozdĺž krivky produkčných možností

Krivka hranice produkčných možností nie je krivkou fixnou, môže dôjsť k:
pohybu pozdĺž krivky PPF – ide o posúvanie po krivke hranice produkčných možností, ak sa zvýši produkcia jedného statku, musí sa znížiť produkcia druhého statku, **posunu krivky PPF** – posúva sa celá krivka hranice produkčných možností, ak sa ekonomika rozvíja, zdroje sa začnú využívať efektívnejšie, do praxe sa zavedú výsledky vedecko-technického pokroku a pod.

Obrázok 3 Posun a pohyb po krivke hranice produkčných možností

2.5.3 Zákon klesajúcich výnosov

Zákon klesajúcich výnosov vyjadruje nasledovné: Každá ďalšia jednotka dodatočného vkladu (napr. práce) ku konštantnému množstvu iného výrobného faktora (napr. k pôde), prináša klesajúce množstvo dodatočného výnosu (napr. pšenice). Teda výnosnosť toho výrobného faktora (ktorého objem rastie) sa znižuje.

Dvaja ľudia, ktorí obrábajú ten istý pozemok vyprodukujú viac outputov ako jeden, ale nie dvakrát viac, pretože práca druhého je menej výnosná ako práca prvého, práca tretieho je menej výnosná ako práca druhého a pod. (zobrazené v tabuľke 1)

Tabuľka 1 Údajová základňa pre ilustráciu záklonu klesajúcich výnosov

ZÁKON KLESAJÚCICH VÝNOSOV			
Jednotky práce	Jednotky pôdy	Celkový output	Dodatočný output
0	1	0	150
1	1	150	100
2	1	250	70
3	1	320	50
4	1	370	30
5	1	400	

Zákon klesajúcich výnosov prvýkrát rozpracoval David Ricardo. Dokázal, že renta nie je darom prírody, prejavom jej šľachetnosti, ale dôsledkom rozdielnosti v jej úrodnosti. Zákon klesajúcich výnosov patrí k základným ekonomickým zákonom a v modifikovanej forme sa vyskytuje aj v teórii A. Marshalla.

Zákon klesajúcich výnosov nemá univerzálnu platnosť. Obvyklým je, že spočiatku s postupným pridávaním dodatočného inputu outputy rastú. Pôsobenie tohto zákona sa prejaví až po vložení väčšieho množstva dodatočných variabilných inputov (práce).

Odlišnou je však situácia, keď sa budú všetky inputy zväčšovať spolu rovnakým tempom (práca aj pôda). Potom output (pšenica) sa zvýši v rovnakej proporcii a dodatočný output klesať nemusí. V tomto prípade hovoríme o konštantných výnosoch závislých od rozsahu výroby.

Pri zmene viacerých inputov zapojených do výroby, možno hovoriť o výnosoch z rozsahu a môžu nastať nasledujúce prípady:

- ak output rastie rýchlejšie ako množstvo zapojených inputov, hovoríme o rastúcich výnosoch z rozsahu,
- ak output rastie proporcionálne s množstvom zapojených inputov, hovoríme o konštantných výnosoch z rozsahu,
- ak output rastie pomalšie, ako množstvo zapojených inputov, hovoríme o klesajúcich výnosoch z rozsahu.

Zákon klesajúcich výnosov nemá uplatnenie len v oblasti výroby a služieb, ale jeho dôsledky sú zjavné aj v iných sférach ľudskej činnosti. Názorným príkladom je priebeh štúdia: prvá hodina štúdia v jednom dni je produktívna, naučíte sa nové fakty, metódy výpočtu, históriu. Druhá hodina už čiastočne oslabí pozornosť, naučíte sa menej. V tretej hodine sú už citeľné prejavy zákona klesajúcich výnosov (pamätáte si z nej stále menej a menej z toho, čo sa naučili, prípadne skoro nič). Zákon klesajúcich výnosov potom nabáda k tomu, že je potrebné štúdium efektívne rozložiť napr. počas týždňa namiesto jeho skoncentrovania do jedného prípadne dvoch dní).

3 FORMOVANIE TRHU A TRHOVÝ MECHANIZMUS

3.1 Trh a trhový systém

Trh a trhový mechanizmus sú základom celej ekonomickej teórie. Ak chceme pochopiť význam trhu pre ekonomiku, musíme si najprv uvedomiť, čo je príčinou jeho vzniku. Trh vznikol, keď sa začala deľba práce a bolo to miesto, kde si výrobcovia potravín vymieňali svoje produkty za nástroje, prípadne za ďalšie veci, ktoré nevedeli sami dopestovať či vyrobiť a naopak..

Základné črty fungovania trhu a trhovej ekonomiky položil koncom 18.storočia škótsky ekonóm Adam Smith koncepciou „neviditeľnej ruky“. Jej podstata spočíva v tom, že každý účastník hospodárskeho života sleduje síce svoj vlastný súkromný záujem, ale trhový systém napriek tomu funguje v prospech všetkých, ako keby celý proces usmerňovala neviditeľná ruka. Trhový systém funguje tým dokonalejšie, čím slobodnejšie môžu jednotlivci sledovať svoje vlastné ekonomické záujmy (hospodársky liberalizmus). Prirodzené úsilie ľudí zlepšovať svoje materiálne postavenie je takým silným stimulom, že ak môže nerušene pôsobiť, vedie k blahobytu jednotlivca i celej spoločnosti.

Trhová ekonomika je ekonomikou slobodných ľudí, kde existuje sloboda vlastníctva, voľná konkurencia a voľná tvorba cien na základe ponuky a dopytu.

Doterajší vývoj ľudskej civilizácie ukázal, že trh je najdokonalejší doposiaľ poznaný regulátor a stimulátor ekonomického rozvoja.

Pod pojmom trh obvyčajne rozumieme miesto, kde dochádza k výmene tovarov medzi jednotlivými trhovými subjektami.

Trh možno charakterizovať ako sféru ekonomiky, v ktorej sa realizujú špecifické ekonomické vzťahy medzi jednotlivými trhovými subjektami prostredníctvom výmeny tovarov.

Moderná ekonomika sa zakladá na rozvinutej deľbe práce. Každý výrobca produkuje výrobky a služby pre množstvo iných výrobcov či spotrebiteľov. Všetci sú navzájom prepojení prostredníctvom trhu.

Trh predstavuje mechanizmus realizácie trhovej ekonomiky, ktorý sa všeobecne vyznačuje nasledujúcimi znakmi:

- **slobodou ekonomickej činnosti hospodárskych subjektov a ich zodpovednosťou za jej výsledky,**
- **slobodnou voľbou partnerov,**

- voľnou tvorbou cien,
- konkurenciou medzi účastníkmi trhu,
- minimálnou priamou účasťou štátu v hospodárskej činnosti uskutočňovanou pomocou príslušných regulátorov.

3.1.1 Základné úlohy trhu

Trh plní v ekonomickom systéme určité presne vymedzené funkcie. Ide o riešenie troch základných otázok ekonómie – čo, ako a pre koho vyrábať. Pri riešení uvedenej triády ekonomických problémov trh plní tieto úlohy:

- **poskytuje informácie** (o kúpyschopnom dopyte a potrebách, o výrobných možnostiach a pod.)
- **poskytuje podnety pre správanie spotrebiteľov a výrobcov** (aby optimálne využívali vzácne ekonomické zdroje, minimalizovali výrobné náklady a pod.)
- **rozdeľuje dôchodky.**

Trh zabezpečuje odovzdávanie informácií, pričom informácie sa šíria automaticky, bez toho, aby sa niekto o to staral. Hlavným nositeľom informácií v trhovej ekonomike je cena tovaru a služieb. Trh prostredníctvom systému cien sprostredkúva informácie o ponuke a dopyte a poskytuje podnety pre správanie kupujúcich a predávajúcich na trhu. Ak napr. dopyt po tovare rastie, rastie aj cena tohto tovaru, pre výrobcu je to signál, že zvýši výrobu tohto tovaru a naopak. Ak dopyt po tovare klesá, výrobca v snahe predať tovar, cenu tohto tovaru zníži a zníži aj jeho výrobu. Cena teda pôsobí ako nástroj, ktorý nastoľuje rovnováhu na jednotlivých trhoch.

3.1.2 Typy trhov

Analýza trhu je závislá na poznaní rôznych typov trhu, ktoré môžeme rozlišovať podľa viacerých znakov a hľadísk:

- **z územného hľadiska** rozlišujeme trh miestny, trh regionálny, trh národný, trh ekonomických zoskupení a trh svetový.
- **z hľadiska predmetu kúpy a predaja** členíme trhy na: trh tovarov a služieb, trh výrobných faktorov (trh práce, trh pôdy, trh kapitálu), finančný trh.
- **z hľadiska podmienok pre fungovanie komponentov trhu** trh môže byť voľný (ponuka a dopyt sú veľmi pružné) alebo regulovaný (ponuka a dopyt sú úradne alebo iným spôsobom regulované).

- **podľa stupňa organizovanosti** rozlišujeme trhy organizované (napr. burza) a neorganizované (napr. susedská výpomoc).
- **z hľadiska súladu s existujúcim zákonodarstvom** možno rozlíšiť trh legálny (oficiálny) a nelegálny (čierny) trh.
- **podľa počtu sledovaných tovarov** rozlišujeme čiastkový a agregatívny trh.

Uvedené členenie trhov je v značnej miere relatívne. V reálnej ekonomike jednotlivé trhy spolu úzko súvisia a sú navzájom prepojené.

3.1.3 Trhové subjekty

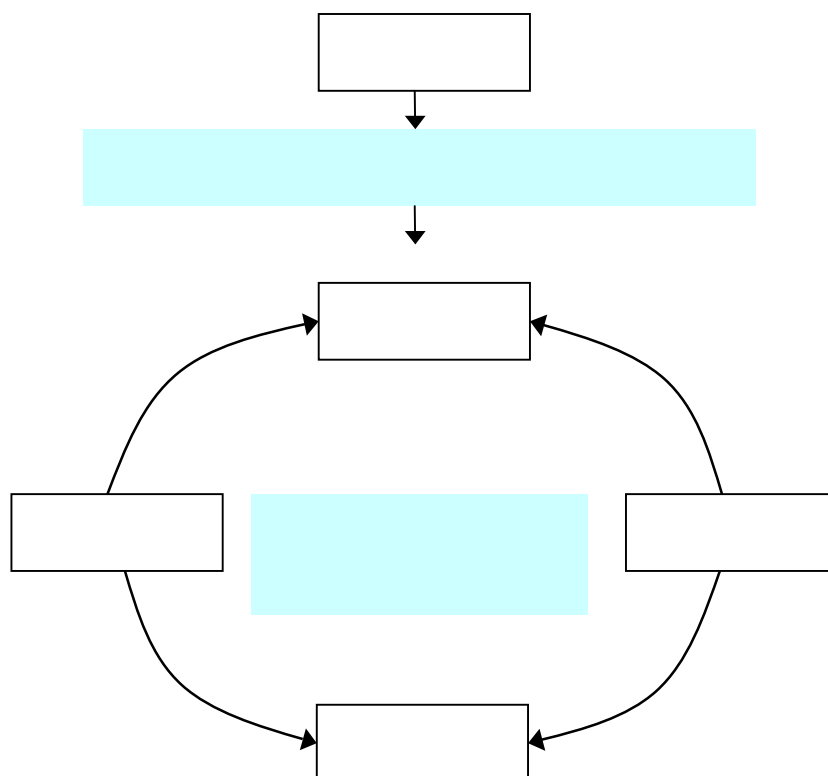
Na trhu vystupujú rozmanité subjekty s rôznymi cieľmi. Ekonomická teória rozlišuje tri základné subjekty trhu: **domácnosti, firmy a štát**.

1. **Domácnosti** – vystupujú na trhu tovarov a služieb ako kupujúci. Na druhej strane, na trhu výrobných faktorov vystupujú ako predávajúci práce, pôdy a kapitálu. Cieľom domácností na trhu je zabezpečenie prostriedkov na uspokojovanie potrieb.
2. **Firmy (organizácie)** – sú subjekty trhu vyrábajúce tovary za účelom ich predaja. Na trhu tovarov a služieb vystupujú ako predávajúci a na trhu výrobných faktorov ako kupujúci. Ich cieľom je dosiahnutie zisku.
3. **Štát** – je špecifickým subjektom trhu, ktorý stanovuje pre všetkých účastníkov hospodárskeho procesu určité rámcové podmienky, ovplyvňuje a modifikuje pôsobenie trhu a odstraňuje niektoré negatívne vplyvy na ekonomiku. Reguláciou trhu sa štát snaží zabezpečiť stabilitu trhu (prekonať anarchiu a „nespravodlivosť“ trhu), spravodlivosť rozdeľovania a efektívnosť trhového mechanizmu (napr. nepripúšťa, resp. obmedzuje monopol).

Na trhu tovarov a služieb v závislosti od ceny sa kupujúci i predávajúci rozhodujú, či sa kúpa alebo predaj tovaru uskutoční alebo nie. Ak sa kupujúcemu zdá cena príliš vysoká a konkurencia ponúka nižšiu cenu alebo vyššiu kvalitu tovaru, daný tovar nekúpi. Predávajúci musí znížiť cenu na úroveň, za akú sú kupujúci ochotní tovar kúpiť. Ak je na trhu tovaru nedostatok, sú kupujúci ochotní za nedostatkový tovar zaplatiť i vysokú cenu. Ceny vzrastú na takú úroveň, pri ktorej sa ešte všetky výrobky a služby príslušného druhu predajú.

Situácia na trhu výrobných faktorov je obdobná. Nástrojom zladenia ponuky práce a dopytu po práci je cena práce, mzda. Na trhu pôdy je takýmto nástrojom

cena pôdy, renta. Na finančnom, resp. peňažnom trhu je nástrojom zladžovania ponuky a dopytu po rôznych druhoch peňazí úroková miera. V prípade otvorenej ekonomiky, kde na peňažný trh vstupujú i cudzie meny, takýmto nástrojom je menový kurz. Jednotlivé trhy sú prostredníctvom ekonomických subjektov a tokov peňazí navzájom úzko prepojené.

Obrázok 4 Prepojenie subjektov na trhu

3.1.4 Trhová konkurencia

Hybnou silou trhu je **trhová konkurencia**. Je to proces, v ktorom sa stretávajú záujmy spotrebiteľov a výrobcov, pričom každý z nich sa snaží dosiahnuť maximálnu hmotnú výhodu. Trhová konkurencia sa môže realizovať v niekoľkých rovinách:

- **Konkurencia medzi ponukou a dopytom.** Záujmy spotrebiteľov a výrobcov sú protichodné: spotrebiteľ má záujem lacno kúpiť, výrobca má záujem draho predať. Na trhu prichádza ku vzniku kompromisu medzi týmito protichodnými záujmami.
- **Konkurencia medzi spotrebiteľmi** (konkurencia na strane dopytu) je motivovaná záujmom nakúpiť čo najviac a čo najlacnejšie, a to hoci aj na úkor ostatných spotrebiteľov. Táto forma konkurencie sa najviac prejavuje v období, keď dopyt prevyšuje ponuku, teda ak je nedostatok nejakého tovaru na trhu.

- **Konkurencia medzi výrobcami** (konkurencia na strane ponuky) je motivovaná záujmom výrobcov predat' čo najviac a čo najvýhodnejšie. Základným cieľom je maximalizácia zisku a vytlačenie konkurenčného výrobcu z trhu. Najostrejšie sa táto konkurencia prejavuje v situácií, keď ponuka prevyšuje dopyt.

Konkurencia medzi výrobcami sa môže uskutočňovať v dvoch základných formách, a to ako **cenová a necenová konkurencia**. **Cenová konkurencia** využíva ako nástroj konkurenčného boja cenu, **necenová konkurencia** je založená na snahe získať kupujúceho inými než cenovými nástrojmi, napr. reklamou, príťažlivým dizajnom, predajom na úver, dokonalejším servisom.

Konkurencia na strane ponuky sa zvyčajne realizuje ako **kombinácia** cenovej a necenovej konkurencie. Obe formy sa na trhu prelínajú a dopĺňajú.

Z hľadiska podmienok, ktoré majú jednotliví výrobcovia na trhu, rozlišujeme **dokonalú a nedokonalú konkurenciu**.

Dokonalá konkurencia predstavuje teoretickú abstrakciu, stav, ktorý v reálnej ekonomike prakticky neexistuje. V hospodárstve nie je možné totiž vytvoriť rovnaké podmienky pre všetkých výrobcov na trhu. V reálnej ekonomike sa možno stretnúť s rôznymi formami **nedokonalej konkurencie**. Ekonomická teória rozlišuje tri základné formy nedokonalej konkurencie:

- **Úplný (čistý) monopol** sa vyskytuje vtedy, keď existuje len jeden výrobca, neexistujú blízke substitúty a vstup iných firiem do odvetvia nie je možný (napr. výroba plynu, elektriny).
- **Oligopol** predstavuje situáciu, keď v odvetví existuje malý počet veľkých firiem a existujú čiastočné bariéry pre vstup do odvetvia (napr. výroba automobilov, strojov).
- **Monopolistická konkurencia** predstavuje takú štruktúru trhu, keď existuje veľký počet malých výrobcov vyrábajúcich rôzne výrobky. Vstup nových výrobcov do odvetvia je možný. Táto forma konkurencie sa vyskytuje najmä v službách a maloobchode.

3.1.5 Nedostatky a nedokonalosti trhu

Reálny trh má viacero nedokonalostí a nedostatkov. Fungovanie trhu je narušované existenciou monopolu, externalít a verejných statkov.

Trh vedie k diferenciacii výrobcov a vytvára nedokonalú konkurenciu. Pri narušených konkurenčných podmienkach niektorí výrobcovia získavajú neoprávnené výhody a dostávajú sa na trhu do **monopolného postavenia**. Monopol je pre spoločnosť škodlivý, pretože výrobca s takýmto postavením nevyrába efektívne. Nie je totiž nútený pod tlakom konkurencie znižovať výrobné náklady, svoj tovar predáva za vyššie ceny, čo zasahuje nepriaznivo spotrebiteľov. Vysoké ceny môžu znamenať i neprimerane vysoké zisky. Štát preto považuje každú formu monopolu za nežiadúcu a jeho úlohou je vytváranie konkurenčného prostredia v ekonomike.

Externality sú vedľajšie, neželateľné efekty ekonomickej aktivity ľudí, ktoré neprechádzajú trhom. Znamená to, že náklady alebo výnosy sa prenášajú na tretie osoby a prinášajú im prospech alebo ujmu. Podľa toho externality môžu byť buď pozitívne alebo negatívne.

Pozitívne externality vznikajú vtedy, keď niektoré subjekty získavajú výhody bez toho, aby za ne platili. Napr. výstavba nového podniku zvýši cenu bytov v regióne. **Negatívna externalita** vzniká vtedy, keď určitému subjektu vznikajú vyššie dodatočné náklady z ekonomickej činnosti iných subjektov. Typickým príkladom negatívnych externalít je znečisťovanie životného prostredia (znečisťovanie vody, vzduchu a pod.) vznikajúce pri výrobnej činnosti, ktoré v konečnom dôsledku zaplatí spotrebiteľ.

Trh sám o sebe nie je v plnej miere schopný podnecovať a stimulovať výrobu verejných statkov. Fungovanie takých oblastí ako je vzdelávanie, zdravotníctvo, armáda, polícia a pod. má neziskový charakter, je finančne veľmi nákladné a presahuje možnosti súkromného sektora. Preto existencia verejných statkov je v značnej miere podporovaná štátom.

3.2 Úloha štátu v ekonomike

Najčastejším typom hospodárstva v súčasnosti je zmiešaná ekonomika, kde popri "neviditeľnej ruke" trhu pôsobí „viditeľná ruka“ štátu. Štát je pritom veľmi široký pojem - zahŕňa zákonodarné orgány (parlament), výkonné orgány (vládu), súdnictvo a samostatnú funkciu plní aj centrálna banka.

Prečo zlyháva „neviditeľná ruka“ trhu, prečo trh nedostatočne plní úlohu samoregulujúceho mechanizmu? Príčiny zlyhávania „neviditeľnej ruky“ trhu vidí ekonomická teória v nedokonalostiach trhového mechanizmu, ktoré sú spôsobené:

- neefektívnosťou, ktorá vyplýva z existencie nedokonalkej konkurencie, z externalít a verejných statkov,
- nerovnosťou v rozdeľovaní dôchodkov trhom,
- nestabilitou ekonomiky, prejavujúcou sa v cyklických kolísaniach ekonomiky.

Úlohy štátu v ekonomike možno zjednodušene rozdeliť na:

- **Zákonodarnú (normatívnu) úlohu**, ktorá znamená vytváranie zákonov, určenie "pravidiel hry" pre trhovú ekonomiku. Túto úlohu plní najmä parlament.
- **Ekonomickú úlohu**, ktorá znamená zasahovanie štátu do ekonomiky. Túto úlohu plní najmä vláda a centrálna banka.

Uvedenú ekonomickú úlohu štátu možno presnejšie charakterizovať prostredníctvom **troch funkcií ekonomickej úlohy štátu**, ktorými sú:

1. **Alokačná funkcia**, ktorá je zameraná na odstránenie neefektívnosti trhu, spôsobenej nedokonalou konkurenciou, externalitami a verejnými statkami. Táto funkcia sa niekedy vymedzuje ako mikroekonomická politika štátu (vlády). Vláda odstraňuje prekážky brániace utváraniu konkurenčného prostredia antimonopolnými opatreniami, ktoré zamedzujú vzniku monopolov. Súťaživé, konkurenčné trhovú prostredie je predpokladom a podmienkou toho, aby trh dobre fungoval. Efektívnosť v ekonomike je narušovaná tiež existenciou negatívnych externalít. Rôzne legislatívne normy na ochranu životného prostredia, poplatky a pokuty za jeho znečisťovanie a pod., majú zabrániť vzniku týchto externalít. Na druhej strane môže štát produkciu pozitívnych externalít podporovať, pokiaľ má spoločnosť o ne záujem. Pretože verejné statky predstavujú tovary, za ktoré sa síce neplatí, ale nemožno ich v spoločnosti nikomu uprieť, musí ich poskytovať štát.

Cieľom alokačnej funkcie je odstraňovanie príčin neefektívnosti v ekonomike a zabezpečenie rozdeľovania nedostatkových (vzácných) zdrojov na rôzne alternatívne použitia.

2. **Distribučná funkcia** znamená ovplyvniť znovurozdelenie dôchodkov, pretože trhovú rozdelenie dôchodkov vedie k ostrej sociálnej nerovnosti. Demokratická

spoločnosť musí podnikáť kroky k zmierneniu tejto nerovnosti. Je to spravidla náplňou sociálnej politiky štátu.

3. **Stabilizačná funkcia** je zameraná na zmiernenie cyklických výkyvov ekonomiky. Nerovnovážne stavy majú pre spoločnosť negatívne dôsledky, sú ekonomicky škodlivé, pretože znižujú efektívnosť. Vláda sa preto usiluje o stabilitu ekonomického rozvoja.

Realizácia ekonomickej úlohy štátu a nástroje, ktoré pri jej uskutočňovaní sú využívané, tvoria obsah hospodárskej politiky štátu. Hospodárska politika štátu vychádza:

- z určitého smeru ekonomického myslenia, ktorý je osvojený a preberaný,
- zo záujmov voličov, ktorí ich poverili realizáciou hospodárskej politiky.

Nositeľmi hospodárskej politiky, kľúčovými subjektami, sú parlament, vláda, súdnictvo a centrálna banka.

Nástroje, ktoré v hospodárskej politike štát využíva, možno podľa ich charakteru rozdeliť na:

- **nástroje bežnej politiky - kvantitatívne**, ktorých efekt možno vopred vyčíslieť, lebo nespôsobujú zásadnú zmenu v správaní ekonomických subjektov,
- **systémové nástroje - kvalitatívne**, ktoré zásadne menia správanie ekonomických subjektov, napr. reforma celého daňového systému.

V súčasnom systéme ekonomík vyspelých krajín sa presadzuje tendencia kompenzovania nedostatkov fungovania trhu štátnou reguláciou ekonomiky.

3.3 Trhový mechanizmus a jeho fungovanie

Trhový mechanizmus zahŕňa vzájomné vzťahy medzi výrobcami a spotrebiteľmi. Produktom týchto vzťahov sú dôležité trhové informácie, ktoré napomáhajú pri rozhodnutí jednotlivým ekonomickým subjektom pri alokácii výrobných faktoroch, cenách tovarov a pod. Trhový mechanizmus funguje samočinne za pomoci dopytu, ponuky a pôsobenia cien. Prostredníctvom neho kupujúci a predávajúci navzájom ovplyvňujú množstvá a ceny realizovaných tovarov.

Trhový mechanizmus predstavuje súhrn vzťahov a procesov, ktoré v sebe zahŕňajú:

- mechanizmus utvárania dopytu,
- mechanizmus utvárania ponuky,
- mechanizmus utvárania rovnovážnej ceny.

Pri analýze trhového mechanizmu budeme predpokladať, že existuje:

- individuálny trh, t.j. trh jedného tovaru,
- dokonalá konkurencia, t.j. situácia, keď na trhu je mnoho predávajúcich a kupujúcich, každý účastník trhu je dokonale informovaný o cenách a napokon každý účastník má len zanedbateľný vplyv na ceny prevládajúce na trhu.

3.3.1 Mechanizmus utvárania dopytu

Ľudia (kupujúci, spotrebitelia) uspokojujú svoje potreby prostredníctvom trhu. Rozhodujú sa, čo, v akých množstvách a za aké ceny budú nakupovať a spotrebúvať, čím naplňajú svoj cieľ, ktorý ich motivuje vstúpiť na trh. Cieľom spotrebiteľov je maximalizovať uspokojovanie svojich potrieb.

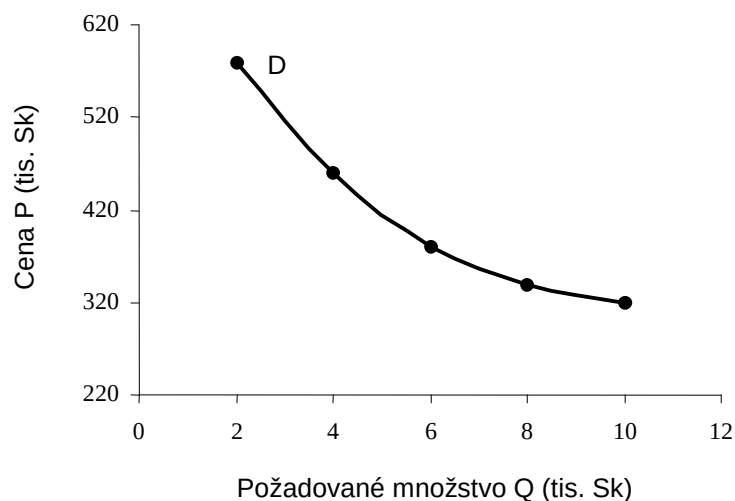
Dopyt (D - demand) je množstvo tovarov (služieb), ktoré sú kupujúci ochotní kúpiť za určitú cenu. Vyjadruje vzájomnú závislosť medzi požadovaným množstvom tovarov a služieb (Q) a ich cenou (P).

Požadované množstvo závisí od viacerých faktorov (bude o nich písané neskôr), kľúčovým faktorom je cena tovaru. Ak budeme abstrahovať od ostatných faktorov, dopyt je funkciou ceny, $D_x = f(P_x)$. Vždy existuje určitý vzťah medzi trhovou cenou tovaru a požadovaným množstvom tohto tovaru. Tento vzťah vyjadrujeme **funkciou dopytu alebo krivkou dopytu**.

Tabuľka 2 Príklad na hypotetickú funkciu dopytu

Cena (tis. Sk)	320	340	380	460	580
Požadované množstvo (tis. ks)	10	8	6	4	2

Grafickým znázornením závislosti požadovaného množstva tovaru a jeho ceny je **krivka dopytu** (obrázok 5).

Obrázok 5 Krivka dopytu

Z uvedenej tabuľky dopytu a krivky dopytu vyplýva, že vzťah medzi množstvom požadovaných áut a ich cenou je inverzný (negatívny, nepriamoúmerný). Množstvo áut, ktoré budú kupujúci ochotní kúpiť, bude rásť, ak cena automobilov bude klesať a naopak, ak cena automobilov sa zvýši, ich požadované množstvo sa zníži. Krivka dopytu je klesajúca, vyplýva to zo všeobecného zákona dopytu, podľa ktorého **ak cena tovaru rastie (a ostatné premenné sa nemenia), dopyt po tovare klesá. Podobne, ak sa cena zníži, pričom ostatné premenné sa nemenia – požadované množstvo sa zvýši.** Hovoríme o **zákone klesajúceho dopytu**.

Prečo je krivka dopytu klesajúca? Prečo platí zákon klesajúceho dopytu? Príčiny sú dve:

1. **substitučný efekt:** Pri zvýšenej cene ľudia menia štruktúru svojej spotreby, znížia podiel zdraženého výrobku a zvýšia podiel iných výrobkov. Napr. ak sa zvýši cena bravčového mäsa, budú kupovať viac hydiny a rýb.
2. **dôchodkový efekt:** Ak je dôchodok spotrebiteľov stály, môžu si pri nižších cenách kúpiť tovarov väčšie množstvo a naopak, ak sa ceny zvýšia, menšie. Napr. ak sa zvýši cena benzínu, dôchodok spotrebiteľa sa zníži, pretože bude môcť kúpiť zo svojho dôchodku menšie množstvo benzínu. Keď ceny tovarov sa zvyšujú, spotrebitelia sa cítia byť chudobnejší.

Zo zákona klesajúceho dopytu existuje výnimka, tzv. Giffenov efekt. Platí pre inferiórne tovary. Napr. ak zlacnie chlieb, uvoľnený dôchodok ľudia venujú na nákup iného tovaru, napr. mäsových výrobkov. Nákup chleba sa nezvýši, ba dokonca môže

i klesnúť. Ide o zvláštnu kombináciu substitučného a dôchodkového efektu, kedy dôchodkový efekt úplne potláča substitučný.

Pri analýze dopytu je potrebné rozlišovať medzi individuálnym, čiastkovým a agregátnym dopytom.

- **Individuálny dopyt** predstavuje dopyt jediného spotrebiteľa po jednom výrobku.
- **Čiastkový dopyt** predstavuje dopyt všetkých spotrebiteľov po jednom výrobku.
- **Agregátny dopyt** predstavuje súčet dopytu na všetkých čiastkových trhoch.

3.3.1.1 Faktory ovplyvňujúce krivku dopytu a posun krivky dopytu

Krivka dopytu vyjadruje vzťah medzi cenou a požadovaným množstvom. Doteraz sme spomenuli len jeden z faktorov ovplyvňujúcich dopyt, a to cenu tovaru (P_x).

Dopyt však ovplyvňujú aj ďalšie dôležité faktory, ako sú:

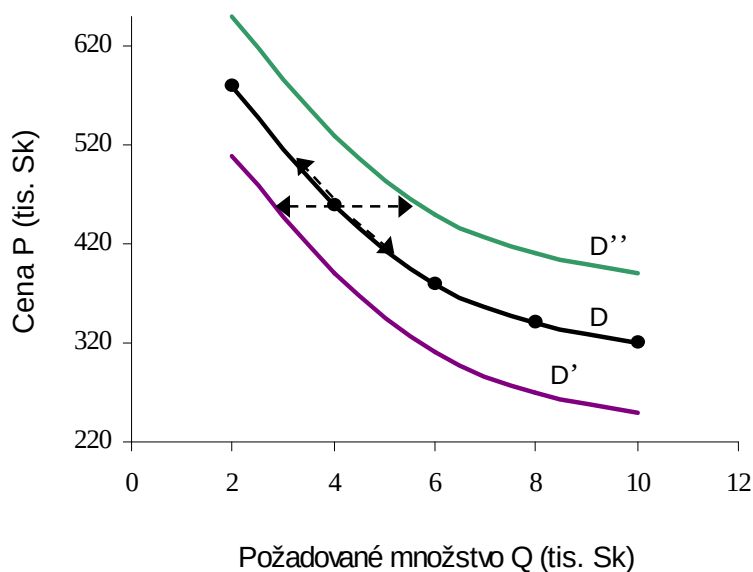
- **zmena cien substitučných a komplementárnych tovarov (P_y).** Substitučný tovar nahradzuje v spotrebe daný tovar, zmena jeho ceny pôsobí opačným smerom ako cena samotného výrobku. Napr. zlacnenie džúsov vyvolá pokles dopytu po malinovkách. Komplementárne tovary sú doplnkové tovary, zmena ich ceny pôsobí rovnakým smerom, akým by pôsobila zmena ceny samotného tovaru. Napr. zlacnenie benzínu vyvolá vyšší dopyt po benzíne, ale i po autách, aj keď ich cena zostane nezmenená.
- **zmena úrovne dôchodkov (I).** Zvýšenie priemernej mzdy vedie k vyššiemu dopytu.
- **rozsah trhu (X),** t. j. počet domácností. Čím väčší je rozsah trhu, tým je väčší dopyt po výrobkoch.
- **zmeny v preferenciách spotrebiteľov (T),** teda v potrebách, záujmoch, móde, na ktoré pôsobia najmä reklama, informovanosť, tradície a pod.
- **ostatné faktory (F),** napr. klimatické podmienky.

Veľkosť dopytu po tovare X v závislosti od zmeny ostatných faktorov možno vyjadriť nasledovne:

$$D_x = f(P_x; P_y; I; X; T; F)$$

3.3.1.2 Posun krivky dopytu

Na obrázku 6 je zakreslená krivka dopytu po tovare X pri nezmenených ostatných faktoroch. Ak sa mení cena tovaru P_x , ide o zmenu požadovaného množstva a nastáva **pohyb po krivke dopytu**. Ak sa menia ostatné faktory ovplyvňujúce dopyt, ide o zmenu dopytu (rast alebo pokles), nastáva **posun krivky dopytu (doľava, doprava)**.

Obrázok 6 Pohyb po krivke dopytu a posun krivky dopytu

Napr. ak sa zvýšia priemerné dôchodky obyvateľstva alebo sa zvýši počet kupujúcich, môžu títo pri danej cene kúpiť väčšie množstvo tovaru (napr. áut). V tomto prípade sa krivka dopytu D posúva doprava D'' , ide o rast dopytu. Pri znížení dopytu sa krivka dopytu D posúva doľava D' .

3.3.2 Mechanizmus utvárania ponuky

Na trh vstupuje veľké množstvo výrobcov (firiem, organizácií), ktorí sa pomerne nezávisle od seba rozhodujú, aké výrobky budú vyrábať a v akom množstve. Výrobcovia v tomto prípade vystupujú ako predávajúci a súhrn nimi vyrobených výrobkov tvorí hmotný objem ponuky.

Ponuka (S – supply) je množstvo tovarov (služieb), ktoré sú predávajúci ochotní predat' v závislosti od ceny. Vyjadruje vzájomnú závislosť medzi ponúkaným množstvom tovarov a služieb (Q) a ich cenou (P).

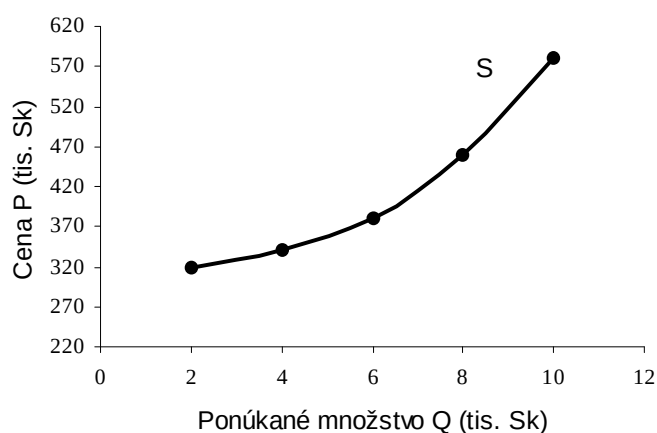
Ak budeme abstrahovať od ostatných faktorov (budú rozobrané neskôr), ponuka je funkciou ceny tovaru, $S_x = f(P_x)$. Vždy existuje určitý vzťah medzi trhovou

cenou tovaru a ponúkaným množstvom tohto tovaru. Tento vzťah vyjadrujeme **funkciou ponuky** alebo **krivkou ponuky**.

Tabuľka 3 Príklad na hypotetickú funkciu ponuky

Cena (tis. Sk)	320	340	380	460	580
Ponúkané množstvo (tis. ks)	2	4	6	8	10

Grafickým znázornením závislosti ponúkaného množstva tovaru a jeho ceny je **krivka ponuky**.

Obrázok 7 Krivka ponuky

Z uvedenej tabuľky ponuky a krivky ponuky vyplýva, že vzťah medzi množstvom ponúkaných áut a ich cenou je pozitívny (priamoúmerný). Ak cena automobilov bude relatívne vysoká, ich dodávané množstvo na trh stúpa. Ak naopak cena bude relatívne nízka, budú výrobcovia ponúkať menšie množstvo áut. Výrobcovia sa tak správajú preto, že vysoká cena je pre nich stimulom, pretože za inak nezmenených podmienok dosiahnu vyšší zisk ako pri nízkej cene. Krivka ponuky je rastúca, smeruje doprava a hore. Čím vyššia je cena tovaru X, tým väčšie je ponúkané množstvo. Platí **zákon rastúcej ponuky**, podľa ktorého **ak rastie cena (a ostatné premenné sa nemenia) výroba tovaru, a teda aj ponúkané množstvo sa zvyšuje, a naopak pokles ceny vyvolá pokles výroby**.

Tak ako pri analýze dopytu, tak aj pri analýze ponuky možno rozlišovať:

- **individuálnu ponuku** tvorí ponuka jedného výrobcu, t. j. množstvo výrobkov vyrobených jedným výrobcom,
- **čiastková ponuka** predstavuje ponuku jedného výrobku od rôznych výrobcov,

- **agregátna ponuka** predstavuje súhrn všetkého tovaru vyrábaného a ponúkaného všetkými výrobcami pri rôznej úrovni cien.

3.3.2.1 Faktory ovplyvňujúce krivku ponuky a posun krivky ponuky

Krivka ponuky vyjadruje vzťah medzi cenou a ponúkaným množstvom. Doteraz sme spomenuli len jeden z faktorov ovplyvňujúcich ponuku, a to **cenu tovaru (P_x)**. Okrem ceny tovaru (P_x) ponuku ovplyvňujú aj ďalšie dôležité faktory:

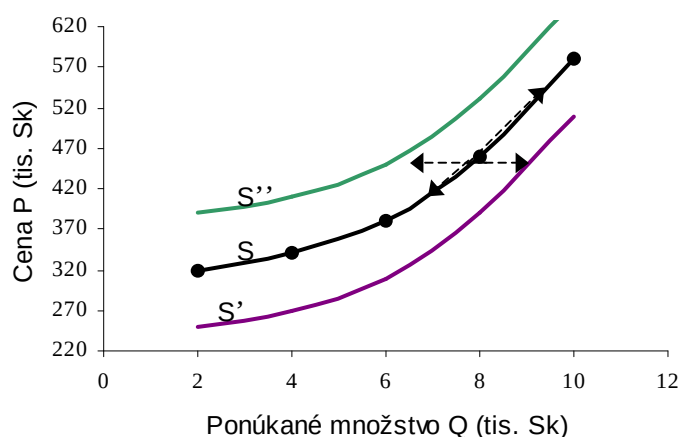
- **výrobné náklady (C)**. Keď sú tieto v porovnaní s trhovou cenou nízke, pre výrobcov bude výhodné vyrábať veľké množstvo výrobkov. Keď sú výrobné náklady v porovnaní s cenou veľmi vysoké, budú výrobcovia produkovať len málo výrobkov, alebo úplne prestanú vyrábať. Výrobné náklady najviac ovplyvňuje technológia výroby a ceny inputov.
- **ceny substitučných výrobkov (P_n)**. Sú to také výrobky, ktorými možno veľmi ľahko nahradiť výrobu iných výrobkov. Ak rastie cena jedného výrobného substitútu, zníži to ponuku ostatných substitútov. Napr. rafinéria ropy môže rovnako vyrábať benzín ako aj dieselové oleje. Ak sa zvýši cena benzínu, bude to viesť k zníženiu ponuky dieselových olejov.
- **organizácia trhu (O)**. Ak sa trh monopolizuje, zvýšia sa ceny na každej úrovni outputu. Ak sa niektorí producenti vylúčia z trhu, potom ceny tovarov zostávajúcich výrobcov na trhu, majú tendenciu rásť. Pri daných cenách inputov a danej technológii bude dokonale konkurenčný trh obvykle produkovať najvyššiu možnú úroveň outputu na každej úrovni cien.
- **iné faktory (F)**. Napríklad počasie má veľký vplyv na poľnohospodársku výrobu, ročné obdobie na výrobu lyží.

Veľkosť ponuky tovaru X v závislosti od uvedených faktorov možno vyjadriť nasledovne:

$$S_x = f(P_x; C; P_n; O; F)$$

3.3.2.2 Posun krivky ponuky

Na obrázku 8 je zakreslená krivka ponuky tovaru X pri nezmenených ostatných faktoroch. Ak sa mení cena tovaru P_x , ide o zmenu ponúkaného množstva a nastáva **pohyb po krivke ponuky**. Ak sa menia ostatné faktory ovplyvňujúce ponuku, ide o zmenu ponuky (rast alebo pokles), nastáva **posun krivky ponuky (doľava, doprava)**.

Obrázok 8 Pohyb po krivke ponuky a posun krivky ponuky

Pri zdokonalení technologických postupov sa obyčajne zvyšuje produktivita práce, znižujú sa výrobné náklady, znižujú sa ceny výrobných faktorov. Výrobcovia budú vyrábať lacnejšie, preto sú pri danej cene ochotní dodať väčšie množstvo tovaru. V tomto prípade sa krivka ponuky S posúva doprava S' , ide o rast ponuky. Pri znížení ponuky sa krivka ponuky S posúva doľava S'' .

3.3.3 Mechanizmus utvárania rovnovážnej ceny

Trh sme charakterizovali ako miesto, kde nastáva výmena tovarov medzi rôznymi trhovými subjektami. Statky, ktoré sa stávajú predmetom kúpy a predaja (výmeny), sa nazývajú **tovary**. Ak sa má uskutočniť výmena, tovary musia byť pre niekoho užitočné, musia uspokojovať niekoho potreby, musia mať určitú užitočnosť. Každá výmena je kvantitatívny pomer (v ktorom sa tovar vymieňa) a jeho peňažným vyjadrením je jeho cena.

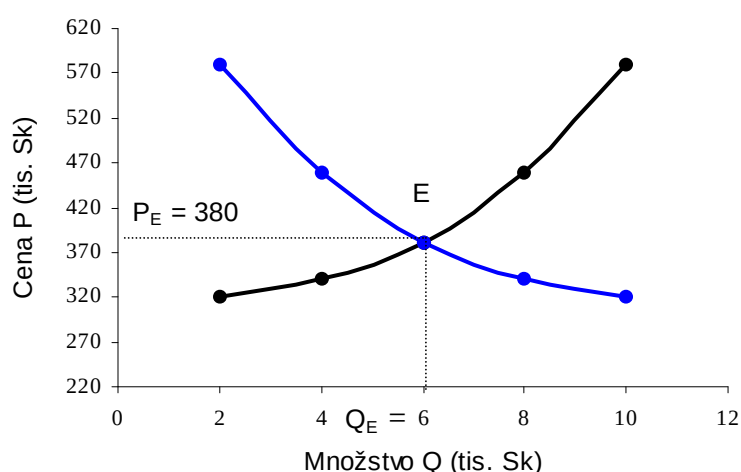
Cena je vždy vyjadrením určitého pomeru medzi ponukou a dopytom a zmena ceny je vyvolaná zmenou ich vzájomného pomeru. Ponuka a dopyt protichodne reagujú na cenu, čo vyjadruje aj priebeh ich kriviek.

Kupujúci sa samostatne rozhodujú a požadujú rôzne množstvá tovarov. Taktiež predávajúci na základe svojich rozhodnutí ponúkajú rôzne množstvá výrobkov. Ak sa na trhu ponuka rovná dopytu, znamená to, že ponúkané množstvo tovarov sa rovná požadovanému. Takémuto množstvu hovoríme **rovnovážne množstvo**. Cena, za ktorú sa tovar v prípade rovnosti ponuky a dopytu vymieňa, sa nazýva **rovnovážna cena**. Situácia, ktorá na trhu vznikne, je **trhová rovnováha**.

Nasledujúca tabuľka a obrázok poukazujú na proces utvárania trhovej rovnováhy a rovnovážnej ceny.

Tabuľka 4 Dopyt a ponuka automobilov

Cena (tis. Sk)	Požadované množstvo (tis. ks)	Ponúkané množstvo (tis. ks)	Stav na trhu	Tlak na ceny
320	10	2	nedostatok	rast
340	8	4	nedostatok	rast
380	6	6	rovnováha	žiadny
460	4	8	prebytok	pokles
580	2	10	prebytok	pokles

Obrázok 9 Trhová rovnováha

Rovnovážna cena nastane pri cene 380 tis. Sk. Ponúkané a požadované množstvo automobilov bude pri tejto cene rovnaké (6 tis. kusov). Priesečník kriviek ponuky a dopytu (E – ekvilibrium) je bodom trhovej rovnováhy. Množstvo produkcie, ktoré zodpovedá priesečníku, sa nazýva rovnovážne množstvo Q_E a cena P_E je rovnovážna cena.

Cena vystupovala ako určujúca premenná, od ktorej závisí ponuka a dopyt. V podmienkach fungujúceho trhového mechanizmu sa mení táto jednosmerná závislosť na obojstrannú. To znamená, že **nielen cena ovplyvňuje ponuku a dopyt, ale aj ponuka a dopyt spätne vplývajú na cenu.**

V trhovom systéme sa takto vytvára mechanizmus založený na spätných informačných väzbách, ktorý za určitých podmienok automaticky reguluje

spoločenskú výrobu. Na základe toho dochádza k alokácii výrobných zdrojov v súlade s potrebami hospodárstva a k prispôbovaniu individuálnych nákladov k spoločensky priemerným nákladom, k tlakom na znižovanie nákladov.

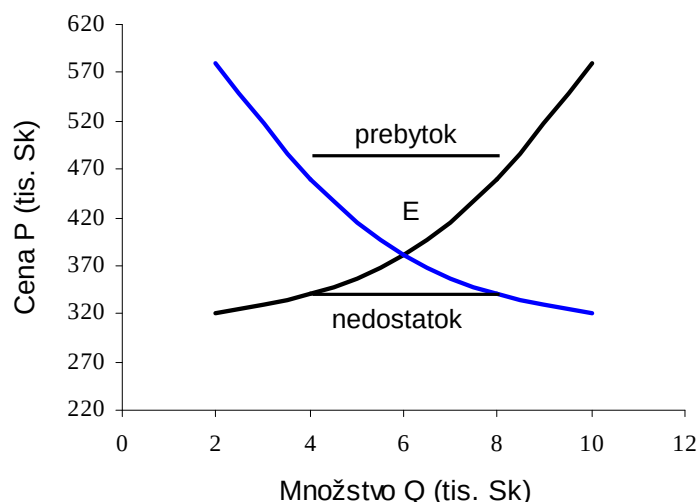
Cena plní niekoľko funkcií. Základnou funkciou ceny je **informačná funkcia**. Podáva informáciu kupujúcim i predávajúcim. Cena tak sprostredkúva prenos informácií o potrebách, záľubách, preferenciách, zvyklostiach spotrebiteľov a pod.

Z hľadiska mechanizmu trhu ako nástroja koordinácie hospodárskeho systému je dôležitá **alokačná (regulačná) funkcia ceny**. Táto funkcia je úzko spojená s cenovými pohybmi. Tieto pohyby hovoria o zmenách v proporciách ponuky a dopytu, odrážajú zmeny v preferenciách spotrebiteľov i výrobcov. Vo všeobecnosti platí, že cenový vzostup je odrazom prevahy dopytu a vyjadruje väčšiu ochotu trhu zaplatiť. Prevaha ponuky signalizuje cenový pokles. Na základe cenových zmien sa trhové subjekty z trhu vylučujú, alebo naopak, na trh vstupujú.

Cena má stimulačný účinok, plní teda **stimulačnú funkciu**. Táto funkcia sa presadzuje smerom k výrobcovi a ich výrobkom. Ide o to, že tá istá cena nie je rovnako výhodná pre všetkých výrobcov. V podmienkach dokonalej konkurencie, keď výrobca nemá možnosť ovplyvniť cenu, môže tú istú cenu urobiť pre seba výhodnejšou tým, že zníži náklady. Prostriedkom ich znižovania je zdokonaľovanie techniky, technológie a organizácie výroby. Stimulačná funkcia je prejavom vnútorného podnetu presadzovať technický pokrok vo výrobe.

Vo vzťahu k spotrebiteľom plní cena **obmedzovacu funkciu**. Trhovú produkciu získavajú tí, ktorí sú schopní a ochotní trhovú cenu zaplatiť. Ekonomicky významnou je aj **distribučná funkcia**. Cena je nástrojom prerozdeľovania (distribúcie) dôchodkov pri výmenných transakciách.

Na trhu sa trhovú cenu môže odchyľovať od rovnovážnej ceny. V prípade trhovej nerovnováhy vzniká na trhu nedostatok alebo prebytok tovarov. Ak je na trhu cena príliš nízka, nižšia ako rovnovážna cena, potom spotrebiteľia požadujú väčšie množstvo tovarov a na trhu vzniká **nedostatok, teda prevaha dopyt nad ponukou**. Táto situácia vedie k rastúcej konkurencii medzi spotrebiteľmi, čo zapríčiňuje rast cien. Ak je na trhu cena príliš vysoká, predávajúci chcú prediť viac než spotrebiteľia chcú kúpiť, výsledkom čoho je **prebytok tovarov, teda prevaha ponuka nad dopytom**. Rastie konkurencia na strane ponuky, čo vedie k poklesu ceny.

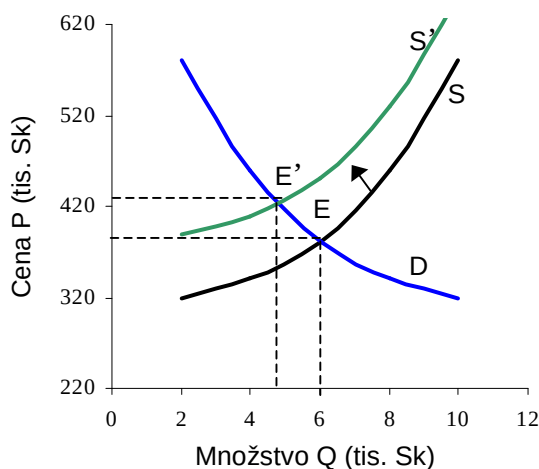

Obrázok 10 Trhová nerovnováha

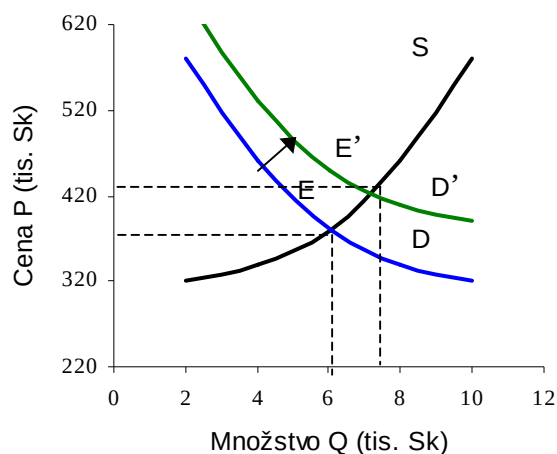
V dôsledku zmeny faktorov (cena), dochádza k posunom kriviek ponuky a dopytu, a tým aj k zmene rovnovážnej ceny a rovnovážneho množstva.

Posun krivky ponuky doľava vyvolávajú necenové činitele, ako napr. rast cien výrobných faktorov, nižšia produktivita práce. Znamená to, že pri pôvodnej cene vzniká na trhu nedostatok tovarov, a preto sa cena zvyšuje, až kým sa ponúkané a požadované množstvá nedostanú do rovnováhy. Opačné zmeny v činiteľoch posúvajú krivku ponuky doprava.

Posun krivky dopytu doprava vyvoláva napr. rast dôchodkov domácností, rast počtu domácností, zvýšenie cien substitučných tovarov a pod. Posun krivky dopytu doprava vedie k prevahe dopytu, čo vyvolá rastúcu cenu a rastúce množstvo. Opačná zmena činiteľov vedie k posunu krivky dopytu doľava.

Obrázok 11 Posun krivky ponuky

Obrázok 12 Posun krivky dopytu

3.4 Rovnováha na trhu a časový prvok

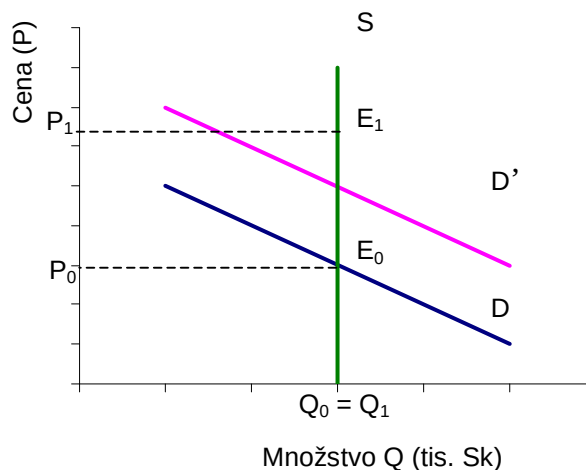
Doposiaľ sme vychádzali z predpokladu, že výrobcovia sa pružne prispôsobujú situáciám na trhu. Pri poklese ceny znižujú výrobu a pri raste ceny výrobu zvyšujú, a tak sa ustavične utvára rovnováha na trhu. Trhovú rovnováhu však nemožno považovať za navždy danú. Rovnováha je skôr výnimočný jav. Dôležitým činiteľom ovplyvňujúcim podmienky rovnováhy na trhu je **časový úsek**, v priebehu ktorého sa podmienky rovnováhy menia. Z hľadiska utvárania rovnováhy môžeme rozlišovať tri časové obdobia:

- rovnováha vo veľmi krátkom období,
- rovnováha v krátkom období,
- rovnováha v dlhom období a vo veľmi dlhom období.

Ak vychádzame z určitého stavu ponuky (S), potom zmena ceny na trhu je prejavom zmeny dopytu. Ak sa kúpyschopný dopyt znižuje (posun krivky dopytu doľava), nastane cenový pokles, na ktorý bude ponuka reagovať obmedzením ponúkaného množstva, nižším využívaním výrobných kapacít.

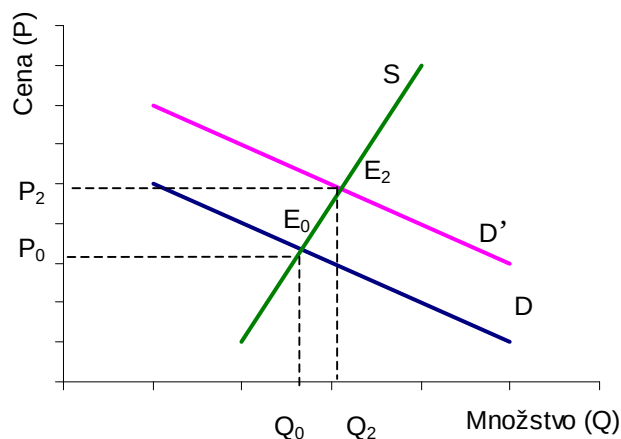
Ak sa kúpyschopný dopyt zvýši, cena vzrastie a jej výška bude závisieť od **dĺžky časového obdobia**, v ktorom sa pohyb sleduje.

V prípade **veľmi krátkeho obdobia** je krivka ponuky nepružná. Ak sa zvýši dopyt z úrovne D na D' , cena sa zvýši z P_0 na P_1 . Novým bodom rovnováhy sa stane bod E_1 oproti východiskovému rovnovážnemu bodu E_0 . Množstvo produkcie, ktoré zodpovedá novému bodu rovnováhy, je rovnaké $Q_0 = Q_1$.

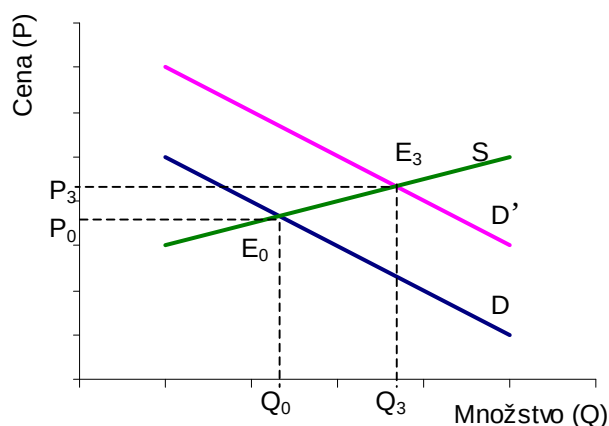
Obrázok 13 Rovnováha vo veľmi krátkom období

V **krátkom období** môžu výrobcovia reagovať na zmeny v dopyte lepším využitím existujúcich výrobných kapacít. Objem produkcie sa zvýši z Q_0 na Q_2 , cena sa zvýši z P_0 na P_2 , ale rast ceny bude menší, než vo veľmi krátkom období.

Obrázok 14 Rovnováha v krátkom období

V **dlhom a veľmi dlhom období** výrobcovia môžu na rast dopytu reagovať napr. tým, že rozšíria investičnou činnosťou jestvujúce výrobné kapacity, v dôsledku čoho môžu zvýšiť ponuku tovarov. Ponuka je pružná a nový bod rovnováhy E_3 znamená, že ponúkané množstvo Q_3 je vyššie a cena P_3 je nižšia ako v prípade krátkeho obdobia .

Obrázok 15 Rovnováha v dlhom a vo veľmi dlhom období

Ak porovnáme vývoj cien, množstvo a vznik rovnováhy vyvolaný pôvodnou zmenou dopytu (doprava hore) vidíme, že predlžujúce sa časové obdobie je faktorom, ktorý umožňuje ponuke, aby sa prispôsobila cenovým vzostupom rozširovaním produkcie. Tým zároveň pôsobí proti prvotnému cenovému rastu a stláča cenu dole.

Zvýšenie dopytu vyvolalo cenový rast, aj keď sa dlhodobo presadzuje tendencia k poklesu ceny. Intenzita sily stláčajúca cenu závisí od schopnosti ponuky rozširovať ponúkané množstvo.

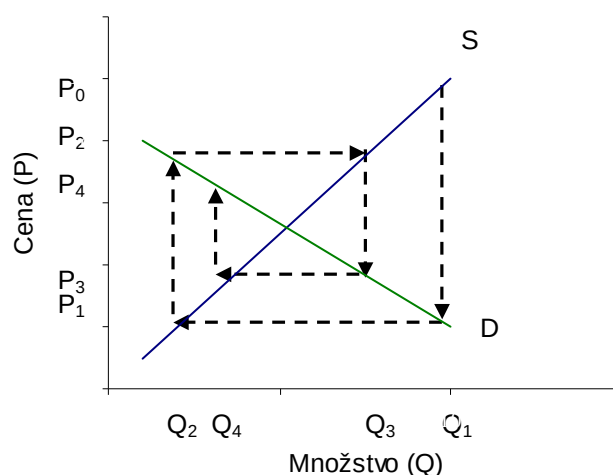
Pavučinová teoréma

Pavučinová teoréma vysvetľuje pôsobenie časového horizontu na vytváranie rovnovážnej ceny. Na zmenu ceny najskôr reaguje dopyt a až po určitom čase aj ponuka. Výrobcovia reagujú na cenu predchádzajúceho obdobia.

Ak predpokladáme, že trhovú cenu sa odchyľuje od rovnovážnej ceny, v závislosti od sklonu krivky dopytu a krivky ponuky môžu na trhu nastať štyri prípady pavučinového modelu:

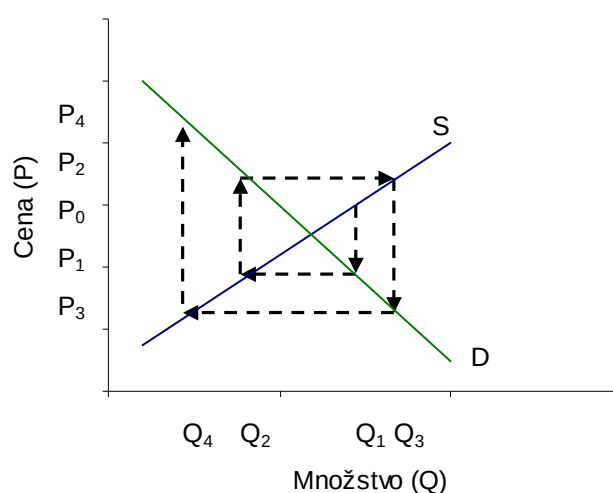
- dynamická, resp. konvergujúca pavučina,
- divergujúca pavučina,
- dokonalá pavučina, resp. stabilný pavučinový model,
- nelineárne oscilácie.

Dynamickú, resp. konvergujúcu pavučinu (obrázok 14) môžeme vysvetliť na základe toho, že krivka dopytu má strmší sklon ako krivka ponuky. V prvom období výrobcovia vyrábajú množstvo výrobkov Q_1 za nízku cenu P_1 . V druhom období za takúto nízku cenu sú výrobcovia ochotní vyrobiť len množstvo tovaru Q_2 , čo zasa vedie k zvýšeniu ceny na P_2 . Vysoká cena vyvolá zvýšenie ponuky na Q_3 . To zasa vedie k zníženiu ceny na P_3 . V štvrtom období táto cena prináša zníženie množstva ponúkaných výrobkov na Q_4 a následné zvýšenie ceny na P_4 . Mechanizmus fungovania trhu takto postupne obnovuje rovnováhu a trhovú cenu sa postupne približuje k rovnovážnej cene.

Obrázok 16 Konvergujúca pavučina

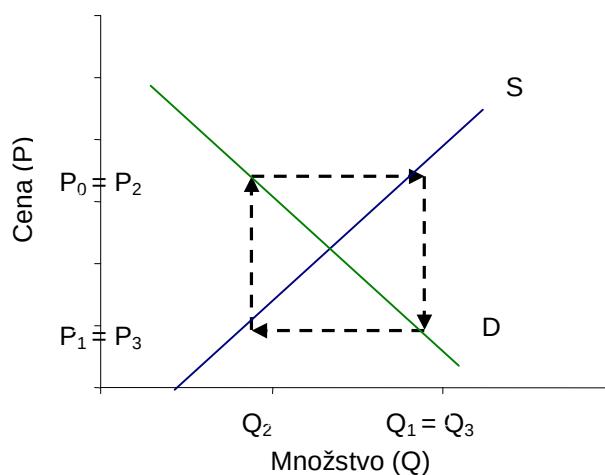
Iný prípad nastáva vtedy, keď krivka dopytu má väčší sklon ako krivka ponuky. Vtedy nastáva prípad **divergentnej pavučiny**. V prvom období ponúkaného tovaru Q_1 zodpovedá cena P_1 . V druhom období sa zníži celkový objem výroby na Q_2 pri cene P_2 . Takáto vysoká cena P_2 vyvolá v treťom období zvýšenie objemu výroby na Q_3 , čo má za následok zníženie ceny na P_3 v ďalšom období. V dôsledku takejto nízkej ceny dochádza v štvrtom období k zníženiu objemu výroby na Q_4 , dôsledkom čoho je ďalší rast cien. Trhová cena diverguje od rovnovážnej a na trhu sa prehĺbuje nerovnováha.

Obrázok 17 Divergujúca pavučina

Ak krivka dopytu a krivka ponuky majú rovnaký sklon, nerovnováha na trhu sa ani neprehlbuje, ani neodstraňuje, reprodukuje sa v rovnakom rozsahu. Takúto situáciu na trhu popisuje **dokonalá pavučina, resp. stabilný pavučinový model**.

V prvom období výrobcovia dodávajú na trh množstvo výrobkov Q_1 , ktoré sa predáva za nízku cenu P_1 . V dôsledku takejto ceny v druhom období znížia ponúkané množstvo na Q_2 . Toto malé množstvo môžu predať za vysokú cenu P_2 . Výrobcovia v treťom období reagujú na zvýšenú cenu zvýšením objemu výroby na Q_3 , ale toto množstvo sa predá za nižšiu cenu, za cenu P_3 . Za týchto podmienok trhovú cenu osciluje okolo rovnovážnej ceny.

Obrázok 18 Stabilný pavučinový model

Posledným prípadom sú **nelineárne oscilácie**. Trhovú cenu sa najskôr vzdiaľuje od rovnovážnej ceny a potom sa systém dostane do stabilnej polohy a trhovú cenu osciluje okolo rovnovážnej ceny.

4 ELASTICITA DOPYTU A PONUKY NA TRHU STATKOV A SLUŽIEB

Elasticita je slovo gréckeho pôvodu a vyjadruje pružnosť, citlivosť, poddajnosť. Najvýznamnejšou elasticitou dopytu a ponuky je cenová elasticita, ktorá vyjadruje vzťah percentuálnej zmeny požadovaného alebo ponúkaného množstva statku k percentuálnej zmene jeho ceny. Každá organizácia, ktorá sa snaží znižovať ceny, aby predala na trhu viac svojich výrobkov, a tým dosiahla vyššie tržby a zisk, musí brať do úvahy cenovú elasticitu dopytu.

4.1 Cenová elasticita dopytu

Zo zákona klesajúceho dopytu vyplýva, že požadované množstvo statku sa mení nepriamoúmerne s jeho cenou. Ak cena klesá, požadované množstvo sa zvyšuje a naopak. Súvislosť medzi zmenou jeho ceny a zmenou požadovaného množstva statku odráža cenová elasticita dopytu. **Cenová elasticita dopytu** vyjadruje vzťah medzi percentuálnou zmenou požadovaného množstva a percentuálnou zmenou ceny. Reakcia na zmenu ceny môže byť v jednotlivých prípadoch odlišná a môže vyvolať rozdielne zmeny v objeme dopytu. Dopyt môže byť rôzne elastický. **Cenovú elasticitu dopytu** preto **meriame koeficientom cenovej elasticity dopytu (E_D)**, ktorý vypočítame ako **podiel percentuálneho rastu (poklesu) požadovaného množstva k percentuálnemu poklesu (rastu) ceny statku**.

Na základe toho, akým spôsobom skúmame cenovú elasticitu dopytu, rozlišujeme **bodovú a oblúkovú elasticitu**. Pri určovaní elasticity v určitom bode krivky dopytu zisťujeme **bodovú elasticitu** podľa nasledujúceho vzťahu:

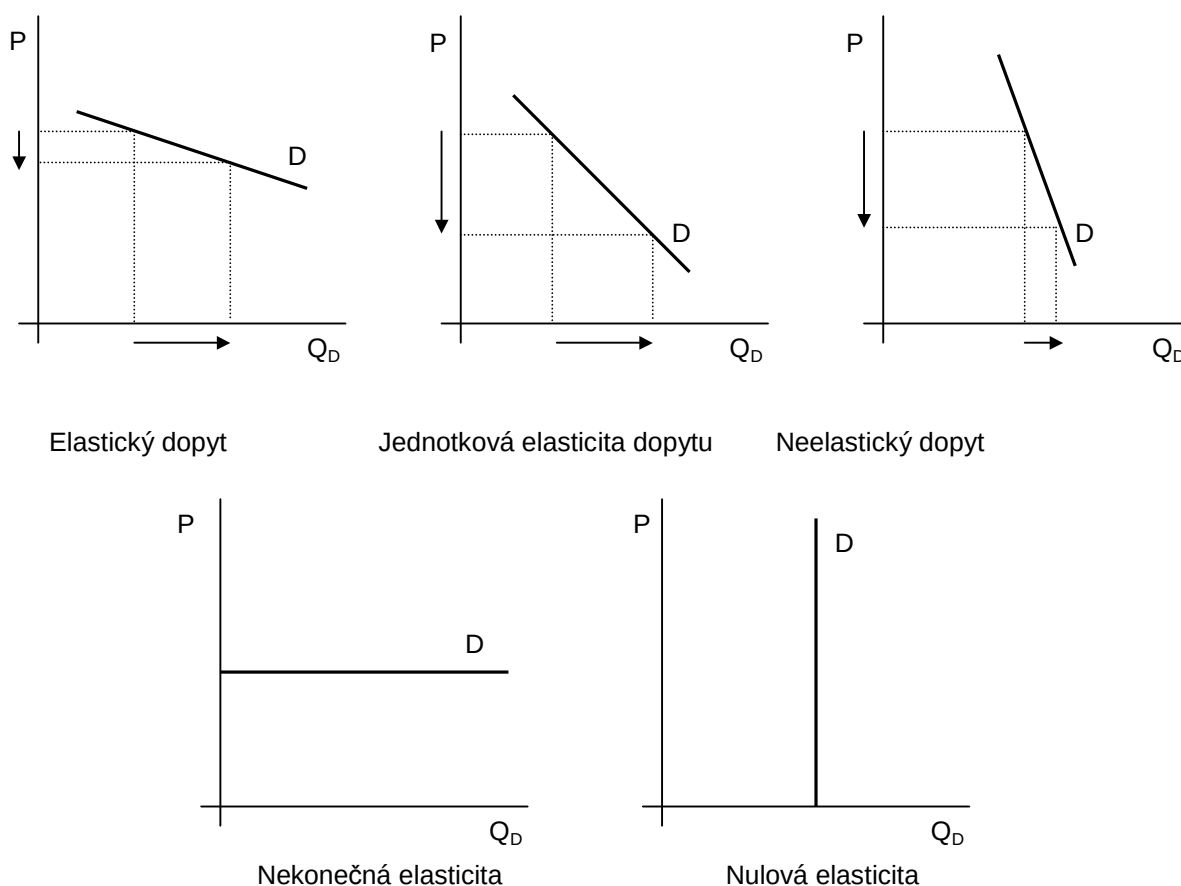
$$E_D = \frac{\% \text{ zmena požadovaného množstva}}{\% \text{ zmena ceny daného statku}} = \frac{\frac{\Delta Q_D}{Q_D}}{\frac{\Delta P}{P}}$$

Na základe toho, v akej miere sa prejaví zmena ceny na požadované množstvo, rozlišujeme dopyt:

- **elastický dopyt**, ak $1 < E_D < \infty$; dopyt je cenovo elastický, ak percentuálny rast (pokles) požadovaného množstva je väčší ako percentuálny pokles (rast) ceny,

- **jednotkovú elasticitu dopytu**, ak $E_D = 1$; dopyt má jednotkovú elasticitu, keď percentuálny rast (pokles) požadovaného množstva je vyvolaný presne rovnakým poklesom (rastom) ceny,
- **neelastický dopyt**, ak $0 < E_D < 1$; dopyt je cenovo neelastický, ak percentuálny rast (pokles) požadovaného množstva je menší ako percentuálny pokles (rast) ceny,
- **dokonale elastický dopyt (nekonečnú elasticitu)**, ak $E_D = \infty$; dopyt je dokonale elastický, ak sú spotrebitelia ochotní kúpiť neobmedzené množstvo tovaru pri tej istej cene, resp. pri minimálnej zmene ceny,
- **dokonale neelastický dopyt (nulovú elasticitu)**, ak $E_D = 0$; dopyt je dokonale neelastický, ak spotrebitelia sú ochotní pri akejkoľvek zmene ceny kúpiť to isté množstvo tovaru.

Jednotlivé prípady cenovej elasticity dopytu sú znázornené na obrázku 19:

Obrázok 19 Rôzne podoby cenovej elasticity dopytu

4.1.1 Priama a nepriama elasticita dopytu

Ak skúmame vzťah medzi zmenou ceny a zmenou požadovaného množstva konkrétného jedného statku ide o **priamu elasticitu dopytu**. Pri **nepriamej elasticite** dopytu skúmame vzťah medzi zmenou ceny jedného statku a zmenou požadovaného množstva druhého statku.

4.1.2 Činitele ovplyvňujúce cenovú elasticitu dopytu

Význam tovaru pri uspokojovaní potrieb - elasticita dopytu po luxusných predmetoch je vyššia ako elasticita dopytu po predmetoch každodennej potreby,

- možnosť uspokojovať danú potrebu tovarmi, substitútmi: čím jednoduchšie je možné nahradiť spotrebu jedného tovaru inými tovarmi, tým je elasticita dopytu vyššia,
- podiel výdavkov na nákup tovaru v rozpočte spotrebiteľa: čím je podiel výdavkov na nákup daného tovaru vyšší, tým vyššia je elasticita dopytu po tomto tovare,
- dĺžka časového obdobia: v dlhšom časovom úseku sa elasticita dopytu zvyšuje.

4.1.3 Cenová elasticita dopytu a celkový príjem

Pochopenie cenovej elasticity dopytu je dôležité pre mnohé podnikateľské rozhodnutia, pretože elasticita určuje vplyv cenových zmien na celkový príjem z predaja statku. **Celkový príjem** R sa rovná cene statku P vynásobenej množstvom predaného statku Q .

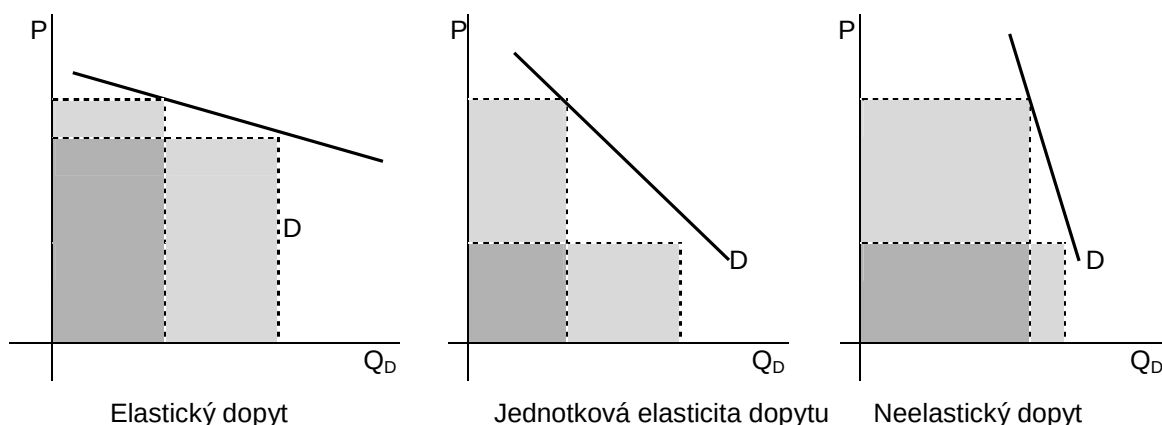
$$R = P \cdot Q$$

Zníženie ceny môže vyvolať zvýšenie celkového príjmu, takisto jeho zníženie, resp. zníženie ceny nevyvolá žiadne zmeny v celkovom príjme.

Vplyv ceny na celkový príjem:

- pri elastickom dopyte, s poklesom ceny celkový príjem stúpne, $E > 1$
- pri neelastickom dopyte, s poklesom ceny celkový príjem sa zníži, $E < 1$
- pri jednotkovej elasticite, pri poklese ceny sa celkový príjem nemení, $E = 1$

Na obrázku 20 sledujeme pravouholník, ktorého plocha je vymedzená veličinami P a Q .

Obrázok 20 Vplyv cenovej elasticity dopytu na celkový príjem

4.2 Cenová elasticita ponuky

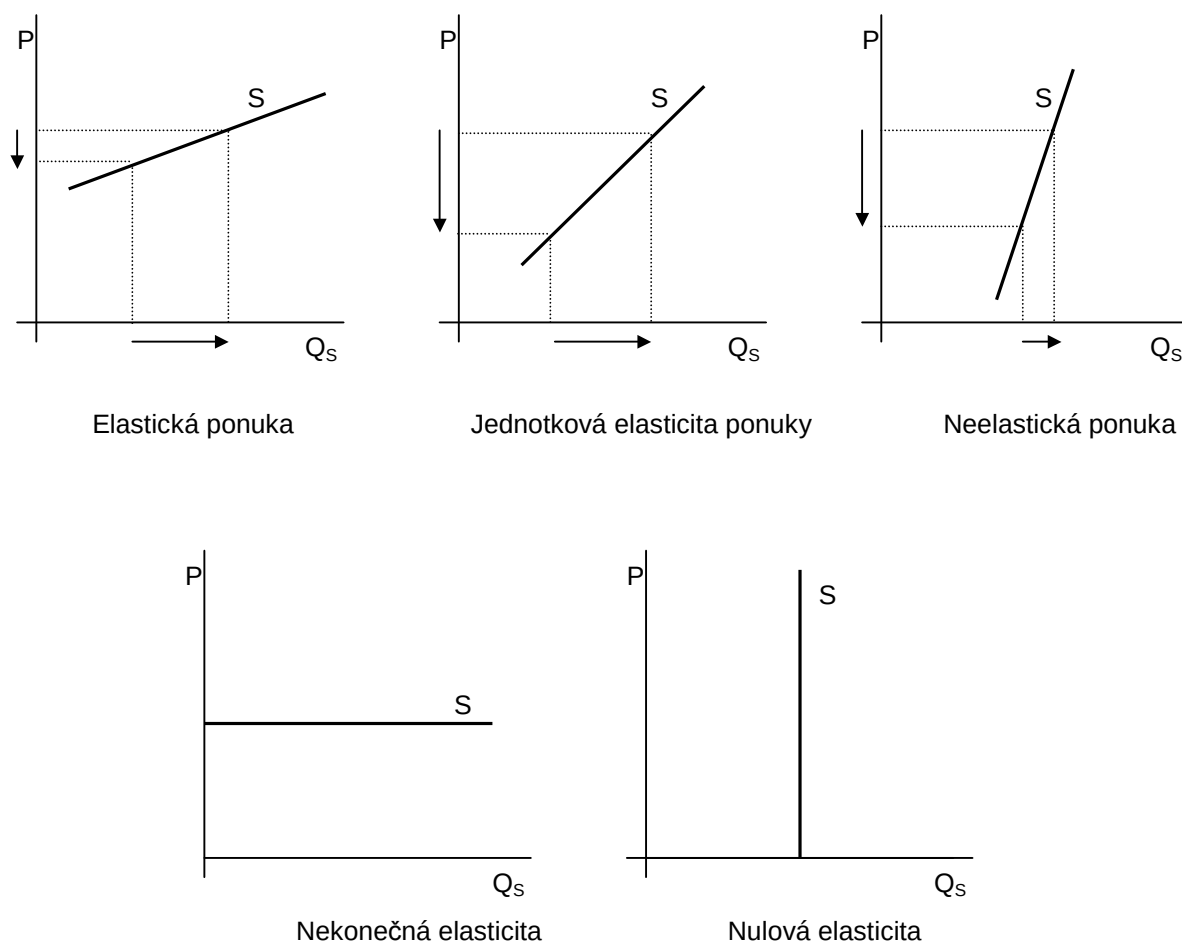
Cenová elasticita ponuky (E_S) vyjadruje závislosť zmeny ponúkaného množstva od zmeny ceny. Odráža reakciu predávajúcich (výrobcov) na zmeny cien.

Na vyjadrenie cenovej elasticity ponuky sa používa **koeficient elasticity ponuky**, ktorý vypočítame ako podiel percentuálneho rastu (poklesu) ponúkaného množstva k percentuálnemu rastu (poklesu) ceny statku.

Pri elasticite ponuky rozlišujeme:

- **elastickú ponuku**, ak $1 < E_S < \infty$; ponuka je cenovo elastická, ak percentuálna zmena ponúkaného množstva je väčšia ako percentuálna zmena ceny,
- **jednotkovú elasticitu**, ak $E_S = 1$; ponuka má jednotkovú elasticitu, ak sa ponúkané množstvo mení v tej istej miere ako cena,
- **neelastickú ponuku**, ak $0 < E_S < 1$; ponuka je cenovo neelastická, ak percentuálna zmena ponúkaného množstva je menšia ako percentuálna zmena ceny,
- **dokonale elastickú ponuku (nekonečnú elasticitu)**, $E_S = \infty$; ponuka je dokonale elastická, ak pri malom znížení ceny môžu výrobcovia ponúkané množstvo znížiť na nulu, alebo pri minimálnom zvýšení ceny môže dôjsť k nekonečnému zvýšeniu ponúkaného množstva tovaru.
- **dokonale neelastickú ponuku (nulovú elasticitu)**, $E_S = 0$; ponuka je dokonale neelastická, ak výrobcovia sú ochotní priniesť na trh tovar a predat ho za akúkoľvek cenu,

Jednotlivé prípady cenovej elasticity ponuky sú znázornené na obrázku 21.

Obrázok 21 Rôzne podoby cenovej elasticity ponuky

4.2.1 Priama a nepriama elasticita ponuky

Pri **priamej elasticite ponuky** sa skúma vplyv medzi zmenou ceny statku a zmenou ponúkaného množstva rovnakého statku. Pri **nepriamej elasticite ponuky** sa skúma vzťah medzi zmenou ceny jedného statku a zmenou ponúkaného množstva iného statku. Pri **komplementárnych statkoch** (statky sa vzájomne dopĺňajú), rast ceny statku y vyvolá rast ponúkaného množstva nielen daného statku, ale aj rast statku x , $E_{sx}P_y > 0$. Napr. ak sa zvýši cena automobilov, výrobcovia budú ich ponúkať väčšie množstvo a tiež sa aj zvýši ponuka autorádií. Pri **substitučných statkoch**, rast ceny jedného statku vyvolá pokles ponúkaného množstva iného statku, $E_{dx}P_y < 0$. Napr. ak sa zvýši cena CD prehrávačov, zníži sa ponúkané množstvo magnetofónov. Ak rast ceny jedného statku neovplyvní ponúkané množstvo iného statku, napr. papier a kabát, ide o **nezávislé statky**, $E_{dx}P_y = 0$.

4.2.2 Činitele vplývajúce na elasticitu ponuky

- podmienky a možnosti skladovania, trvanlivosť výrobkov: ak je skladovanie náročné a príliš nákladné, tak elasticita ponuky je menšia,
- technológia výrobného procesu: ak sa vyrábajú výrobky, ktoré majú substitúty, alebo pomocou daného technologického zariadenia je možné bez väčších problémov vyrobiť iný tovar, vtedy je ponuka elastická,
- časové obdobie: elasticita ponuky rastie s predlžovaním časového obdobia.

4.3 Iné formy elasticity

Dôchodková elasticita vyjadruje vzťah medzi percentuálnou zmenou dôchodku a percentuálnou zmenou požadovaného množstva. Prevažne s rastom dôchodku rastie aj požadované množstvo, t. j. **dôchodková elasticita je pozitívna**. Pozitívna dôchodková elasticita sa vzťahuje na normálne statky. Ak sa napr. zvyšujú dôchodky, spotrebitelia nakupujú viac luxusných tovarov, chodia viac na dovolenky, do kina a do divadla. Reakcia na zmenu dôchodku je však v jednotlivých prípadoch odlišná, preto rozlišujeme elastický dôchodok, neelastický dôchodok a jednotkovú dôchodkovú elasticitu.

Ak percentuálna zmena v požadovanom množstve je väčšia než percentuálna zmena dôchodku, ide o **elastický dôchodok** a elasticita dôchodku je väčšia ako jedna. Ak percentuálna zmena v požadovanom množstve je menšia než percentuálna zmena dôchodku, ide o **neelastický dôchodok** a elasticita dôchodku je menšia ako jedna. V prípade, že percentuálne zmeny sú rovnaké, ide o **jednotkovú dôchodkovú elasticitu** a elasticita dôchodku sa rovná jednej. Keď zvýšenie dôchodku nevyvolá žiadnu zmenu v požadovanom množstve, hovoríme o **nulovej dôchodkovej elasticite**.

Existujú situácie, keď s rastúcim dôchodkom klesá záujem o určité statky. Ide o negatívnu dôchodkovú elasticitu. **Negatívna dôchodková elasticita** sa spája s inferiornymi statkami. Spotrebitelia lacnejšie tovary nahrádzajú drahšími, napr. minerálne vody zamieňajú spotrebou džúsov.

Aj v prípade dôchodkovej elasticity zohráva dôležitú úlohu časový faktor. V dlhom období je dôchodková elasticita vyššia ako v krátkom období. Môžu nastať situácie, keď spotrebitelia reagujú na zmenu dôchodku okamžite.

Daňová elasticita odráža vzťah medzi percentuálnou zmenou daní a percentuálnou zmenou ponúkaného množstva. Zníženie daňových sadzieb stimuluje k zvýšeniu ponúkaného množstva, oživuje výrobu, čiže výrobcovia za inak nezmenených podmienok ponúkajú väčšie množstvo výrobkov. Na vyjadrenie miery vplyvu zníženia daní na rast ponúkaného množstva sa používa **koeficienta daňovej elasticity**. Čím je koeficient daňovej elasticity vyšší, tým výraznejší má vplyv zníženie daní na ekonomiku.

5 SPRÁVANIE SPOTREBITEĽA A FIRIEM V TRHOVOM HOSPODÁRSTVE

V tejto kapitole budeme analyzovať správanie sa spotrebiteľa a firmy v trhovom hospodárstve. Vysvetlíme si, kedy spotrebiteľ racionálne uspokojuje svoje potreby z pohľadu teórie užitočnosti a indifferenčnej analýzy. Pri vysvetľovaní správania sa spotrebiteľa budeme vychádzať zo základného predpokladu, že spotrebiteľ, resp. domácnosť si spravidla vyberajú tie statky, ktoré majú pre nich najvyššiu hodnotu.

5.1 Rovnováha spotrebiteľa

Teoretickým východiskom analýzy správania spotrebiteľa je neoklasická ekonómia, predovšetkým teória hraničnej užitočnosti. Rozpracovali ju ekonómovia C. Menger, W. St. Jevons a L. Walras. Základné princípy tejto teórie ešte skôr sformuloval ich menej známy predchodca, nemecký ekonóm Gossen. Známe sú ako Gossenove zákony. Podľa prvého zákona s postupným uspokojením určitej potreby intenzita užitočnosti spotrebúvaného statku klesá. Druhý zákon hovorí, že ak teda s postupným uspokojením intenzita užitočnosti klesá, racionálny spotrebiteľ má uspokojovať svoje rôznorodé potreby do rovnakého stupňa intenzity, pretože len vtedy maximalizuje svoju užitočnosť. Taktiež aj Adam Smith rozlišoval medzi úžitkovou hodnotou a výmennou hodnotou. Venoval pozornosť prípadu, ktorý je známy ako **paradox hodnoty**. V knihe Rozprava o podstate a pôvode bohatstva národov popisuje príklad diamantu a vody. Zdôrazňoval, že statky, ktoré majú najväčší úžitok, (napr. voda), majú malú výmennú hodnotu a opačne. Napr. diamant, má vysokú výmennú hodnotu, ale úžitkovú hodnotu má len veľmi nízku.

Spotrebiteľ vstupuje na trh s cieľom nakúpiť čo najviac tovarov a služieb na uspokojenie svojich potrieb. Jeho zámerom je maximalizovať užitočnosť zo spotrebovaných statkov.

Pri analýze rovnováhy spotrebiteľa budeme predpokladať, že *spotrebiteľia postupujú racionálne*, t. j. pri daných cenách tovarov a služieb sa snažia rozdeliť svoj dôchodok na nákup rozličných tovarov a služieb tak, aby za daných podmienok dosiahli maximálne uspokojenie potrieb. Pri rozhodovaní o tom, aké statky nakúpi, dáva spotrebiteľ do pomeru veličiny, a to **užitočnosť**, ktorú mu prináša spotreba statkov a **obet'**, čiže peňažné výdavky vynakladané na nákup tovarov a služieb.

Východiskom analýzy je kategória **užitočnosť (Utility)**. V závislosti od toho, či sa dá užitočnosť kvantitatívne merať, rozlišujeme **v teórii dopytu dva prístupy**:

- kardinálny (považujú užitočnosť za merateľnú veličinu)
- ordinálny (vychádzajúci z nemerateľnosti užitočnosti, ale zo schopnosti spotrebiteľa zaradiť spotrebúvané statky podľa dôležitosti a preferencií).

5.2 Teória užitočnosti

Teória užitočnosti vychádza z predpokladu, že domácnosti si vyberajú tie statky, ktoré majú pre nich najvyššiu hodnotu. Tento jav označujeme pojmom užitočnosť. **Užitočnosť je subjektívny pocit uspokojenia, ktorý jednotlivec dosahuje spotrebou konkrétneho tovaru alebo služby.** Je to subjektívna kategória, pretože nie všetci spotrebitelia pociťujú rovnaké uspokojenie z rovnakého tovaru alebo služby. Užitočnosť umožňuje spoznávať, ako racionálne spotrebitelia rozdeľujú svoje obmedzené zdroje medzi tovary a služby, ktoré im prinášajú uspokojenie. Tovar alebo služba sú užitočné iba vtedy, ak si ich niekto kúpi. Iba vtedy môžu byť statky spotrebované a prinášať úžitok.

Pri užitočnosti rozlišujeme **celkovú užitočnosť** a **hraničnú užitočnosť**.

Celková užitočnosť (Total Utility – TU) je daná celkovým uspokojením potrieb. Závisí od množstva spotrebúvaných statkov, od ich kvality a od miery, akou sú schopné potreby spotrebiteľa uspokojovať. Vo všeobecnosti platí, že celková užitočnosť rastie s rastúcim množstvom spotrebúvaného statku. Ak človek konzumuje čoraz väčšie množstvo určitého statku, celková užitočnosť rastie stále pomalšie.

Hraničná užitočnosť (Marginal Utility – MU) vyjadruje, o koľko vzrastie užitočnosť, ak sa množstvo spotrebúvaného tovaru zvýši o jednotku. Pojem hraničná treba chápať ako dodatočná. Hraničná užitočnosť s množstvom spotrebúvaného tovaru klesá.

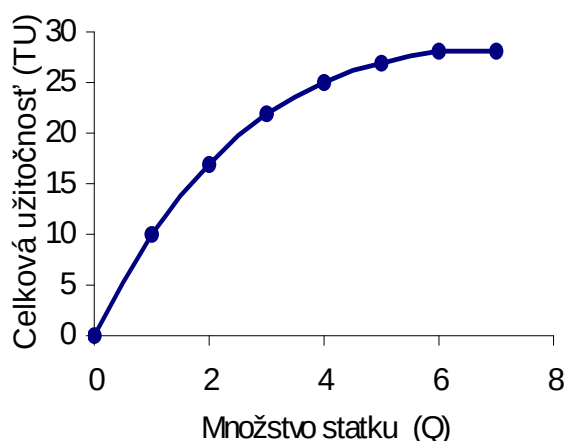
Zákon klesajúcej hraničnej užitočnosti vyjadruje, že množstvo dodatočnej alebo hraničnej užitočnosti klesá, keď človek konzumuje čoraz väčšie množstvo určitého statku. Najvzácnejšia je prvá jednotka statku, každá nasledujúca má pre človeka menší význam.

Hraničná užitočnosť závisí od:

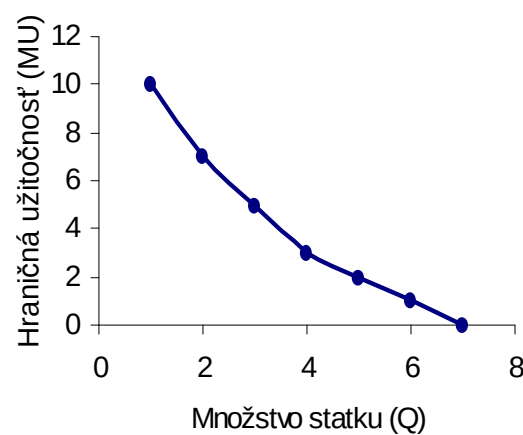
- toho ako sú naliehavé naše potreby a aká je ich intenzita potreby,
- disponibilného množstva spotrebovaného statku.

Tabuľka 5 Celková a hraničná užitočnosť

Množstvo statku (Q)	Celková užitočnosť (TU)	Hraničná užitočnosť (MU)
0	0	0
1	15	15
2	22	7
3	27	5
4	30	3
5	32	2
6	33	1
7	33	0

Obrázok 22 Celková užitočnosť

Obrázok 23 Hraničná užitočnosť

Pri rovnováhe spotrebiteľa vychádzame z toho, že spotrebiteľ nemohol uskutočniť lepšiu voľbu a z toho vyplýva, že kombinácia nakúpených tovarov je optimálna.

Spotrebiteľ nenakupuje iba jeden statok (okrem mlieka nakupuje tiež jogurty, maslo, oblečenie a pod.) a preto chce maximalizovať svoje uspokojenie z rôznych druhov statkov, a pri tom je ohraničený svojimi príjmami.

Rovnováhu spotrebiteľa možno sformulovať nasledovne: **Racionálny spotrebiteľ rozširuje spotrebu každého tovaru a služby až potiaľ, pokiaľ nie je hraničná užitočnosť na poslednú jednotku výdavkov na prvý tovar alebo službu rovnaká ako hraničná užitočnosť na poslednú jednotku výdavkov na druhý tovar alebo službu atď.**

Spotrebiteľ dosiahne rovnováhu pri takej kombinácii, pri ktorej nastáva rovnosť medzi pomermi hraničných užitočností jednotlivých statkov a ich cenou.

Nasledujúci vzťah vyjadruje základnú podmienku rovnováhy spotrebiteľa:

$$\frac{MU_A}{P_A} = \frac{MU_B}{P_B} = \dots = \frac{MU_n}{P_n}$$

kde MU_A je hraničná užitočnosť poslednej spotrebúvanej jednotky statku A, MU_B je hraničná užitočnosť poslednej spotrebúvanej jednotky statku B, P_A je cena statku A, P_B je cena statku B. MU_n je hraničná užitočnosť poslednej spotrebúvanej jednotky n-teho statku, P_n je cena statku n.

Pri takejto kombinácii rovnosti sa spotrebiteľ rozhodol najlepšie a optimálne rozdelil svoj dôchodok na jednotlivé tovary a služby, teda sa nachádza v rovnováhe. Rovnováhu spotrebiteľa taktiež ovplyvňuje zmena cien statkov. **Zákon rovnakej hraničnej užitočnosti každej koruny pri každom statku** vyjadruje, že dopyt po každom tovare alebo službe sa zvyšuje až po bod, v ktorom sa hraničná užitočnosť poslednej koruny, ktorá sa naň vynaloží, rovná hraničnej užitočnosti poslednej koruny vydannej za akýkoľvek iný statok.

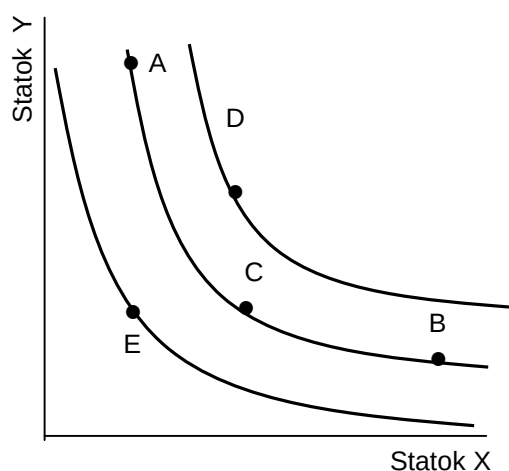
Ak sa zvýši cena tovaru bez toho, aby sa zmenila jeho užitočnosť, pomer MU/P u tohto tovaru bude väčší než všetky ostatné pomery. Rovnováha spotrebiteľa bude porušená. Pri obnove rovnováhy bude musieť spotrebiteľ znížiť spotrebu tohto statku, čím sa zvýši jeho hraničná užitočnosť a pomer MU/P sa zasa bude rovnať pomeru hraničných užitočností k cenám ostatných tovarov. Spotrebiteľ obmedzuje nákupy a tým aj spotrebu tovarov a služieb, ktorých cena rastie a zvyšuje nákupy a spotrebu statkov, ktorých sa ceny znižujú.

Podľa teórie hraničnej užitočnosti je cena určená hraničnou užitočnosťou konkrétneho statku. Na trhu je však cena statku jednotná a spotrebiteľ za túto cenu nakúpi všetky jednotky príslušného statku. Predchádzajúce jednotky statku, ktoré uspokojovali potrebu, prinášajú spotrebiteľovi väčší úžitok. Suma celkovej užitočnosti, ktorú spotreba určitého tovaru človeku prináša, bude vyššia než suma, ktorú spotrebiteľ zaplatí. Rozdiel, ktorý vzniká, sa nazýva spotrebiteľský prebytok. Teória spotrebiteľského prebytku má praktický význam pre rozhodovanie o tzv. verejných statkoch.

5.3 Indiferenčná analýza a rovnováha spotrebiteľa

V predchádzajúcej časti kapitoly sme spomínali dva prúdy, ktoré sa zaoberali merateľnosťou užitočnosti. Kardinalisti skúmali užitočnosť na základe matematických vzorcov. Naopak, ordinalisti kvantifikovali užitočnosť na základe kriviek. Posudzovali užitočnosť vytvorením preferenčnej stupnice spotrebúvaných statkov pomocou indiferenčnej analýzy.

Indiferenčná analýza vychádza z predpokladu, že spotrebiteľ je schopný porovnávať užitočnosť jednotlivých statkov, a tým určiť, čo je pre jeho potreby užitočnejšie. Vytvára preferenčnú stupnicu spotrebúvaných tovarov a služieb. Kombinácie, ktoré prinášajú spotrebiteľovi rovnakú užitočnosť, ležia na tzv. *indiferenčnej krivke* (body A, B, C, obr. 24). **Indiferenčná krivka** pozostáva z množiny bodov, kde každý bod predstavuje určitú spotrebnú stratégiu, čiže kombináciu dvoch statkov, ktorá má pre spotrebiteľa rovnakú užitočnosť.

Obrázok 24 Indiferenčná krivka

Body ležiace na indiferenčnej krivke sú kombinácie dvoch substitučných tovarov, ktoré predstavujú rovnakú užitočnosť. Ak existuje kombinácia dvoch substitučných statkov s vyššou užitočnosťou, bod tejto kombinácie statkov leží nad indiferenčnou krivkou (bod D). Ak nejaká kombinácia prináša menšiu užitočnosť spotrebiteľovi, bod leží pod krivkou (bod E). Každá kombinácia leží na indiferenčnej krivke. Sieť indiferenčných kriviek sa nazýva **indiferenčná mapa**.

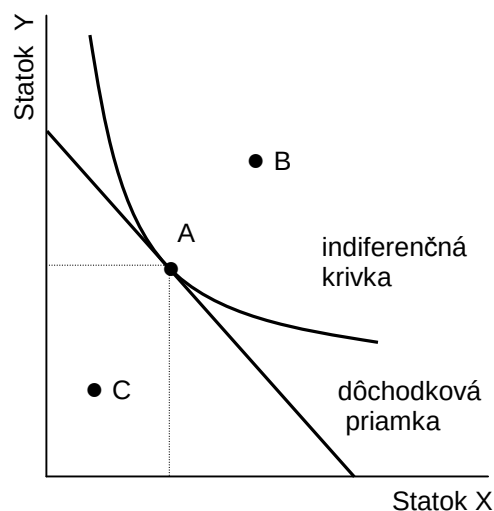
Koncepcia indifferenčných kriviek sa v ekonomickej teórii spája s menom ekonóma Vilfreda Pareta, ktorý odstránil kritériá merateľnosti spojené s kardinálnou teóriou užitočnosti. Podľa neho, spotrebiteľ nemusí poznať čísla, ktoré predstavujú veľkosť užitočnosti, ale zoraduje statky podľa svojich preferencií.

Indifferenčné krivky sa týkajú substitučných statkov, pretože pri danom dôchodku spotrebiteľa zvýšenie spotreby jedného statku je možné, len ak sa zníži spotreba iného statku. Platí, že čím je statok vzácnejší, tým je jeho relatívna hodnota substitúcie vyjadrená statkami, ktoré sa stávajú hojnejšími, vyššia.

Rovnováhu spotrebiteľa odvodíme tak, že do indifferenčnej mapy zakreslíme dôchodkovú priamku (obrázok 25).

Obrázok 25 Dôchodková priamka

Obrázok 26 Rovnováha spotrebiteľa

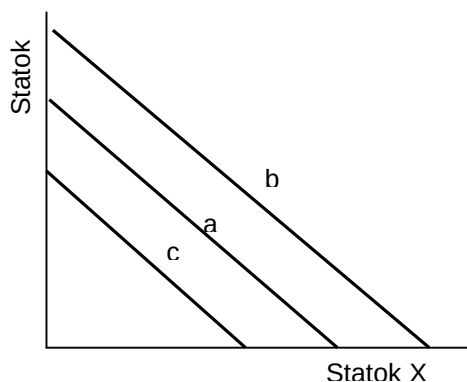
Rovnováha spotrebiteľa nastáva v dotykovom bode indifferenčnej krivky a dôchodkovej priamky (v bode A, obrázok 26).

Udržanie rovnováhy spotrebiteľa závisí od:

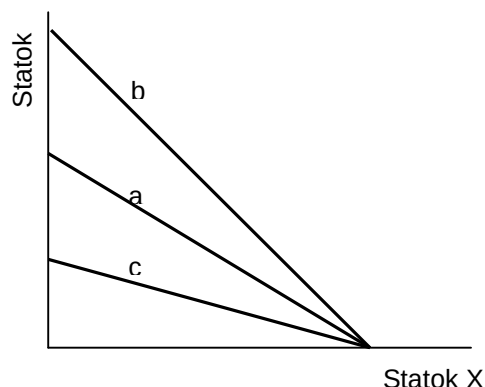
- výšky dôchodku spotrebiteľa,
- cien tovarov a služieb.

Zvýšenie dôchodku spôsobuje **posun dôchodkovej priamky** doprava hore a zníženie dôchodku doľava dole.

Zmena cien spôsobuje zmenu **sklonu dôchodkovej priamky**. **Pokles ceny** statku Y umožňuje nakúpiť väčšie množstvo daného statku a dôchodková priamka sa posúva dole a **vzrast ceny** statku Y umožňuje nakúpiť menšie množstvo daného statku a spôsobuje zmenu dôchodkovej priamky.

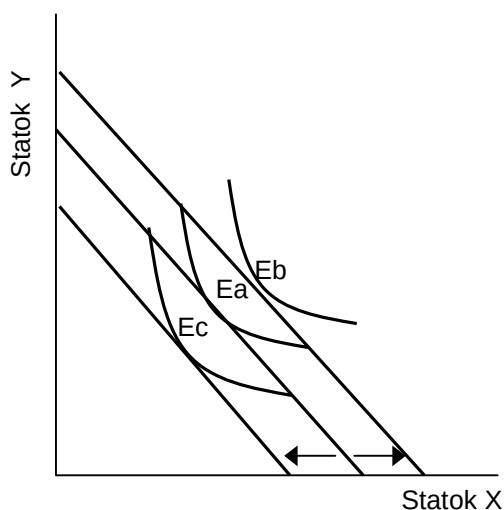

Obrázok 27 Zmena dôchodkovej priamky
pri zmene dôchodku

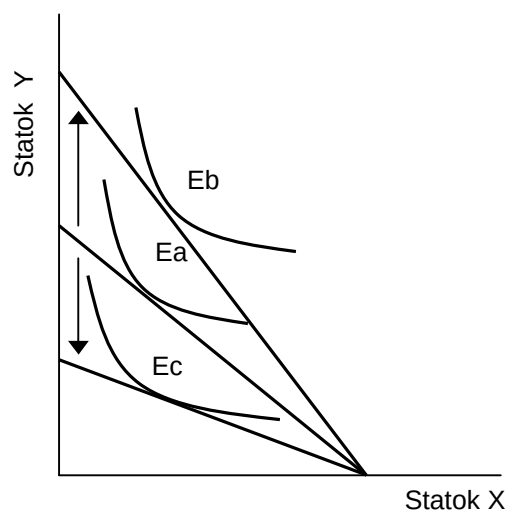

Obrázok 28 Zmena dôchodkovej priamky
pri zmene cien statkov

V prípade zmeny dôchodku aj v prípade zmeny cien dochádza k zmene rovnováhy spotrebiteľa. Rovnováha vzniká vždy v inom bode.

Obrázok 29 Zmena rovnováhy spotrebiteľa
pri zmene dôchodku

Obrázok 30 Zmena rovnováhy spotrebiteľa
pri zmene ceny statku

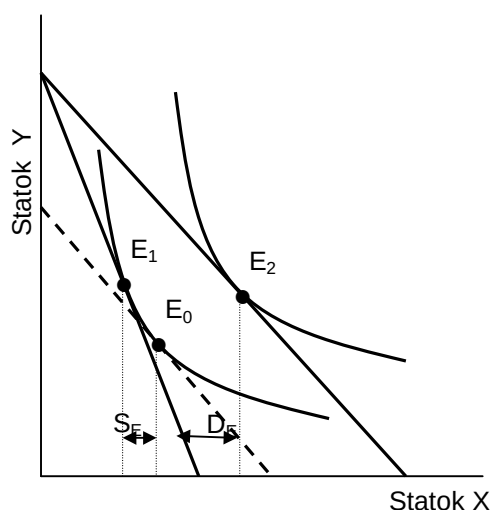
5.4 Dôchodkový a substitučný efekt

Zmena ceny statku ovplyvňuje rozhodnutia spotrebiteľa o kúpe dvoma smermi. Na jednej strane zmena cien statkov vedie k zmene v reálnom dôchodku spotrebiteľov. Vzniká tzv. **dôchodkový efekt (D_E)**. Zníženie cien zvyšuje reálne dôchodky a naopak, zvýšenie cien reálne dôchodky znižuje. Keď reálny dôchodok spotrebiteľa klesá v dôsledku rastu cien, spotrebiteľ nakúpi menej statkov, vrátane statku, ktorého cena sa zvýšila. A naopak, pri zvýšení reálneho dôchodku v dôsledku poklesu cien, spotrebiteľ si môže dovoliť kúpiť viac rôznych statkov. Dôchodkový efekt môže zosilňovať pôsobenie substitučného efektu. To znamená, že môže byť príčinou zníženia alebo zvýšenia dopytu po statkoch, ktorých cena sa zmenila. Napr.

zvýšenie nájomného môže spôsobiť, že spotrebiteľ bude väčšiu časť dôchodku vydávať na nevyhnutné životné potreby a zníži nákup luxusných tovarov.

Na druhej strane zmena ceny jedného statku pri nezmenených cenách ostatných statkov vedie k substitúcii tohto statku inými statkami. To je tzv. **substitučný efekt (S_E)** a znamená, že sa oplatí substituovať statok, ktorého cena sa zvýšila, inými statkami.

Dôchodkový a substitučný efekt môžeme znázorniť aj na indifferenčnej mape spotrebiteľa (obrázok 31). Substitučný efekt sa prejaví ako posun do iného bodu na tej istej indifferenčnej krivke. Dôchodkový efekt sa prejaví v posune dôchodkovej priamky, a tým aj v zmene rovnováhy spotrebiteľa na inú indifferenčnú krivku.

Obrázok 31 Dôchodkový (D_E) a substitučný (S_E) efekt

Vplyv dôchodkového a substitučného efektu je pre podnik veľmi dôležitý vzhľadom na to, že sa snaží analyzovať potenciálny dopyt po svojej produkcii. Pri analýze dopytu musí brať do úvahy nielen vzťah medzi cenou príslušného výrobku a výškou dopytu, ale aj možnosť substitúcie tohto výrobku inými výrobkami a vplyv cenových zmien na reálne dôchodky spotrebiteľov. Pri radikálnej zmene celkovej cenovej hladiny (pri vysokej miere inflácie) môže dôjsť k zásadnej zmene celej štruktúry spotrebiteľských výdavkov a aj k takým zdanlivo paradoxným javom, že sa zvyšuje dopyt po tovaroch, ktorých ceny vzrástli – ak ide o nevyhnutné životné potreby.

5.5 Analýza správania firiem

Podnik, v teórii firmy, vystupuje ako jednotka, ktorá sa na trhu výrobných faktorov správa ako kupujúci, nakupuje vstupy (inputy – prácu, pôdu a prírodné zdroje a kapitál). Na trhu tovarov a služieb vystupuje ako predávajúci, predáva výstupy (outputy - výsledky svojej podnikateľskej činnosti). V podniku dochádza pri transformačnom procese k premene vstupov na výstupy (inputov na outputy). Každý podnik sa snaží dosiahnuť takú optimálnu kombináciu vstupov, pri ktorej dosiahne čo najväčší rozdiel medzi celkovými príjmami z realizácie výrobkov a celkovými nákladmi na obstaranie vstupov. Cieľom je maximalizovať zisk. Maximalizácia zisku však nie je jediným cieľom firmy. Okrem dosiahnutia maximálne možného zisku sa podnik snaží aj o dosiahnutie iných cieľov, napr. rast, prežitie, trvalá existencia, získanie nových trhov, minimalizácia poškodzovania životného prostredia, platobná schopnosť. V súčasnosti sa základným cieľom podniku stáva maximalizácia trhovej hodnoty podniku.

5.5.1 Maximalizácia zisku z hľadiska inputov

Každý podnik sa snaží kombinovať výrobné faktory tak, aby realizáciou výstupov dosiahol čo najvyšší zisk. Výška celkovej produkcie závisí od kombinácie množstiev rôznych výrobných faktorov. Tento vzťah vyjadruje produkčná funkcia:

$$Y = f(v_1, v_2, v_3, \dots v_n),$$

kde $v_1, \dots, v_n$ – výrobný faktor,

Y – objem produkcie.

V ekonomickej teórii sa používa dvojfaktorová produkčná funkcia, pretože analýza mnohofaktorovej produkčnej funkcie je veľmi zložitá. Produkčná funkcia zohľadňuje dva výrobné faktory: kapitál a prácu.

$$Y = f(K, L),$$

kde K – množstvo kapitálu,

L – množstvo práce.

Produkčnú funkciu tiež rozlišujeme komplementárnu a substitučnú. Komplementárna produkčná funkcia vyjadruje vzťah medzi vytvoreným produktom a jednotlivými výrobnými faktormi, pričom nepripúšťa možnosť substitúcie jedného faktora iným:

$$Q = \beta \cdot K$$

$$Q = \alpha \cdot L$$

kde: β – koeficient efektívnosti vyjadrujúci množstvo vytvoreného produktu, pripadajúceho na jednotku kapitálu (K)

α – koeficient produktivity práce vyjadrujúci množstvo produktu, pripadajúceho na jednotku práce (L)

Substitučná produkčná funkcia vyjadruje závislosť množstvo produkcie od všetkých výrobných faktorov súčasne. Pripúšťa čiastočnú substitúciu jedného výrobného faktora iným. Najznámejšou substituálnou produkčnou funkciou je Cobb-Douglasova produkčná funkcia:

$$Q = A \cdot L^a \cdot K^b$$

kde: A, a, b – konštantné parametre vzhľadom na L a K

Táto produkčná funkcia vyjadruje:

- princíp klesajúcej hraničnej produktivity práce a klesajúcej hraničnej efektívnosti kapitálových statkov za predpokladu, že $a + b = 1$,
- princíp substitúcie medzi výrobnými faktormi.

Ďalším významným predstaviteľom produkčnej funkcie bol R. M. Solow, ktorý rozvinul a zapracoval do produkčnej funkcie ďalší výrobný faktor, t. j. technický pokrok:

$$Q = A \cdot e^{rt} \cdot L^a \cdot K^b$$

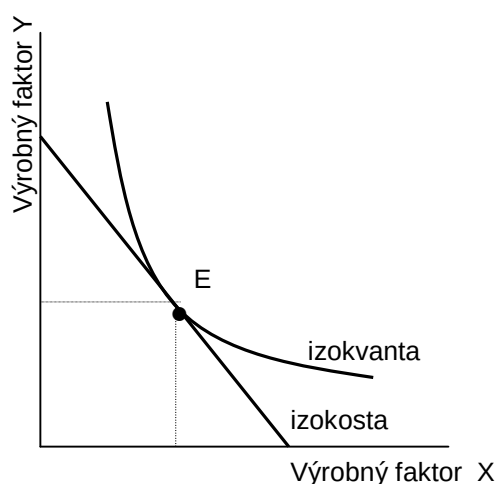
kde: e^{rt} – technický pokrok vyjadrený ako exponenciálna funkcia času

Pri rozhodovaní firmy, o najlepšiu kombináciu výrobných faktorov, je dôležitý *hraničný produkt* týchto faktorov a ich ceny. **Hraničný produkt výrobného faktora je prírastok outputu, ktorý dosiahneme z použitia dodatočnej jednotky príslušného výrobného faktora**, napr. hraničný produkt práce je prírastok produkcie dosiahnutý zo zamestnania ďalšieho robotníka. Pri zvyšovaní množstva len jedného výrobného faktora sa naruší optimálna kombinácia výrobných faktorov a hraničný produkt bude stále nižší. Tendenciu klesajúcej hraničnej produktivity výrobného faktora vyjadruje **zákon klesajúcich výnosov**.

Pri rovnomernom zvyšovaní všetkých výrobných faktorov, hovoríme o **výnosoch z rozsahu**. Ak sa produkt zvýši v rovnakej miere ako výrobné faktory, hovoríme o **konštantných výnosoch**. Ak produkt rastie rýchlejšie ako výrobné faktory, hovoríme o **rastúcich výnosoch**. Ak sa produkt zvýši v menšej miere ako množstvo výrobných faktorov, hovoríme o **klesajúcich výnosoch**.

Okrem výrobných faktorov, vplývajú na rozhodovanie podniku o výrobe, aj ceny výrobných faktorov. Na základe toho podnik vyberá technológiu výroby. Napr. pri vysokých mzdách bude podnik nahrádzať živú prácu strojmi a opačne. Pre zavádzanie mechanizácie a automatizácie sú dôležité aj iné faktory, napr. vplyv na produktivitu práce, na kvalitu výrobkov, na organizáciu výroby.

Pri teórii rovnováhy spotrebiteľa sme spomínali indifferenčné krivky, ktoré znamenajú kombinácie dvoch statkov, ktoré prinášajú rovnakú užitočnosť spotrebiteľovi. Podobné je to aj pri teórii rovnováhy firmy, kde sa namiesto indifferenčných kriviek používajú izokvanty. **Izokvanty** vyjadrujú kombinácie dvoch výrobných faktorov, pomocou ktorých možno dosiahnuť rovnaké množstvo produkcie. Čím je izokvanta vyššia, tým je celkové množstvo väčšie. Základným tvarom indifferenčných kriviek aj izokvánt je konvexný tvar. Analógiou dôchodkových priamok z teórie spotrebiteľa sú v teórii firmy **priamky rovnakých nákladov – izokosty**, vyjadrujúce kombinácie dvoch výrobných faktorov, pri ktorých sú celkové náklady na jednotku produkcie rovnaké. V bode dotyku izokvanty s izokostou nastane rovnováha (obrázok 32). **V bode rovnováhy sa pomer hraničných produktov príslušných dvoch výrobných faktorov rovná pomeru ich cien.** Pri zmene cien výrobných faktorov sa mení aj sklon izokosty, na dosiahnutie rovnováhy musí firma použiť inú kombináciu výrobných faktorov.

Obrázok 32 Rovnováha výrobných faktorov

Alternatívou pre maximalizáciu zisku podniku v transformačnom procese je znižovanie nákladov súvisiacich s používaním výrobných faktorov.

5.5.2 Náklady firmy

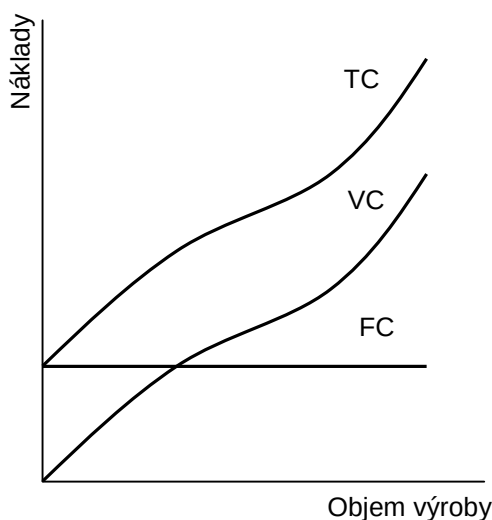
Pri rozhodovaní firmy o výrobe svojej produkcie, musí táto zvážiť nielen potrebu výrobných faktorov, ale aj to, aké náklady vzniknú pri získavaní týchto výrobných faktorov. **Náklady firmy** sú peňažné výdavky, ktoré musí firma vynaložiť na zakúpenie vstupov potrebných na výrobu produkcie. Závislosť nákladov od množstva výroby vyjadruje **funkcia nákladov**.

Celkové náklady firmy tvoria:

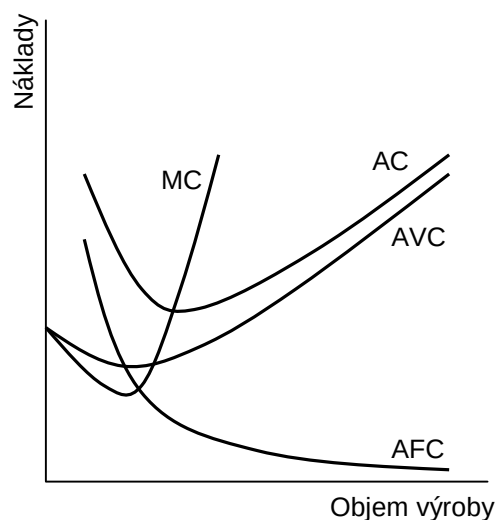
1. **fixné náklady**,
2. **variabilné (premenlivé) náklady**.

Fixné náklady (fixed cost - FC) sú stále náklady v krátkom období, ktoré sa nemenia s objemom výroby. Podnik ich musí vynaložiť bez ohľadu na to, aké množstvo produkcie vyrobí (napr. náklady na údržbu, nájomné za budovy, platy manažérov). V dlhom období sa tieto náklady môžu meniť skokom pri zmene výrobných kapacít.

Variabilné náklady (variable cost – VC) menia sa v závislosti od objemu produkcie, možno ich zmeniť aj v krátkom období. Vyššie množstvo produkcie vyžaduje vyššie množstvo výrobných faktorov, čo znamená aj vyššie variabilné náklady. Patria sem, napr. náklady na energiu, materiál, mzdy zamestnancov. Vývoj variabilných nákladov závisí od výnosov z rozsahu. *Proporcionálne náklady* zodpovedajú konštantným výnosom z rozsahu. *Degresívne náklady* (t.j. ak prírastky variabilných nákladov s rozširovaním výroby postupne klesajú) zodpovedajú rastúcim výnosom. Pri *progresívnych nákladoch*, v prípade klesajúcich výnosov sa prírastky variabilných nákladov zvyšujú s rozširovaním výroby. Firma spočiatku dosahuje rastúce výnosy a variabilné náklady rastú pomaly, neskôr sa podnik dosahuje konštantné výnosy a napokon po prekročení optimálneho rozsahu výroby v podniku vznikajú klesajúce výnosy a variabilné náklady začínajú prudšie rásť.

Obrázok 33 Celkové, fixné a variabilné náklady

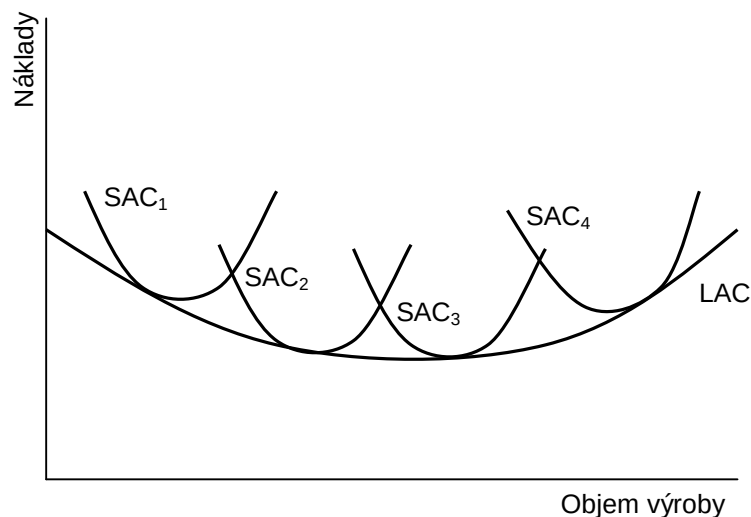
Obrázok 34 Priemerné a hraničné náklady

Pri zvýšení množstva produkcie o jednotku, prírastok celkových nákladov predstavujú **hraničné náklady (marginal cost – MC)**. Ak sa fixné náklady s množstvom produkcie nemenia, hraničné náklady sú potom rozdielom medzi variabilnými nákladmi pri výrobe x-tého výrobku.

Pri rozhodovaní sa firmy o objeme výroby a cenách sú dôležité **priemerné náklady (average cost – AC)**, t. j. náklady na jednotku produkcie. Priemerné náklady sú súčtom priemerných fixných a priemerných variabilných nákladov. Preto rozlišujeme **celkové priemerné náklady** ($ATC = TC / Q$), **priemerné fixné náklady** ($AFC = FC / Q$) a **priemerné variabilné náklady** ($AVC = VC / Q$) (obr. 2.1). Fixné náklady klesajú pri raste množstva produkcie, keďže sa nemenia pri zmene množstva produkcie, ale ich pokles sa s rozširovaním výroby spomaľuje. Priemerné variabilné náklady, ako aj celkové priemerné náklady a hraničné náklady pri raste množstva produkcie najprv klesajú, neskôr začínajú rásť. Krivka hraničných a priemerných nákladov má tvar písmena U, pričom krivka hraničných nákladov pretína krivku priemerných nákladov v jej minime.

V krátkom období predstavujú znázornené funkcie vývoj nákladov pri zmene objemu produkcie, za predpokladu konštantného množstva a kombinácie výrobných faktorov. V dlhom období podnik môže znižovať náklady pod tlakom konkurencie, môže obstarávať nové stroje a zaviesť nové technológie. Dlhodobá krivka priemerných nákladov (LAC) vzniká spojením bodov krátkodobých kriviek priemerných nákladov (SAC) po sebe nasledujúcich období, pri ktorých sú náklady minimálne.

Dlhodobá krivka nákladov vytvára obalovú krivku krátkodobých priemerných nákladov.

Obrázok 35 Dlhodobá krivka nákladov a krátkodobé krivky nákladov

5.6 Rovnováha podniku

5.6.1 Rovnováha podniku v podmienkach dokonalej konkurencie

Dokonalá konkurencia je charakteristická veľkým počtom malých firiem na trhu, pričom každá firma disponuje veľmi malou ekonomickou silou a nemôže ovplyvniť cenu. Podniky musia prispôbovať objem výroby, výrobnú technológiu aj náklady tak, aby boli schopné predávať pri danej cene. Vyrábajú podobné produkty, vstup a výstup nových podnikov do a z odvetvia je voľný. Účastníci trhu sú dokonale informovaní o podmienkach na trhu. Dokonalá konkurencia predstavuje teoretickú abstrakciu trhu, ktorá sa v reálnej ekonomike nevyskytuje.

Cieľom firmy pôsobiacej v podmienkach dokonalej konkurencie je maximalizovať zisk. Tento stav je stavom rovnováhy firmy.

Množstvo výstupov, pri ktorom firma maximalizuje svoj zisk, sa dosahuje vtedy, keď sa cena výstupu rovná hraničným nákladom a súčasne hraničnému príjmu (podľa Burcla a Bestvinovej).

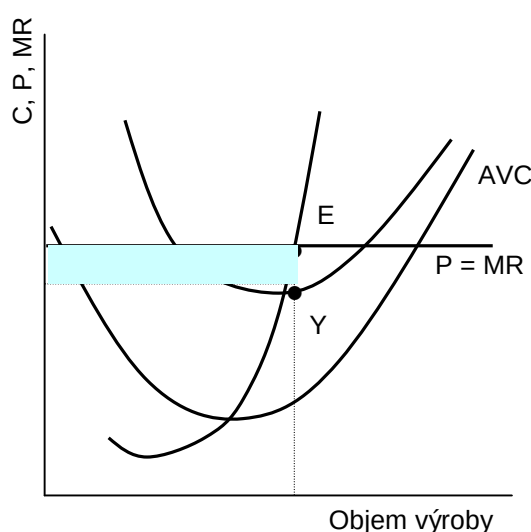
Cena výrobku sa rovná hraničnému príjmu, pretože za predpokladu ceny danej trhom z predaja každého dodatočného výrobku, podnik získa konštantný

hraničný príjem vo výške ceny výrobku. Priamka znázorňujúca cenu a hraničný príjem má horizontálny priebeh.

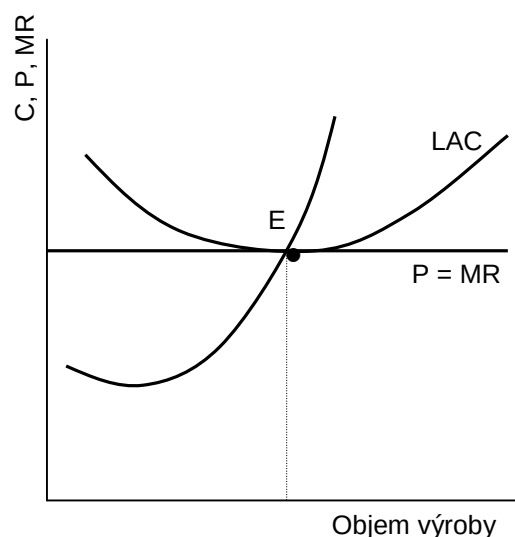
Podnik maximalizuje svoj zisk, keď sa hraničné náklady rovnajú hraničným príjmom ($MC = MR$) a firma nemení množstvo produkcie. Ak podnik vyrába také množstvo produkcie, pri ktorom sa $MC < MR$, pre podnik je výhodné zvyšovať množstvo produkcie, lebo z každého dodatočného výrobku má firma vyššie hraničné príjmy než hraničné náklady. Ak bude podnik ďalej rozširovať produkciu, každý dodatočný statok bude prinášať vyššie hraničné náklady ako hraničné príjmy ($MC > MR$) a ekonomický zisk firmy sa bude znižovať, prípadne zvyšovať ekonomickú stratu.

Pri hľadaní rovnováhy firmy v podmienkach dokonalej konkurencie je potrebné rozlišovať krátke a dlhé obdobie.

V krátkom období môže firma dosiahnuť ekonomický zisk, ekonomickú stratu alebo nulový ekonomický zisk, v závislosti od vývoja hraničných a priemerných nákladov firmy. Firma dosiahne ekonomický zisk, ak pri dosiahnutí rovnováhy budú priemerné náklady nižšie ako hraničné náklady. A naopak, firma dosiahne ekonomickú stratu v prípade, ak pri dosiahnutí rovnováhy podniku budú priemerné náklady vyššie ako hraničné náklady. Ak sa v bode rovnováhy rovnajú hraničné náklady priemerným, podnik dosahuje nulový ekonomický zisk.

Obrázok 36 Krátkodobá rovnováha firmy
v dokonalej konkurencii

Obrázok 37 Dlhodobá rovnováha
firmy v dokonalej konkurencii

V dlhom období podnik nemôže dosiahnuť ekonomický zisk. Ak firma dosahuje ekonomický zisk, priláka do odvetvia nové firmy, ktorých vstup zvýši ponuku

výrobkov a vyvolá pokles cien výrobkov. Firmy budú vstupovať do odvetvia dovtedy, pokiaľ bude v odvetví existovať možnosť dosiahnuť ekonomický zisk. Aj keď firmy dlhodobo nemôžu dosahovať ekonomický zisk, dosahujú tzv. normálny zisk. Ten predstavuje odmenu, ktorá plyní podnikateľovi za to, že podniká a je súčasťou celkových nákladov.

5.6.2 Rovnováha podniku v podmienkach nedokonalkej konkurencie

Pri nedokonalkej konkurencie sú statky vyrábané ohraničeným počtom výrobcov, prípadne jedným výrobcom, ktorí môžu ovplyvňovať ceny predávaných statkov. Takisto existuje tu určitý stupeň homogenity alebo heterogenity statkov.

Formy nedokonalkej konkurencie:

- úplný monopol,
- oligopol,
- monopolistická konkurencia.

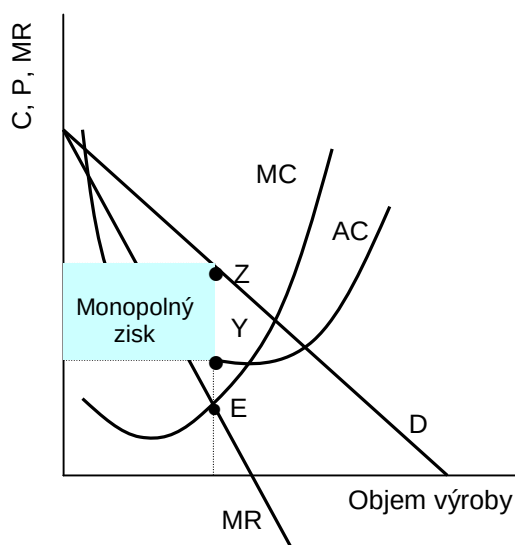
Úplný monopol je extrémny prípad, to znamená, že ponuku na trhu ovláda iba jeden podnik. Podnik vyrába statok, ktorý nemá substitút. Vstup nových firiem na trh a výstup z trhu je obmedzený. Účastníci trhu nie sú dokonale informovaní o podmienkach trhu. Podnik disponuje rozhodujúcimi výrobnými faktormi na výrobu určitého statku, takisto sa snaží maximalizovať zisk. Tento cieľ môže dosiahnuť rozhodovaním o množstve ponúkaných statkov, ale aj voľbou ceny, za ktoré bude statky predávať..

Pri vyššej cene môže podnik predat' menej výrobkov a naopak, pri nižšej cene viac výrobkov. Na rozdiel od dokonalej konkurencie sa cena nerovná hraničným príjmom a priebeh ich kriviek nie je horizontálny. V takejto situácii krivka hraničných príjmov klesá rýchlejšie ako krivka dopytu. Teda ak sa podnik rozhodne predat' dodatočnú jednotku statku, musí znížiť cenu všetkých vyrábaných statkov, čo bude viesť k poklesu hraničných príjmov než samotnej ceny statku.

V podmienkach monopolu môže podnik dosiahnuť rovnováhu pri rovnosti hraničných príjmov a hraničných nákladov ($MR = MC$). Ide o trvalú rovnováhu, pretože do odvetvia nemôžu vstupovať iné firmy.

Kolmica spustená nadol z bodu rovnováhy určuje množstvo produkcie, pri ktorej firma dosahuje rovnováhu a kolmica smerom nahor určuje predajnú cenu

statkov podniku. Zisk je vyšší než normálny zisk a je podnikom trvalo dosahovaný, je vyjadrený rozpätím medzi cenou a priemernými nákladmi.

Obrázok 38 Rovnováha monopolu

Podnik môže zvyšovať zisk aj tzv. **cenovou diskrimináciou**, tzn. podnik predáva jeden a ten istý výrobok za viaceré ceny, pričom rozdiel v cenách nie je spôsobený rozdielmi v nákladoch. Podnik v podmienkach monopolu vyrába neefektívne, pretože nie je donútený znižovať náklady a nevyrába pri plnom využití výrobnnej kapacity.

Štát sa snaží eliminovať monopoly prostredníctvom prijatia protimonopolných zákonov, využívaním nástrojov daňovej politiky a ekonomickej regulácie, zavedením inštitútu štátneho vlastníctva.

Oligopol je charakteristický existenciou malého počtu veľkých firiem na trhu, z ktorých každá má výrazný trhový podiel. V podmienkach oligopolu nie sú účastníci trhu dokonale informovaní a bariéry vstupu a výstupu na trh sú neprekonateľné.

Rozlišujeme **absolútne koncentrovaný oligopol**, kde v odvetví vystupuje iba niekoľko veľkých firiem a **relatívne koncentrovaný oligopol**, kde popri veľkých firmách existujú v odvetví aj malé a stredné podniky. Podľa štruktúry výroby rozdeľujeme oligopoly na **homogénne** vyrábajúce totožné statky a na **heterogénne** vyrábajúce čiastočne odlišné statky.

Oligopolistické podniky môžu využívať tri rozdielne cenové stratégie:

- Podniky vedú medzi sebou intenzívny konkurenčný boj v oblasti cien, nákladov, kvality výrobkov. Dochádza k vytlačaniu niektorých podnikov z trhu.
- Oligopolistické podniky uzavrú medzi sebou kartelovú dohodu o cenách a rozdelení trhov. Niektoré krajiny takéto dohody zakazujú.
- Podniky uzatvárajú medzi sebou tiché dohody o cenách a navzájom si konkurujú v necenovej oblasti. Najrozšírenejšou formou je cenové vodcovstvo.

Monopolistická konkurencia je ďalšou formou nedokonalej konkurencie a je charakteristická vysokým počtom podnikov na trhu, pričom každý z nich má malý trhový podiel. Výrobky jedného podniku nie sú úplným substitútom výrobkov iného podniku. Vstup na trh aj výstup z neho je voľný.

V krátkom období sa podnik správa **ako monopolista** a pri maximalizácii zisku by úroveň jeho individuálnej rovnováhy bola rovnaká ako v prípade úplného monopolu ($MR = MC$). Podnik dosahuje monopolný zisk pri cene vyššej ako sú priemerné náklady. Takáto situácia, kde zisk je vysoký, priláka do odvetvia ďalšie podniky. Vstup nových podnikov sa zastaví až vtedy, keď výrobca začne dosahovať iba „normálny zisk“. **V dlhom období** nastáva rovnováha za rovnakých podmienok ako **v dokonalej konkurencii** ($MR = MC = AC_{min}$).

6 MAKROEKONOMICKÁ TEÓRIA A POLITIKA

Makroekonómia je súčasťou ekonómie, skúma fungovanie ekonomiky ako celku, zaoberá sa tzv. agregátnymi (súhrnnými) veličinami ako sú napr. inflácia a nezamestnanosť. Venuje sa štúdiu agregátnej ponuky a agregátneho dopytu na trhoch tovarov a služieb a výrobných faktorov.

Študuje celkové trendy, ktoré sú výsledkom individuálnych rozhodnutí. Na teoretickej úrovni sa snaží pochopiť proces rozhodovania firiem a domácností a vyhodnocuje celkové správanie hospodárstva. Formuluje zákony potrebné na tvorbu politiky určenej na riešenie aktuálnych problémov, vnáša poriadok do faktov a dáva im zmysel tým, že ich vzájomne spája a dáva ich do správnych relácií.

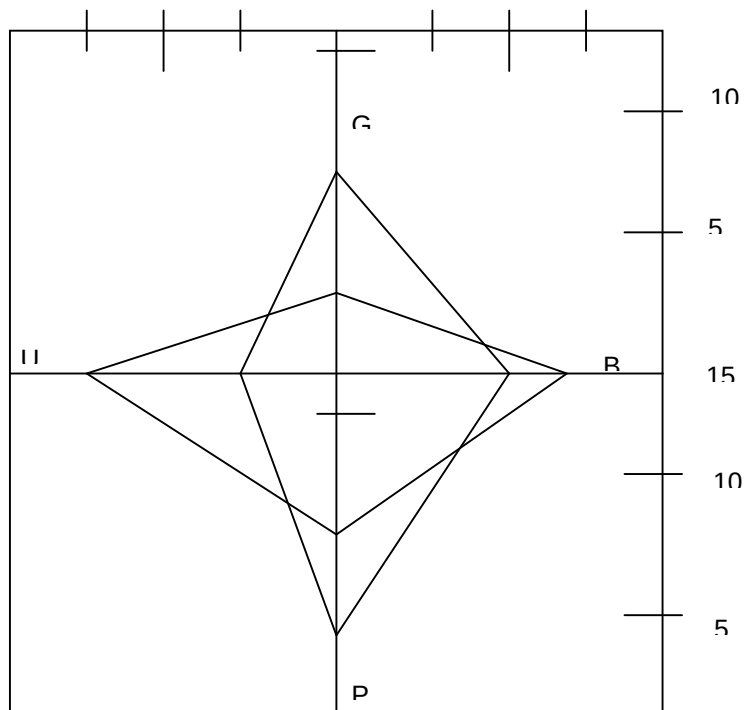
6.1 Ciele makroekonómie

Pre hodnotenie vývoja ekonomiky sa používajú základné makroekonomické ukazovatele:

- Ekonomický rast G - tempo rastu hrubého domáceho produktu /HDP/,
- Nízka nezamestnanosť U - dosiahnutie čo najnižšej nezamestnanosti,
- Cenová stabilita P – dosiahnutie čo najnižšej miery inflácie,
- Vyrovnaná platobná bilancia B - saldo platobnej bilancie /rozdiel medzi exportom a importom/. Vyrovnanosť platobnej bilancie je narúšaná a zároveň vyrovnávaná medzinárodným obchodom. Vplyv tu môže mať aj pohyb výmenných kurzov jednotlivých národných peňažných jednotiek.

Uvedené základné makroekonomické ukazovatele sú zároveň konečnými cieľmi hospodárskej politiky vlády a ich súčasné dosiahnutie je veľmi obtiažne. Nie je možné dosiahnuť súčasné splnenie všetkých cieľov. Možno voliť iba medzi väčším naplnením jedného cieľa a menším naplnením iného.

Konečné ciele sa zakresľujú do tzv. magického štvoruholníka, ktorý je znázornený na obrázku 37.

Obrázok 39 Magický štvoruholník

Čím je plocha magického štvoruholníka väčšia, tým je stabilizačná politika úspešnejšia.

6.2 Meranie výkonnosti ekonomiky

Meranie výkonnosti ekonomiky má pre hospodársku politiku veľký význam. Veličiny, pomocou ktorých sa meria a vyjadruje výkonnosť ekonomiky, sa nazývajú **makroekonomické** (národohospodárske) **agregátne** veličiny. Na základe veličín ako hrubý domáci produkt /hrubý národný produkt/, čistý domáci produkt, alebo národný dôchodok, je možno pochopiť a vysvetliť problémy týkajúce sa ekonomického rastu, cyklického vývoja ekonomiky, vzťahy medzi spotrebou, úsporami a investíciami, otázky inflácie a nezamestnanosti, makroekonomickej rovnováhy a kvality života.

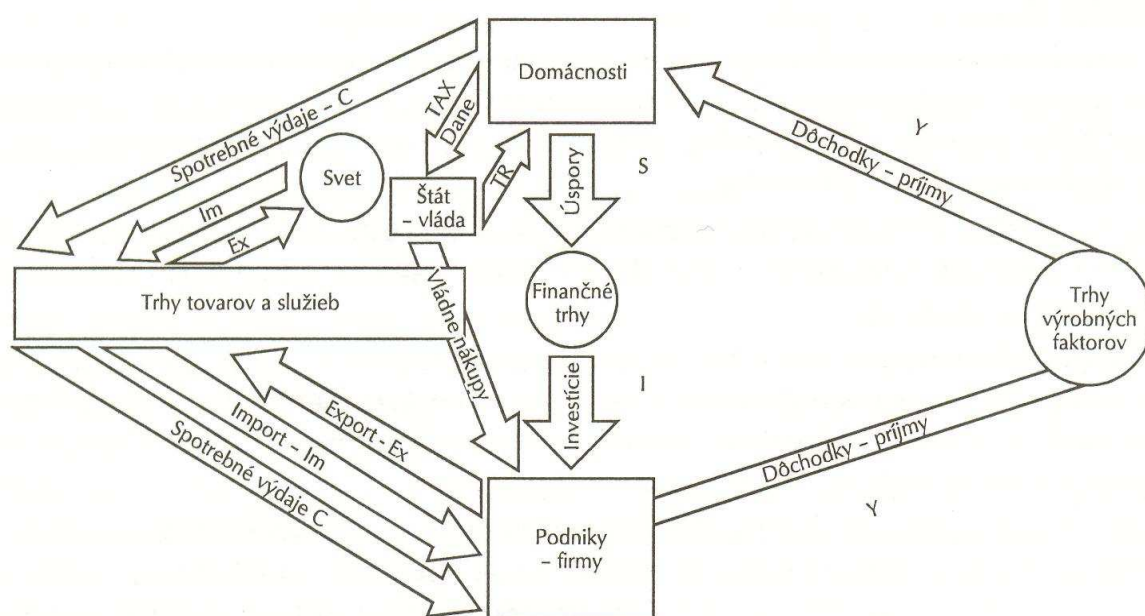
Výkonnosť ekonomiky a ekonomický rast danej krajiny je determinovaný efektívnou činnosťou a vzájomným spolupôsobením štyroch sektorov t.j. domácností, firiem, štátu a zahraničia.

Domácnosti – vystupujú primárne ako spotrebitelia. Príjmy, ktoré im plynú z vlastníctva výrobných faktorov /práca, pôda, kapitál/ využívajú na nákup statkov, služieb, na platbu daní a na úspory.

Podniky – vystupujú hlavne na strane ponuky. Kupujú od domácnosti výrobné faktory, predávajú im statky a služby, z čoho im plynie zisk.

Štát – je špecifický trhový subjekt. Získava príjmy vo forme daní. Štát platí transferové platby (dôchodky, podpora v nezamestnanosti...) ktoré nie sú zdaňované a nezaratávajú sa do HDP (štát nedostáva službu, ale výdavok má).

Zahraničie – medzinárodný obchod – zahraničné ekonomické subjekty, ktoré sa zúčastňujú ekonomickej aktivity vo vnútri krajiny. /export – vývoz, import – dovoz/

Obrázok 40 Makroekonomický kolobeh

Na obrázku 40 vidíme, že domácnosti a podniky vstupujú do interakcií s vládou /štát/ a svetom /medzinárodný obchod/. Domácnosti platia dane /TAX/ štátu a dostávajú transferové platby /TR/ od štátu. Štát nakupuje tovary a služby /G/. Príjmy domácností /Y/ a transferové platby /TR/ získané od štátu prúdia na spotrebu /C/, úspory /S/, alebo platia dane /TAX/. Preto $Y = C + S + T$, kde $T = TAX - TR$ – čisté dane. Dôchodky vyplácané podnikmi /Y/ sa rovnajú hodnote výdavkov, alebo outputu.

Investície, štátne nákupy tovarov a služieb a export možno nazvať „injekcie“ do vnútra kolobehu príjmov a výdavkov.

Dane, úspory a dovoz možno nazvať „trhlinou – medzerou“ z kolobehu toku príjmov a výdajov. Tieto dve tendencie možno formalizovane zapísať:

$$Y = C + I + G + Nx / Ex - Im/ - \text{z pohľadu podnikov}$$

$$Y = C + S + T / TAX - TR/ - \text{z pohľadu domácností}$$

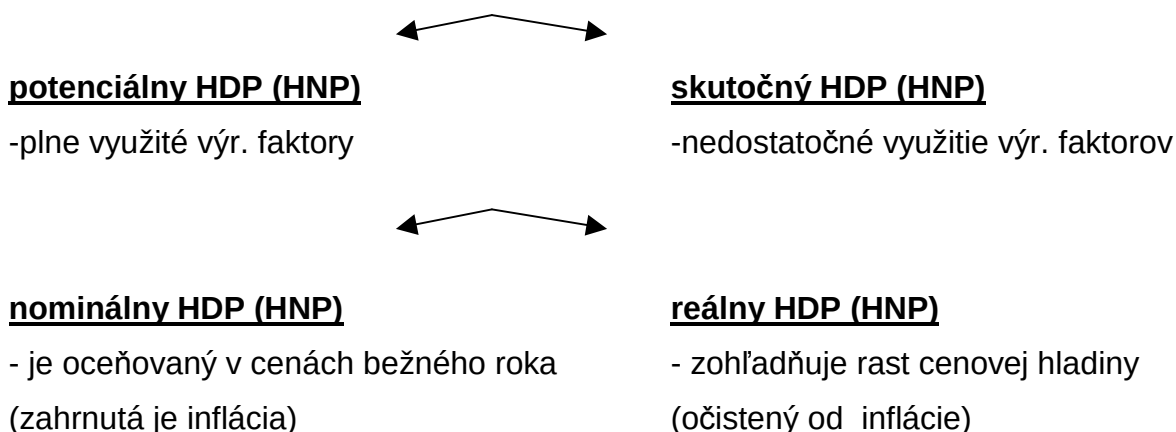
$$I + G + Ex = S + T + Im$$

Ak meriame tok tovarov a služieb, získame hrubý národný produkt – HNP. Ak meriame všetky príjmy domácností, získame národný dôchodok – Y.

Národný dôchodok a národný produkt sú identické veličiny, čo je možné dokázať za predpokladu, že domácnosti utratia svoje príjmy okamžite a že výrobcovia predajú svoju produkciu.

6.2.1 Kvantitatívny ukazovateľ merania výkonnosti ekonomiky

HDP – množstvo tovarov a služieb, ktoré boli predané a realizované za určité časové obdobie

Skutočný HDP (vypočíta sa pomocou produktovej, alebo dôchodkovej metódy) sa líši od potencionalného HDP. Príčina je v tom, že trhová ekonomika spravidla nedosahuje plného využitia zdrojov (práce, pôdy, kapitálu) a súčasne vytvára tendenciu cyklického vývoja skutočného národného produktu. Ten je spojený s recesiami /viď ekonomický cyklus/, keď sa miera využitia výrobných činiteľov v ekonomike znižuje a skutočný produkt klesá. Pri expanzii sa miera využitia zdrojov zvyšuje, skutočný národný produkt rastie, dokonca v prípade prehriatej expanzie skutočný HDP krátkodobo presahuje potencionalný.

Potencionalný HDP - ekonomika sa nachádza v štádiu plného využitia výrobných faktorov /na hranici produkčných možností/.

6.2.2 Kvalitatívny ukazovateľ merania výkonnosti ekonomiky

NEW /Net Economic Welfare/ - čistý ekonomický blahobyť - upravený ukazovateľ HDP.

Na začiatku 70. rokov vystúpili s koncepciou čistého ekonomického blahobytu americkí ekonómovia W. Nordhaus a J. Tobin. Podľa nej HNP zahŕňa mnoho súčastí, ktoré nepredstavujú skutočný prínos pre osobný blahobyť a naopak, nezahŕňajú niektoré kľúčové položky, uspokojujúce potreby.

NEW zahŕňa také položky spotreby a investícií, ktoré priamo prispievajú k ekonomickému blahobytu, alebo ho znižujú:

- **voľný čas** – jeho zvyšovanie s rastom nasýtenosti ekonomiky zvyšuje blahobyť spoločnosti /znižovanie dĺžky pracovného času/
- **tieňová ekonomika** – nelegálne aktivity (prostitúcia, obchod s drogami, vraždy na objednávku/ ako aj aktivity obchádzajúcich daňové predpisy (práce v domácnosti, práca „na čierno“, osobné záujmy). Uvedené činnosti majú z hľadiska uspokojenia potrieb rovnaké dopady, líšia sa len tým, že jedna je podchytená a štatisticky evidovaná, zároveň zdaňovaná, zatiaľ čo druhá nie.
- **škody zo znečistenia** – znižujú ukazovateľ NEW. Pri výrobe tovarov a služieb dochádza k produkcii škodlivín, ktoré znižujú kvalitu nášho života. Nákup zariadení, ktoré majú zmierniť znečistenie životného prostredia je súčasťou GDP.

$$NEW = HDP + \text{voľný čas} + \text{tieňová ekonomika} - \text{škody zo znečistenia}$$

Zatiaľ čo rast prvých dvoch faktorov pôsobí na zvyšovanie NEW, pretože prispievajú k uspokojovaniu potrieb, tretí faktor znižuje ekonomický blahobyť.

Základnými veličinami používanými na meranie a vyjadrovanie výkonnosti ekonomiky sú **hrubý národný produkt** a **hrubý domáci produkt**.

6.3 Hrubý národný produkt

Hrubý národný produkt /HNP/ – zahŕňa trhovú hodnotu všetkých tovarov a služieb vyprodukovaných v danej ekonomike za určité obdobie, spravidla za 1 rok, výrobnými faktormi, ktorých vlastníckmi sú občania príslušnej krajiny, a to nielen na území danej krajiny, ale aj v zahraničí.

Predstavuje sumu peňažných hodnôt určenú na osobnú spotrebu domácností na investície, na štátne nákupy tovaru a služieb ako aj čistého dovozu.

Do HNP sa nezapočítavajú medziprodukty - suroviny určené na výrobu finálnych výrobkov. HNP vyjadrený v *bežných trhových cenách* (cenách daného roku) sa nazýva **nominálny HNP**, pretože inflácia vytláča ceny stále vyššie pre potrebu dlhodobého porovnávania HNP sa musí vplyv kolísania cien vylúčiť, na to sa používa *cenový index*, ktorý sa nazýva **deflátor HNP**. **Reálny HNP** možno vyjadriť potom takto:

$$\text{reálny HNP} = \frac{N}{\text{def}} \frac{\text{HNP}}{\text{HNP}} * 100 [\%]$$

6.4 Hrubý domáci produkt

Hrubý domáci produkt /HDP/ – zahŕňa trhovú hodnotu všetkých tovarov a služieb, ktoré boli vyprodukované za určité obdobie, spravidla 1 rok, výrobnými faktormi nachádzajúcimi sa na území príslušnej krajiny bez ohľadu na to, kto je ich vlastníkom,

- zohľadňuje územný princíp,
- nie je možné vyjadriť ho len jednou veličinou,
- jednotlivé vecné časti však možno oceniť a ich spočítaním získať potrebnú hodnotovú veličinu,
- je najkomplexnejším meradlom celkovej úrovne výroby statkov a služieb v danej krajine,

Výhody merania výkonnosti ekonomiky prostredníctvom **HDP**:

1. používa ho väčšina krajín sveta, čo zjednodušuje medzinárodné porovnania,
2. možnosť využiť dostupné štatistické údaje pri výpočte.

Hrubý domáci produkt je najkomplexnejším meradlom celkovej úrovne výroby statkov a služieb v danej krajine.

Na porovnávanie ekonomickej úrovne jednotlivých krajín sa používa tzv. **index rozvoja človeka**, ktorý zahŕňa reálny ročný HDP na jedného obyvateľa, percentuálnu gramotnosť obyvateľstva a priemernú dĺžku života obyvateľstva danej krajiny.

Tabuľka 6 Výpočet HDP / HNP

Produktovo metóda	- výdavová	mld.Sk	% z HDP	Dôchokov metóda	- príjmová	mld.SK	% z HDP
1. <u>Osobné výdaje (C)</u>	<u>spotrebné</u>			1. <u>Mzdy a iné zamestnanecké príjmy (W)</u>			
• tovary dlhodobej spotreby				2. <u>Čisté úroky (i)</u>			
• tovary krátkodobej spotreby				3. <u>Renta materiálov (R)</u>			
• služby				4. <u>Nepriame dane z podnikania</u>			
2. <u>Hrubé súkr. domáce investície (I)</u>				• štatistické úpravy			
• obytné domy				5. <u>Amortizácia (A)</u>			
• výrobné zariadenia a budovy				6. <u>Dôchodky podnikov nezapísaných v Obchodnom registri</u>			
• zmena stavu zásob				7. <u>Zisky korporácie pred zdanením</u>			
3. <u>Štátne nákupy tovarov a služieb (G)</u>				• dividendy			
• výdaj na štátnu spotrebu				• nerozdelené zisky			
• investície				• dane zo ziskov			
4. <u>Čistý export (Nx)</u>							
• export-import							
HNP				HNP			
HDP				HDP			

6.4.1 Metódy výpočtu hrubého domáceho produktu

Poznatky o finálnych statkoch, medziproduktoch a pridanej hodnote umožňujú vysvetliť a pochopiť metódy výpočtu hrubého domáceho produktu. *Ide o tieto tri metódy:*

1. produkčná (tovarová),
2. dôchodková,
3. výdavková (spotrebná).

6.4.1.1 Produkčná (tovarová) metóda

- všetky finálne výrobky a služby, ktoré sa za určité časové obdobie vyrobili na území daného štátu a sú vyjadrené v bežných trhových cenách tvoria HDP. Do HDP sa *nemôžu zahrnúť medziprodukty*. Pri výpočte HDP pomocou tejto metódy sa všetky finálne statky a služby, ktoré sa za určité časové obdobie vyrobili na území daného štátu, vynásobia ich cenou a získané údaje sa agregujú.
- v praxi je často ťažko rozlíšiť, či ide o finálne statky a služby, alebo o medziprodukty. Preto sa HDP vypočítava tak, že sa spočítajú pridané hodnoty jednotlivých výrobcov (rozdiel medzi tržbami firmy, t.j. hodnotou

hrubej výroby, a nákladmi firmy na nákup medziproduktov), dane z pridanej hodnoty a čisté dane na dovoz.

6.4.1.2 Dôchodková metóda

Použitie dôchodkovej metódy znamená, že výkonnosť ekonomiky sa meria a vyjadruje pomocou príjmov (dôchodkov) jednotlivých subjektov, ktoré získavajú za služby výrobných faktorov:

- mzdy a iné zamestnanecké príjmy, t.j. hrubé mzdy,
- čisté úroky, ktoré predstavujú rozdiel úrokov získaných subjektom a úrokov platených iným subjektom,
- renty, dôchodky vlastníkov pôdy,
- zisk firiem pred zdanením – hrubý zisk (zisky, ktoré sú určené na dividendy, ktoré zostávajú vo firme),
- dôchodok firiem nezapísaných v obchodnom a živnostenskom registri, patria tu dôchodky živnostníkov, roľníkov (samozamestnávanie),
- amortizácia, nepriame dane.

Časť platieb za používanie výrobných faktorov ich vlastníci nedostanú, pretože ich príjmom nie sú domácnosti, ale štát. Je to tá časť dôchodkov, ktorú štát odčerpáva vo forme nepriamych daní. Nepriame dane (daň z pridanej hodnoty a spotrebné dane) sú zahrnuté v cenách, preto sú súčasťou HDP.

Súčtom uvedených dôchodkov je hrubý domáci produkt. Dôchodková metóda slúži aj na výpočet kategórie ***národných dôchodok***.

Národný dôchodok

- je HNP vypočítaný dôchodkovou metódou,
- vyjadruje objem všetkých príjmov domácností za obdobie 1 roka, a to bez ohľadu na to, či tieto príjmy domácnosti skutočne dostali, alebo nie.

Osobný dôchodok

- predstavuje príjmy, ktoré domácnosti za určité obdobie skutočne dostanú,
- pozostáva z *príjmov za výrobné faktory* vo forme miezd, platov, renty, zisku a *transferové platby* (dôchodky, príspevky v nezamestnanosti apod.)

Disponibilný dôchodok

- použiteľný reálny dôchodok,
- je osobný dôchodok, ktorý po zaplatení daní z príjmov zostáva k dispozícii domácnostiam.

$$\text{Disponibilný dôchodok} = \text{osobný dôchodok} - \text{daň z príjmov}$$

6.4.1.3 Výdavková (spotrebná) metóda

- pri tejto metóde je určujúce, kto nakupuje finálne výrobky a služby na konečnú spotrebu. Realizácia HDP je podmienená výdavkami tých subjektov, ktoré jednotlivé časti HDP nakupujú.
- na nákupe súčastí HDP sa podieľajú domácnosti, firmy, štát a zahraničie.
- ak meriame HDP pomocou výdavkov spojených s jeho realizáciou, môžeme ho vyjadriť ako súčet týchto položiek:
 1. Výdavky domácnosti na osobnú spotrebu tovarov a služieb – C,
 2. Súkromné hrubé domáce investície firiem – I,
 3. Výdavky štátu na nákup tovarov a služieb – G,
 4. Čistý export – NX (resp. Ex – Im).

Hrubý domáci produkt možno vyjadriť zo vzťahu:

$$\text{HDP} = C + I + G + \text{NX}$$

Čistý národný produkt resp. **čistý domáci produkt** – vyjadruje rozdiel medzi hrubými investíciami a čistými investíciami, ktorý predstavuje čiastku určenú na náhradu opotrebovaných pracovných prostriedkov a budov – AMORTIZÁCIU.

$$\text{ČDP} = \text{HDP} - \frac{\text{amortizácia}}{\text{odpisy}}$$

7 AGREGÁTNÁ PONUKA A DOPYT, MAKROEKONOMICKÁ ROVNOVÁHA

7.1 Vymedzenie pojmov

Agregátna ponuka (AS – aggregate supply) predstavuje objem statkov a služieb, ktoré firmy v danom období vyrobili, resp. poskytli.

Je celkom prirodzené, že veľkosť outputu, ktorý sú firmy ochotné ponúknuť, závisí od cien, ktoré za svoje statky a služby dostanú, a od platieb, ktoré musia vynaložiť na nákup výrobných faktorov. Agregátna ponuka odráža teda podmienky tak na trhoch výrobných faktorov, ako aj na trhoch statkov a služieb.

Namiesto veličiny, ktorá zahŕňa všetky statky a služby poskytované ekonomikou, predpokladáme jediný produkt označený ako národný produkt. Národný produkt budeme označovať Q a v kartézskej sústave súradníc znázorňovať na osi x . Na osi y bude znázorňovať cenovú hladinu P , ktorá v našom uvažovaní bude mať povahu ceny nášho národného produktu. Národný produkt je zloženou veličinou.

Agregátnu ponuku môžeme vyjadrovať iba v peňažnej podobe, pretože rôzne druhy statkov a služieb nemôžeme naturálne sčítať.

Agregátny dopyt (AD – aggregate demand) predstavuje súhrn všetkých statkov (spotrebných aj investičných) a služieb, ktoré sú ekonomické subjekty ochotné v danom období kúpiť. Agregátny dopyt graficky znázorňujeme v rovnakej kartézskej sústave ako agregátnu ponuku. Agregátny dopyt pozostáva z celkových výdavkov v ekonomike, t.j. výdavkov všetkých ekonomických subjektov. Niekedy sa nazýva aj *agregátne výdavky*.

Možno rozlišovať niekoľko úrovní agregátneho dopytu. V zjednodušenom (v tzv. dvojsektorovom) modeli ekonomiky (v ktorom uvažujeme len s existenciou domácností a firiem, t.j. v modeli, v ktorom absentuje štát a vonkajšie ekonomické prostredie) je agregátny dopyt sumou spotrebných výdavkov domácností (C) a investičných výdavkov firiem (I). Teda:

$$AD = C + I$$

V uzavretej ekonomike (tzv. trojsektorový model) je agregátny dopyt sumou, ktorú domácnosti, firmy a štát (G) majú v úmysle vynaložiť na nákup statkov a služieb. Možno teda zapísať:

$$AD = C + I + G$$

V otvorenej ekonomike (tzv. štvorsektorový model) treba k tomu ešte pridať čistý export (NX), čiže AD možno formalizovaným spôsobom vyjadriť ako súčet:

$$AD = C + I + G + NX$$

Agregátny dopyt závisí od cien, za ktoré sa statky a služby ponúkajú, od dôchodkov domácností, ako aj od ďalších faktorov, medzi ktoré možno zaradiť napríklad očakávania subjektov týkajúce sa budúcnosti.

7.2 Krivka agregátnej ponuky

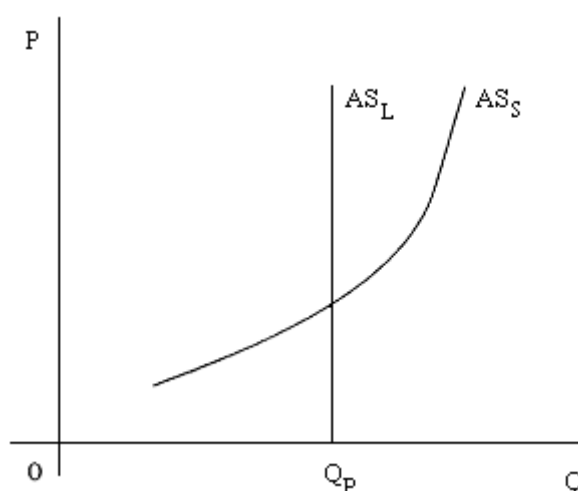
Krivka agregátnej ponuky znázorňuje funkčnú závislosť, ktorá ukazuje, aký objem národohospodárskeho outputu budú firmy vyrábať pri odlišnej cenovej hladine.

Agregátna ponuka označuje celkovú ponuku všetkých statkov a služieb v národnom hospodárstve, ktoré sú ponúkané firmami. Agregátnu ponuku môžeme vyjadriť ako súbor hodnôt všetkých vyrábaných statkov a služieb. Ak chceme znázorniť agregátnu ponuku v podobe krivky v sústave súradníc, musíme najprv vziať v úvahu, že vyzerá inak v krátkodobom a inak v dlhodobom období.

V krátkodobom období bude agregátna ponuka reagovať na vzostup cenovej hladiny pozitívne a bude stúpať zľava doprava. Tento tvar krátkodobej krivky agregátnej ponuky je odvodený z toho, že niektoré náklady firiem sú v peňažnom vyjadrení fixné (mzdy určené kolektívnymi zmluvami, nájomné, ceny surovín založené na dlhodobějších dohodách a pod.). A pokiaľ rastie cenová hladina, je pre tieto firmy výhodné zvyšovať svoju ponuku, pretože dosahujú vyššie zisky. V dlhodobom období sa však všetky nákladové položky časom prispôbia vývoju cenovej hladiny (pri raste inflácie požadujú pracovníci zvýšenie nominálnych miezd, uzatvárajú sa nové zmluvy o nájomnom a pod.). Preto sa krivka agregátnej ponuky postupne stáva takmer vertikálnou, čo znamená, že ponuka v dlhodobom období vlastne na zmeny cenovej hladiny nereaguje. Tieto skutočnosti znázorňuje obrázok 39, kde máme dve krivky agregátnej ponuky. Krivka označená AS_L má podobu vertikálnej priamky a znázorňuje dlhodobú agregátnu ponuku. Krivka AS_S , ktorá stúpa zľava doprava, znázorňuje krátkodobý vývoj agregátnej ponuky.

S dlhodobou krivkou agregátnej ponuky súvisí makroekonomický pojem potenciálny produkt. Tým je v makroekonómii označovaný „národný produkt“ vytvorený pri plnom využití pracovných síl a ostatných ekonomických zdrojov, ktoré má národné hospodárstvo k dispozícii.

Potenciálny produkt označuje tzv. dlhodobu udržateľnú mieru možného využitia ekonomických zdrojov. Tento potenciálny produkt odpovedá dlhodobej agregátnej ponuke. Krátkodobo je možné vytvoriť vyššiu agregátnu ponuku (AS_S sa pohybuje ešte do istej miery napravo od AS_L). Ide však o mieru využitia ekonomických zdrojov, ktorá nie je dlhodobu udržateľná (typickým príkladom je vojnová mobilizácia ekonomického potenciálu alebo „prehriata“ konjunktúra spojená s príliš vysokým tempom rastu).

Obrázok 41 Agregátna ponuková krivka v dlhodobom a krátkodobom období

Legenda:

- P – cenová hladina (cena „národného produktu“),
- Q – množstvo „národného produktu“,
- Q_P – potenciálny produkt,
- AS_S – krátkodobá krivka agregátnej ponuky,
- AS_L – dlhodobá krivka agregátnej ponuky

7.2.1 Faktory ovplyvňujúce posun krivky agregátnej ponuky

Okrem zmien v cenovej hladine (v nákladoch) je mnoho faktorov, ktoré ovplyvňujú krivku agregátnej ponuky.

Medzi najvýznamnejšie z nich patria nasledujúce faktory:

- *Pracovné sily* – väčší počet pracovných síl vytvára predpoklad produkovania väčšieho množstva tovarov a služieb.
- *Kapitálové zásoby* – vyšší stav produktívnych strojov a zariadení a viac produktívnych pracovníkov je schopných zvýšiť výrobu a produkciu.

- *Ľudský kapitál* – jeho kvalifikačná úroveň a zručnosť spolu so skúsenosťami majú dôležitý vplyv na úroveň a rast agregátnej ponuky.
- *Surovinové zdroje* – pri ich správnom využití majú významný vplyv na celkový output. Objavovanie nových a ľahko dostupných surovín znižuje náklady a súčasne zvyšuje produkciu.
- *Zmeny v štruktúre reálneho HDP (agregátneho množstva ponúkanej produkcie)* – ak sa odvetvia v ekonomike rozvíjajú rovnomerne, štruktúra agregátneho množstva ponúkanej produkcie (HDP) je pomerne stabilná. Avšak ak niektoré odvetvie zaznamenáva prudký rast, napr. elektronika a iné zaostávajú, štruktúra HDP sa rýchlo mení, čo sa odráža v zamestnanosti, ale aj v HDP.
- *Podnety, stimuly* – agregátna ponuka v mnohom závisí od iniciatívy ľudského faktora. Účinná stimulácia vedie k zvýšenému záujmu a aktivite ľudí. Napríklad vysoké dane odvádzajú ľudí od výrobnnej a podnikateľskej aktivity, znižujú sa úspory a tým aj akumulácia kapitálu. Agregátna ponuka v dôsledku destimulačných vplyvov klesá.
- *Podnebie* – má zjavný vplyv na výsledný efekt výroby, a to zvlášť v poľnohospodárstve. Ideálne klimatické podmienky môžu produkciu podstatne zvýšiť, naopak extrémne podmienky majú negatívny dopad.

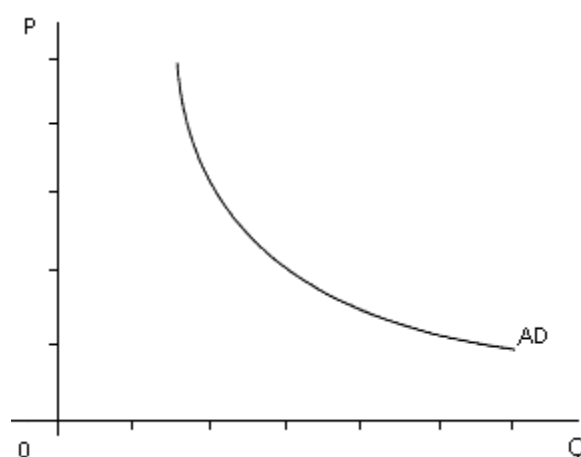
7.3 Krivka agregátneho dopytu

Krivka agregátneho dopytu znázorňuje funkčnú závislosť, ktorá ukazuje, aký objem národohospodárskeho outputu budú firmy vyrábať pri odlišnej cenovej hladine.

Agregátny dopyt predstavuje celkové výdaje v ekonomike, t.j. výdaje domácností, firiem, vlád, prípadne zahraničných subjektov, za dané obdobie. Sú tu výdaje domácností na nákup spotrebných statkov krátkodobej a dlhodobej spotreby, výdaje firiem na investície, vládne nákupy statkov a služieb (zatiaľ budeme abstrahovať od vzťahov so zahraničím, v otvorenej ekonomike sem patrí ešte bilancia zahraničného obchodu). Na vývoj agregátneho dopytu pôsobí mnoho rôznych činiteľov, z nich najdôležitejšie sú ceny ponúkaných statkov, dôchodky ekonomických subjektov, očakávania budúceho vývoja, hospodárska politika vlády a pod.

Agregátny dopyt môžeme vyjadriť ako súhrn peňažných hodnôt všetkých dopytovaných statkov a služieb v národnom hospodárstve. Agregátny dopyt môžeme

v kartézskej sústave graficky znázorniť ako krivku, ktorá bude klesať zľava doprava. Chová sa veľmi podobne ako mikroekonomická krivka dopytu. V makroekonómii je jej klesajúci priebeh závislý na tom, že sa spotreba domácností s klesajúcou cenovou hladinou zvyšuje a opačne. Možný tvar krivky agregátneho dopytu znázorňuje nasledujúci obrázok 42.

Obrázok 42 Krivka agregátneho dopytu

Legenda:

- P- cenová hladina,
- Q – množstvo „národného produktu“,
- AD – krivka agregátneho dopytu

7.3.1 Faktory ovplyvňujúce posun krivky agregátneho dopytu

- *Úroková miera* – ak vzrastá, následne to vedie k poklesu nákupu nových investičných zariadení a k poklesu nákupov predmetov dlhodobej spotreby. V opačnom prípade, pri poklese úrokovej miery možno pozorovať rast agregátneho dopytu po uvedených tovaroch a službách.
- *Očakávaná inflácia* – ak vzrastá, reťazovito to vedie k vzrastu agregátneho dopytu – zvýšenie miery inflácie vyvolá rast cien tovarov a služieb v ďalšom období a pokles reálnej hodnoty peňazí a iných aktív v budúcnosti. Dôsledok je taký, že obyvateľstvo v očakávaní zvýšenia inflácie vo väčšom nakupuje a snaží sa držať čo najmenšie množstvo peňazí a iných finančných aktív.
- *Vládne nákupy tovarov a služieb* – priamo vplývajú na agregátny dopyt. Rozvoj infraštruktúry, školstva, zdravotníctva a verejných služieb je v podstatnej miere závislý od vládnych nákupov. Zvlášť vzrastá dopyt zo

strany štátu, najmä v čase nepredvídaných udalostí ako sú vojny, prírodné katastrofy a iné.

- *Celkové bohatstvo* – bohatí ľudia spotrebujú väčšie množstvo tovarov a služieb, najmä dlhodobého charakteru, ako chudobní. Ak vo všeobecnosti hojnosť vzrastá, vzrastá tiež agregátny dopyt. Ak sa tento zdroj zmien v agregátnom dopyte prejavuje pravidelne a má stúpajúcu tendenciu, má za následok rast akumulácie bohatstva.
- *Populácia* – ak vzrastá, zvyčajne sa to prejaví vo zvýšenom dopyte po tovaroch a službách. Viac ľudí spôsobuje väčší dopyt po bývaní, odievaní, potravinách a iných tovaroch a službách každodennej spotreby.
- *Očakávanie budúcich ziskov* – motivuje podniky k dopytu po nových, modernejších kapitálových statkoch. Ak predpokladáme, že súčasný trend technologických zmien povedie k zvýšeniu produktivity, výrobcovia budú očakávať, že inštalovaním nových zariadení, s využitím najnovších poznatkov technológie, budú ich zisky vzrastať. Takéto optimistické očakávania sa nutne premietnu do zvýšenia agregátneho dopytu.
- *Dane a transferové platby* – znižovaním daňového zaťaženia a vzrastom transferových platieb (podpory v nezamestnanosti, sociálneho zabezpečenia atď.) dochádza v domácnostiach k zvýšeniu disponibilného osobného príjmu a tiež spotreby.
- *Zahraničný výmenný kurz* – vieme, že zmena hladiny cien vo vnútri krajiny sa premietne do úrovne cien tovarov a služieb, čo sa následne prejaví na trhoch pri porovnaní s inými krajinami. Akýkoľvek dovoz vplýva na ceny domácich produktov v porovnaní s produkciou v zahraničí, čo následne pôsobí na výmenný kurz a v konečnom dôsledku na agregátny dopyt.

7.4 Vplyv agregátneho dopytu ponuky na výkonnosť ekonomiky Slovenska

Výkonnosť ekonomiky Slovenska meraná HDP bola v období transformácie ovplyvnená faktormi tak zo strany agregátneho dopytu (AD), ako aj zo strany agregátnej ponuky (AS). Možno v tejto súvislosti hovoriť o dopytovoorientovanom ekonomickom raste a ponukovoorientovanom ekonomickom raste.

Rast ekonomiky Slovenskej republiky bol zväčša podporovaný buď domácim alebo čistým zahraničným dopytom, výnimkou boli roky 1997-2000 a čiastočne aj 2002. V priebehu celého obdobia sa zvyšovala dovozná náročnosť agregátneho

dopytu (krytie agregátneho dopytu dovozmi stúplo z 37,9% na 44,3%) – slovenský export, investície aj spotreba sú pomerne silne viazané na dovoz. Keďže domáci trh je malý a má pomerne slabé absorčné schopnosti, zvyšovanie produkčnej stránky ekonomiky je citlivé na vývoj zahraničného dopytu. V dôsledku uvedených faktorov sa s rastom ekonomiky Slovenskej republiky permanentne zvyšuje aj jej miera otvorenosti.

Tabuľka 7 Hrubý domáci produkt z hľadiska použitia – stále ceny v mld. Sk

Rok	Hrubý domáci produkt (HDP) – stále ceny roku 1995					
	Hrubý domáci product s.c.	Domáci dopyt konečná spotreba spolu s.c.	(1) Domáci dopyt z toho: konečná spotreba domácností (C)	(2) Domáci dopyt z toho: konečná spotreba verejnej správy s.c. (G)	(3) Domáci dopyt z toho: tvorba hrubého kapitálu s.c. (I)	(4) Čisté saldo dovozu a vývozu s.c. (NX)
1993	512,8	410,4	279,8	128,1	124,8	- 94,4
1994	544,7	399,4	282,5	114,3	111,9	33,3
1995	576,5	418,9	296,6	118,4	143,2	14,4
1996	611,9	463,1	321	138,8	201,3	- 52,6
1997	640,2	473,6	339,5	131,2	215,3	- 48,7
1998	667,1	512,3	359,9	147,7	226,2	- 71,4
1999	676,9	513,4	369,7	137,3	178,6	-15
2000	690,7	511,9	366,5	139,4	180,8	- 2
2001	716,8	536,5	384,4	145,9	207,8	- 27,5
2002	749,3	565	405,6	153	213,3	- 28,3
2003	783,4	572	401,9	163,3	189,9	21,5

Metodika ESNÚ 95 v súlade so stupňom implementácie v narodných účtoch za rok 2000.

Komentár k tabuľke (stĺpec 1 - 4)

1. Výdavky na konečnú spotrebu domácností (C) zahrňujú

- výrobky a služby, ktoré sa používajú pre priame uspokojovanie individuálnych potrieb,
- bytové služby pre potrebu vlastníkov bytov,
- materiály a práce spojené s malými opravami bytov a predmetov dlhodobej spotreby a pod.
- predmety dlhodobej spotreby, ktoré sa nepovažujú za tvorbu fixného kapitálu,

- priamo merané finančné služby,
- poplatky domácností za služby poisťovníctva a penzijných fondov,
- platby domácností za licencie a povolenia, ktoré sa považujú za nákup služieb,
- nákup produkcie za ekonomicky nevýznamné ceny.

2. Výdavky na konečnú spotrebu v sektore verejnej správy (G) (ústredná štátna správa, miestna samospráva, fondy sociálneho poistenia a od 1.januára 2002 aj regionálna štátna správa) zahrňujú:

- hodnotu výrobkov a služieb produkovaných verejnou správou (okrem tvorby kapitálu pre vlastné použitie),
- nákupy výrobkov a služieb realizované verejnou správou od trhových výrobcov, ktoré boli spotrebované domácnosťami.

3. Tvorba hrubého kapitálu zahrňuje:

- tvorbu hrubého fixného kapitálu
- nadobudnutie znížené o úbytok cenností.

4. Čisté saldo vývozu a dovozu (NX) zahrňuje:

- vývoz výrobkov a služieb zahŕňa všetky transakcie s výrobkami a službami (predaj, barterový obchod, dary alebo granty) smerujúce k nerezidentom,
- dovoz výrobkov a služieb zahŕňa všetky transakcie s výrobkami a službami (nákup, barterový obchod, dary alebo granty) smerujúce od nerezidentov.

7.5 Makroekonomická rovnováha a jej modely

Diskusie o tvare krivky AS viedli k vytvoreniu dvoch v zásade odlišných modelov makroekonomickej rovnováhy, a to:

- klasického modelu,
- keynesssovského modelu.

7.5.1 Klasický model

Neoklasická ekonomická teória (ktorá je teoretickým východiskom klasického modelu), chápe rovnováhu v ekonomike ako všeobecnú ekonomickú rovnováhu, t.j. ako sumu čiastkových rovnováh na jednotlivých trhoch. V rámci tejto koncepcie

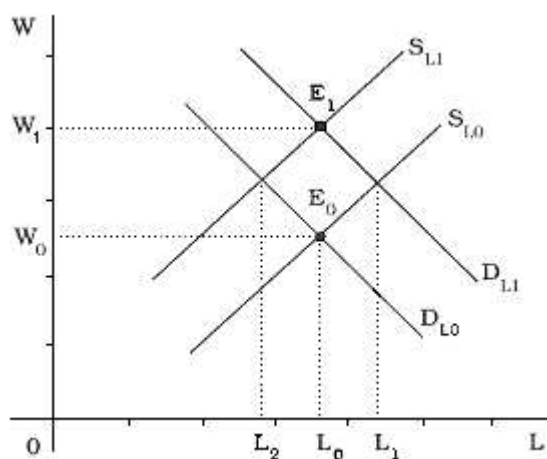
vyjadruje makroekonomická rovnováha takú úroveň národného hospodárskeho outputu a s ním spojenú cenovú hladinu, ktorá uspokojí tak predávajúceho, ako aj kupujúceho, a to na všetkých trhoch. Je to teda taký stav v ekonomike, keď kupujúci sú ochotní kupovať presne to a za také ceny, čo a za aké ceny sú predávajúci ochotní vyrábať a predávať.

Pripomeňme, že v klasickom modeli sú úroková miera a cenová hladina dokonale flexibilné, preto sa tieto rovnováhy nastoľujú automaticky.

Všeobecná ekonomická rovnováha je teda nutne rovnováhou pri plnom využití výrobných kapacít a pri plnej zamestnanosti. Národný hospodársky output, ktorý ekonomika produkuje, sa teda pohybuje na úrovni potenciálneho produktu.

K dôležitým predpokladom neoklasickej analýzy patrí tiež fakt, že tak dopyt po práci, ako aj ponuka práce závisia od reálnej mzdy.

Vychádzajúc z uvedených predpokladov preskúmame teraz vplyv zmeny agregátneho dopytu na makroekonomickú rovnováhu. Budeme predpokladať, že z nejakého dôvodu sa napríklad zvýši agregátny dopyt. To, prirodzene, vyvolá predovšetkým zvýšenie cien finálnej produkcie. Za inak nezmenených okolností sa v dôsledku toho zníži reálna mzda. Uvedenú situáciu znázorňuje obrázok 43.

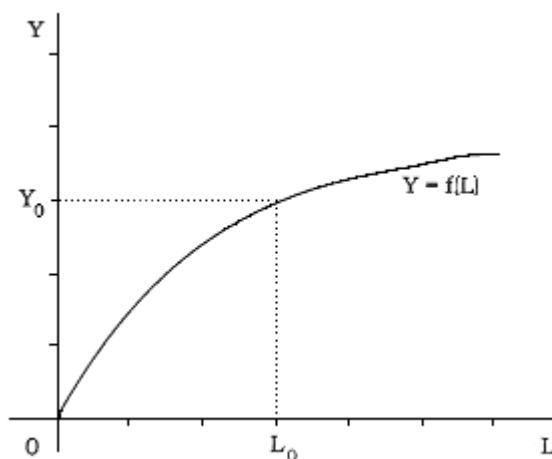
Obrázok 43 Trh práce v klasickom modeli

Začiatková rovnováha na trhu práce je vyjadrená krivkami dopytu po práci $D_{L,0}$, ponuky práce $S_{L,0}$, ekviliбриom E_0 , ktorého súradnicami sú rovnovážny počet zamestnancov L_0 a rovnovážna nominálna mzda W_0 . Zníženie reálnej mzdy (ktoré je dôsledkom rastu AD a ním vyvolaného rastu cenovej hladiny) bude stimulovať zamestnávateľov k tomu, aby najímali do práce viac zamestnancov, t.j. pri tej istej nominálnej mzde W_0 budú teda chcieť zamestnávať viac ľudí, v dôsledku čoho sa

krivka dopytu po práci posunie napríklad do polohy D_{L1} a požadované množstvo práce bude potom L_1 . Na druhej strane však to isté zníženie reálnej mzdy spôsobí zníženie ponuky práce. Inými slovami, pri tej istej nominálnej mzde W_0 bude chcieť pracovať menej zamestnancov, čo sa prejaví posunom krivky S_{L0} napríklad do polohy S_{L1} a ponúkané množstvo práce bude L_2 . A keďže mzdy sú dokonale flexibilné, potom sa tento stav nedostatku na trhu práce vyrieši rastom nominálnej mzdy (v našom prípade na úroveň W_1).

Konečný účinok bude teda taký, že počet najímaných zamestnancov ostane nezmenený (L_0), zvýši sa len nominálna mzda. Reálna mzda sa však nemení, pretože súčasne vzrástli ceny i nominálne mzdy.

Obdobná situácia bude aj na trhoch ostatných výrobných faktorov (zvýši sa nominálna úroková miera, renta a nájomné).

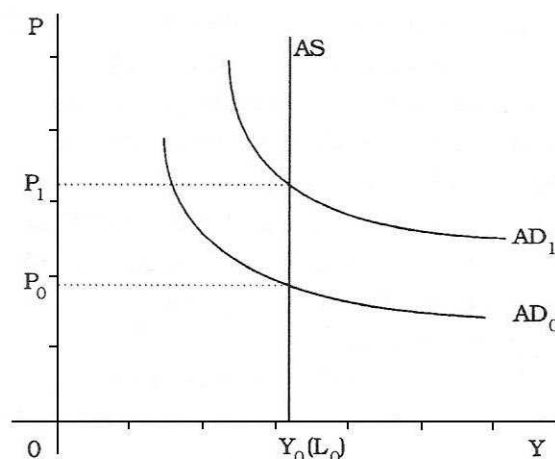

Obrázok 44 Trh statkov a služieb v klasickom modeli

Fungovanie trhu statkov a služieb sa v klasickom modeli vyjadruje pomocou produkčnej funkcie (obrázok 44).

Keďže sa vychádza z predpokladu nemenného stavu techniky, potom objem produkcie (output) závisí od objemu zamestnanosti.

Ak zvýšenie agregátneho dopytu nemalo žiadny vplyv na úroveň zamestnanosti, potom to znamená, že nemá vplyv ani na výšku reálneho outputu. Zvýši sa len cenová hladina a v dôsledku toho i nominálny output. Uvedené je graficky znázornené na obrázku 45.

Obrázok 45 Makroekonomická rovnováha – klasický model

V klasickom modeli teda platí, že reálny output (t. j. agregátna ponuka) ostane nezmenený, bez ohľadu na zmeny v agregátnom dopyte.

Z uvedenej analýzy vyplývajú dva dôležité závery pre hospodársku politiku:

1. Trhový mechanizmus je sám schopný zaistiť v ekonomike stav rovnováhy, a to pri plnom využití výrobných faktorov.
2. Ak by štát reguloval výšku agregátneho dopytu, nemôže tým ovplyvniť veľkosť produktu a zamestnanosť (resp. nezamestnanosť). Táto regulácia by mala vplyv len na cenovú hladinu.

7.5.2 Keynesovský model

V keynesovskej analýze sa predpokladá, že vždy, keď AD klesne pod úroveň plnej zamestnanosti, firmy nemôžu vyrábať toľko, koľko by chceli. Existujú nevyužívané výrobné kapacity. Ani ľudia nemôžu pracovať toľko, koľko by chceli. Existuje nedobrovoľná nezamestnanosť.

Ako teda definovať, za uvedených predpokladov, krátkodobú ekonomickú rovnováhu? Nemôžeme použiť definíciu, ktorú poznáme z mikroekonómie (a ktorá vychádza z predpokladov klasického modelu), t.j. ako taký trhový objem produkcie, pri ktorom kúpené a predané množstvá uspokojujú súčasne kupujúcich i predávajúcich. Teraz totiž máme skúmať situáciu, v ktorej by firmy radi vyrábali viac produkcie a zamestnanci by chceli viac pracovať. Strana ponuky je teda frustrovaná.

Môžeme však požadovať, aby bola uspokojená aspoň strana dopytu.

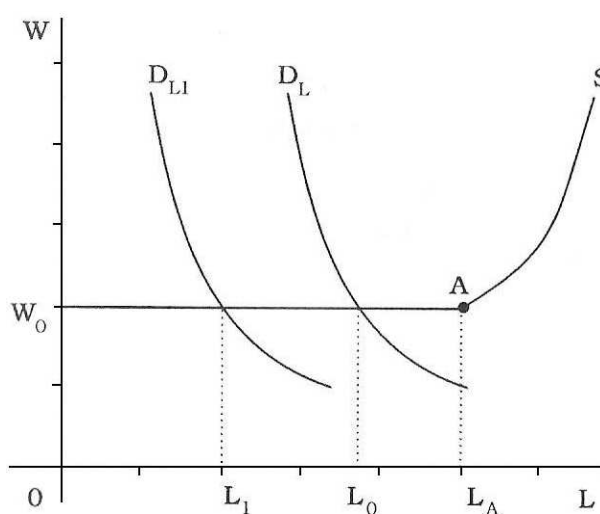
V keynesovskom modeli je teda ekonomika v stave rovnováhy vtedy, keď sa AD rovná AS , t.j. skutočne vytvorenému produktu. Táto rovnováha vyjadruje skutočnosť, že očakávané výdavky a vytvorený produkt sú rovnaké, t.j. všetky

vyrobené statky a služby sa môžu predávať a domácnosti a firmy môžu kúpiť to, čo chcú. Je to teda rovnováha, ktorá berie do úvahy len trh statkov a služieb, netýka sa ostatných trhov, medzi nimi ani trhu práce. Inými slovami, keď je ekonomika v stave rovnováhy, táto rovnováha môže zodpovedať aj stavu nezamestnanosti.

Ďalšou odlišnosťou keynesovského modelu je, že *na trhu práce závisí ponuka práce od nominálnej, a nie od reálnej mzdy*. Táto skutočnosť odráža poznatok, že ľudia sú citlivejší na absolútnu výšku svojho príjmu, ako na kúpnu silu, ktorú tento príjem predstavuje. Tlak odborov určuje minimálnu úroveň miezd (W_0). Pokiaľ ide o dopyt po práci, keynesovská analýza stojí na pozíciách klasickej ekonómie, podľa ktorej dopyt po práci závisí od reálnej mzdy.

Preskúmame teraz opäť vplyv zmeny v agregátnom dopyte na makroekonomickú rovnováhu. Predpokladajme, že AD z nejakej príčiny klesne. V dôsledku toho sa predovšetkým znížia ceny finálnej produkcie a následne sa zvýši reálna mzda.

Uvedenú situáciu možno graficky vyjadriť tak, ako je to uvedené na obrázku 46.

Obrázok 46 Trh práce v keynesovskom modeli

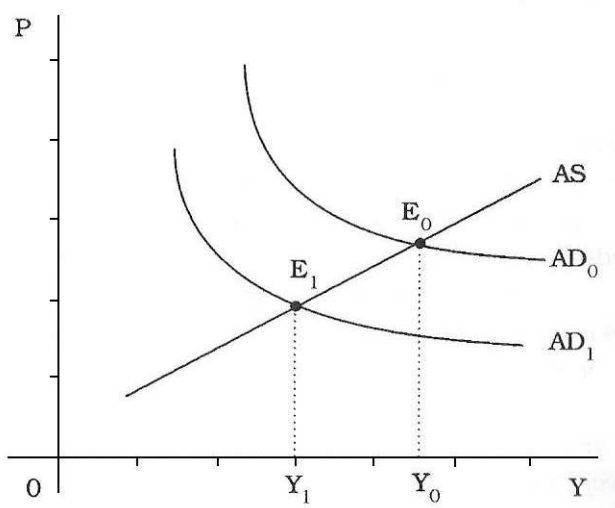
Odbory určujú minimálnu úroveň miezd (W_0). Pri tejto mzdovej sadzbe zamestnanci ponúkajú prácu v objeme od 0 po L_A . V tomto intervale mzdová sadzba nie je pružná. Ostáva na úrovni W_0 , nech by úroveň zamestnanosti bola akákoľvek. Použitie ďalšieho množstva práce si vynúti rast mzdovej sadzby. Preto od bodu A je krivka ponuky práce rastúca.

Začiatočný stav na trhu práce je vyjadrený krivkami dopytu po práci D_L a ponuky práce S_L . Krivka dopytu po práci pretína krivku ponuky práce v jej

horizontálnej časti. Preto počet zamestnancov L_0 bude predstavovať taký stav na trhu práce, keď existuje nedobrovoľná nezamestnanosť.

Pokles AD a s ním spojený pokles cien finálnej produkcie a následne aj zvýšenie reálnych miezd bude stimulovať zamestnávateľov k tomu, aby najímali do práce menej zamestnancov, a preto sa krivka dopytu po práci posunie doľava (napr. do polohy D_{L1}). Krivka ponuky práce zostane nezmenená (keďže ponuka práce nie je citlivá na zmenu reálnej mzdy). Mzdová sadzba ostane na úrovni W_0 a objem zamestnanosti sa zníži na L_1 (rastie nezamestnanosť).

Zníženie objemu zamestnanosti bude mať, prirodzene, vplyv aj na úroveň národného hospodárskeho outputu, čo možno graficky znázorniť tak, ako je to uvedené na obrázku 47.

Obrázok 47 Makroekonomická rovnováha – keynessovský model

Čiže: ak sa agregátny dopyt zníži z AD_0 na AD_1 , nenastane len pokles cenovej hladiny, pokles agregátneho dopytu sa prejaví aj v nižšom objeme reálneho národného hospodárskeho outputu a v neúplnom využívaní výrobných faktorov.

Z uvedenej analýzy vyplývajú opäť dva dôležité závery pre hospodársku politiku:

1. Trhový mechanizmus je síce schopný zabezpečiť makroekonomickú rovnováhu, nemusí to však byť rovnováha pri plnom využití výrobných faktorov.
2. Zvyšovaním agregátneho dopytu môže štát napomôcť dosiahnuť rovnováhu pri plnom využití výrobných faktorov.

Okrem dvoch základných modelov makroekonomickej rovnováhy je z novších prístupov potrebné spomenúť:

- monetaristický model (Friedmanov model),
- model novej klasickej ekonómie (Lucasov model).

7.5.3 Monetaristický model

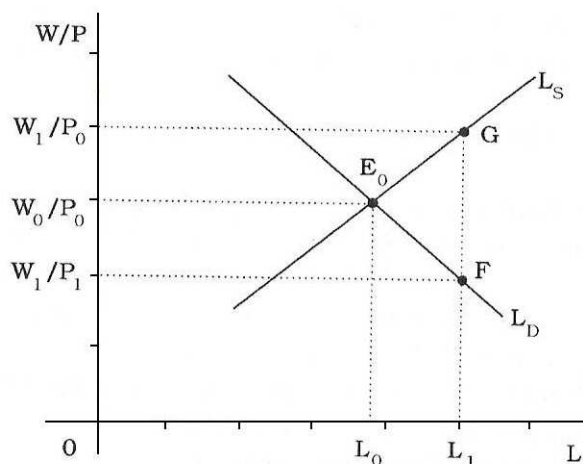
Autorom koncepcie monetaristického modelu je Milton Friedman, hlavný predstaviteľ chicagskej školy.

M. Friedman v súlade s koncepciou klasického modelu predpokladá, že všetky ceny, vrátane miezd, sú pružné. V porovnaní s klasickým modelom sa predpokladá, že zamestnanci nesprávne vnímajú pohyb cenovej hladiny, čo má, prirodzene, vplyv na ich ponuku práce. Naproti tomu firmy vnímajú pohyb cenovej hladiny správne.

V dôsledku toho *dopyt po práci závisí od skutočnej reálnej mzdy, zatiaľ čo ponuka práce závisí od očakávanej reálnej mzdy*, t.j. od nominálnej mzdy delenej cenovou hladinou, ktorú zamestnanci očakávajú.

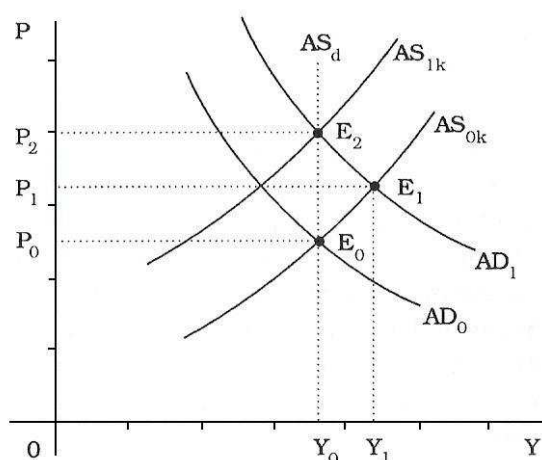
Predpokladajme opäť, že z nejakého dôvodu sa zvýšil agregátny dopyt (AD), v dôsledku čoho sa zvýšila cenová hladina. *Toto zvýšenie cenovej hladiny si plne uvedomujú len firmy. Zamestnanci chybne očakávajú pôvodnú úroveň cenovej hladiny.*

Ako bude v dôsledku toho vyzeráť situácia na trhu práce? Zvýšenie agregátneho dopytu, ktoré spôsobí rast cenovej hladiny, bude viesť firmy k zvýšeniu miezd. Rast miezd však bude zaostávať za rastom cenovej hladiny, v dôsledku čoho reálna mzda klesne. Inými slovami, zamestnanci nesprávne očakávajú, že sa ich reálna mzda zvýšila z W_0/P_0 na W_1/P_0 , preto zvyšujú množstvo ponúkanej práce (bod G), čím sa zamestnanosť zvyšuje na úroveň L_1 . Firmy však vedia, že v skutočnosti sa reálna mzda znížila na W_1/P_1 , preto najímajú dodatočnú prácu (bod F), t.j. zvyšujú zamestnanosť na L_1 .

Obrázok 48 Trh práce v monetaristickom modeli

Zvýšenie objemu zamestnanosti bude mať, prirodzene, vplyv aj na úroveň národohospodárskeho outputu, čo možno graficky znázorniť:

Obrázok 49 Makroekonomická rovnováha – monetaristický model

Východiskovým bodom rovnováhy je bod E_0 , ktorý je priesečníkom krivky AD_0 a krivky krátkodobej agregátnej ponuky AS_{0k} . Zvýšenie agregátneho dopytu posúva krivku AD doprava a nahor, napríklad do polohy AD_1 . Novým bodom krátkodobej rovnováhy ekonomiky je bod E_1 . Rastie teda cenová hladina a zvyšuje sa aj objem produkcie.

Táto situácia bude trvať dovtedy, kým zamestnanci nezistia, že chybné vnímali úroveň cenovej hladiny. Hneď ako to zistia, budú požadovať zvýšenie svojej nominálnej mzdy tak, aby sa vrátila na východiskovú úroveň W_0/P_0 . Zvýšenie nominálnych miezd bude viesť k zníženiu dopytu po práci a následne aj k zníženiu

objemu produkcie, v dôsledku čoho sa krivka krátkodobej agregátnej ponuky posunie doľava, do polohy AS_{1k} . Tým sa objem národného hospodárskeho outputu vracia späť na úroveň potenciálneho produktu Y_0 , t.j. do bodu svojej dlhodobej rovnováhy. Cenová hladina sa však zvýšila na úroveň P_2 .

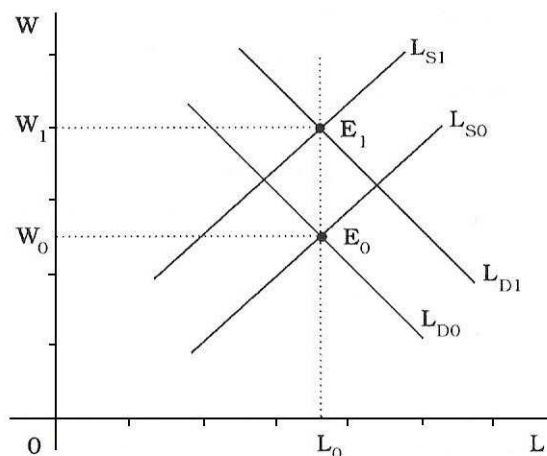
Z uvedenej analýzy vyplýva takýto záver pre hospodársku politiku: objem národného hospodárskeho outputu sa odchyľuje od potenciálneho produktu len vtedy, ak sa skutočná cenová hladina odlišuje od očakávanej cenovej hladiny. Táto odchýlka trvá len dovtedy, kým zamestnanci nezistia, že chybné vnímali úroveň cenovej hladiny.

7.5.4 Model novej klasickej ekonómie

Autorom modelu makroekonomickej rovnováhy v zmysle koncepcie novej klasickej ekonómie je Robert Lucas. Model vychádza z tých istých predpokladov ako Friedmanova koncepcia, navyše k nim R. Lucas pridáva predpoklad racionálnych očakávaní, podľa ktorého sa ekonomické subjekty na anticipované (očakávané) zmeny hospodárskej politiky vopred pripravujú a bránia sa proti nim. Okrem toho R. Lucas na rozdiel od M. Friedmana nepredpokladá, že firmy sú lepšie informované ako zamestnanci.

Na vysvetlenie Lucasovho modelu opäť predpokladajme, že z nejakých príčin sa zvýši agregátny dopyt, v dôsledku čoho sa zvýši cenová hladina. V tejto súvislosti treba rozlišovať dva rozdielne prípady: buď je toto zvýšenie agregátneho dopytu pre ekonomické subjekty prekvapením, alebo im to niekto vopred oznámi.

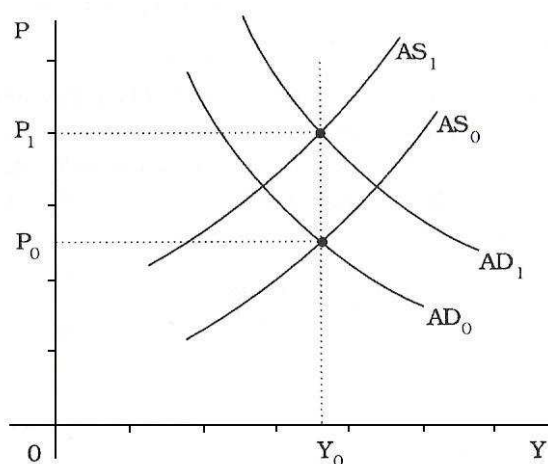
V prvom prípade sa podľa Lucasa budú výrobcovia nesprávne domnievať, že sa zvýšili relatívne ceny statkov, ktoré vyrábajú, čo ich stimuluje k zvyšovaniu objemu produkcie, a teda aj zamestnanosti. Inými slovami, firmy nesprávne predpokladajú, že ceny ich produkcie vzrastú vo väčšej miere ako ceny účtované ich dodávateľmi. Táto skutočnosť ich vedie k tomu, aby zvyšovali objem svojej produkcie, a teda aj zamestnanosť.

Obrázok 50 Trh práce podľa novej klasickej ekonómie

Odlíšná situácia nastane v druhom prípade, keď ekonomické subjekty úplne pochopia situáciu, čiže na rast cenovej hladiny (ktorý je dôsledkom rastu agregátneho dopytu) budú firmy reagovať zvýšením dopytu po práci, ale zároveň si zamestnanci uvedomujú pokles svojej reálnej mzdy, a to ich bude viesť k zníženiu ponuky práce (obrázok 50).

Trh práce ostáva teda v stave rovnováhy, zvýšila sa iba úroveň nominálnych miezd. Prirodzene, že nezmenená ostane aj úroveň ekonomickej aktivity, vzrastie však cenová hladina (obrázok 51).

Obrázok 51 Makroekonomická rovnováha podľa novej klasickej ekonómie

Z Lucasovho modelu vyplýva takýto záver pre hospodársku politiku: Len neočakávaná hospodárska politika môže mať vplyv na objem produkcie a zamestnanosti.

8 SPOTREBA, ÚSPORY A INVESTÍCIE

Spotreba, úspory a investície predstavujú makroekonomické agregáty, ktoré súvisia s rozdeľovaním a použitím národného dôchodku a ktoré determinujú v značnej miere fungovanie ekonomiky ako celku.

8.1 Rozdelenie dôchodku na spotrebu a úspory

Rozhodujúca časť národného dôchodku (70- 80%) sa vo všetkých krajinách používa na spotrebu, ktorá je najväčšou zložkou HDP zisťovaného výdavkovou metódou a najväčšou položkou agregátneho dopytu.

Celková spotreba (C) predstavuje súhrn výdavkov, ktoré ekonomické subjekty (domácnosti, rôzne inštitúcie, firmy a vláda) vynaložili na nákup bežných spotrebných statkov krátkodobého charakteru (potraviny, odevy, hygienické potreby), na nákup spotrebných statkov dlhodobého charakteru (autá, vybavenie domácností) a na nákup spotrebných služieb (bývanie, doprava, zdravotná starostlivosť, vzdelávanie).

Úspory (S) naopak predstavujú tú časť národného dôchodku, ktorá sa nevynakladá na spotrebu a je ušetrená. Celkové úspory pozostávajú z čistých úspor domácností a nevýrobných inštitúcií, z hrubých úspor podnikovej sféry a čistých úspor vlády.

Formálne vyjadrené:

$$Y = C + S$$

$$S = Y - C$$

Y- celkový produkt vyrobený ekonomikou za obdobie 1 roka (napr. HDP, národný dôchodok)

8.2 Sklon k spotrebe a sklon k úsporám

Na kvantifikáciu vzájomného vzťahu medzi dôchodkom, spotrebou a úsporami sa používajú ukazovatele sklon k spotrebe a sklon k úsporám a na vyjadrenie vzájomného vzťahu medzi zmenami dôchodku a zmenami v spotrebe a úsporách hraničný sklon k spotrebe a hraničný sklon k úsporám.

Sklon k spotrebe je daný pomerom $\frac{C}{Y}$ a vyjadruje, aká časť dôchodku sa používa na spotrebu. Ak je sklon k spotrebe daný, platí, že $C = \frac{C}{Y} \cdot Y$.

Sklon k úsporám je vyjadrený pomerom $\frac{S}{Y}$ a vyjadruje, aká časť dôchodku sa používa na spotrebu. Ak sa sklon k úsporám nemení, platí, že $S = \frac{S}{Y} \cdot Y$.

Uvedené sklony vyjadrujú v akom pomere sa dôchodok rozdelí na spotrebu a úspory a platí, že $\frac{C}{Y} + \frac{S}{Y} = 1$.

Hraničný sklon k spotrebe (angl. Marginal propensity to consume – MPC) vyjadruje vzťah medzi zmenami v spotrebe v závislosti na zmene vo veľkosti dôchodku: $MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$.

Pomer ukazuje, o koľko sa zvýši spotreba pri zvýšení dôchodku o jednu jednotku. Ak spočítame, že má napr. hodnotu 0,8, znamená to, že pri zvýšení dôchodku o 1 Sk, resp. 1% sa spotreba zvýši o 0,8 Sk, resp. o 0,8 %. Súčasne platí, že $\Delta C = \frac{\Delta C}{\Delta Y} \cdot \Delta Y$.

Hraničný sklon k úsporám (angl. Marginal propensity to save – MPS) analogicky vyjadruje, o koľko sa zvýšia úspory pri zvýšení dôchodku o jednu jednotku:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Celkový prírastok úspor potom zistíme pomocou rovnice:

$$\Delta S = \frac{\Delta S}{\Delta Y} \cdot \Delta Y$$

Je zrejmé, že aj u týchto marginálnych veličín platí, že $MPC + MPS = 1$.

Z krátkodobého hľadiska je sklon k spotrebe a úsporám daný a mení sa len málo. Z dlhodobého hľadiska má hraničný sklon k spotrebe tendenciu klesať a hraničný sklon k úsporám naopak tendenciu rásť.

8.3 Determinanty spotreby a úspor

Rozhodovanie ekonomických subjektov o spotrebe a úsporách je ovplyvňované viacerými činiteľmi a ekonomická teória sa usiluje o ich identifikáciu a určenie závažnosti.

Už v 19. storočí pruský štatistik E. Engel dospel na základe empirických výskumov k záveru, že s rastom dôchodkov sa relatívne znižujú výdavky na potraviny a iné základné spotrebné statky a naopak rastú výdavky na nákup produktov dlhodobej spotreby. Tento trend, označovaný ako **Engelov zákon**, pokračuje aj v rámci výdavkov na spotrebné statky dlhodobého charakteru sa zvyšuje podiel výdavkov na luxusné statky a zvyšuje sa sklon k úsporám.

J. M. Keynes považoval za najdôležitejší faktor, ktorý ovplyvňuje spotreby a úspory, úroveň disponibilného dôchodku a jeho zmeny. **Spotreba** je podľa neho **determinovaná úrovňou bežného reálneho disponibilného dôchodku** a nie predchádzajúcim ani očakávaným budúcim dôchodkom.

Tento prístup iní ekoómovia kritizujú, pretože sú presvedčení, že spotrebu aj úspory ovplyvňujú aj **dlhodobé dôchodkové vyhliadky**. Ak sú **priaznivé**, je možné zvýšiť súčasnú spotrebu na úkor budúcej cestou pôžičiek (negatívnych úspor), alebo cestou využitia úspor z minulosti. Ak sú **nepriaznivé**, bude snaha momentálnu spotrebu znížiť a cestou úspor si vytvoriť rezervy pre budúcnosť. Okrem toho ovplyvňujú spotrebu a úspory aj ďalšie faktory, ktoré Keynes implicitne predpokladá, ale výslovne sa o nich nezmieňuje. K nim by sme mohli zaradiť, napr. **úroveň bohatstva a majetkové pomery obyvateľstva** (čím vyššia je úroveň bohatstva a čím lepšie sú majetkové pomery, tým väčšiu časť dôchodkov možno použiť na spotrebu), **úroveň sociálneho zabezpečenia obyvateľstva** (čím vyššia je úroveň zdravotného, nemocenského a dôchodkového zabezpečenia a systému sociálnych podpôr, tým väčšia môže byť spotreba), **mieru inflácie a jej zmeny**.

Nedostatočný dopyt po spotrebných statkoch môže podľa Keynessa spôsobiť celkový pokles agregátneho dopytu a narušiť makroekonomickú rovnováhu. Problémy v tejto oblasti navrhuje riešiť ovplyvňovaním troch psychologických sklonov – sklonu k spotrebe, sklonu k úsporám a sklonu k preferencii likvidity – prostredníctvom zásahov vlády: zvyšovaním, príp. znižovaním výdavkov zo štátneho rozpočtu, zvyšovaním alebo znižovaním priamych a nepriamych daní a pod.

Neoklasická ekonómia považuje na rozdiel od Keynesa za najdôležitejší činiteľ ovplyvňujúci spotrebu a úspory **úroveň a zmeny úrokových sadzieb**, ktoré podľa jej predstaviteľov majú podstatný vplyv na sklon k spotrebe a úsporám, a teda aj na rozdelenie dôchodku na spotrebu a úspory.

Súčasná neoliberálna a postkeynessovská ekonómia, využívajúca poznatky mikroekonomických teórií správania spotrebiteľa, kritizuje Keynesove závery o tom, že spotreba a úspory sú funkciou bežného dôchodku. Napr. teória spotreby amerického ekonóma **M. Friedmana** sa opiera o **konceptu permanentného dôchodku**. Podľa nej úroveň spotreby ovplyvňuje skôr ako aktuálny disponibilný dôchodok, tzv. permanentný dôchodok (Y_p), t.j. priemerný dôchodok, ktorý môžu ekonomické subjekty očakávať v budúcich rokoch, resp. dôchodok očistený od náhodných a prechodných výkyvov. V tom prípade by platilo, že $C = \frac{C}{Y} \cdot Y_p$.

M. Friedman predpokladá, že ak sa bežný dôchodok nemení, bude jednotlivec očakávať rovnaké príjmy aj v budúcnosti. Ak sa súčasný dôchodok v porovnaní s minulosťou zvyšuje, permanentný dôchodok taktiež rastie, ale pomalšie ako bežný, pretože jednotlivec nevie, či je zvýšenie bežného dôchodku trvalé alebo prechodné. Preto predpokladá, že sa podarí udržať len časť rastúceho dôchodku.

Americký ekonóm **S. Duesenberry** sformuloval **teóriu relatívneho dôchodku**, podľa ktorej objem spotreby nezávisí od absolútnej, ale relatívnej výšky dôchodku. Relatívny dôchodok zodpovedá takej úrovni spotreby, na akú si ľudia zvykli. V prípade, že ich dôchodok klesne, usilujú sa udržať spotrebu cestou zníženia úspor. V prípade, že sa ich dôchodok zvýši, na vyššej spotrebe sa to prejaví až vtedy, keď sa ukáže, že rast dôchodku je trvalý.

Alternatívna **teória životného cyklu**, autorom ktorej je **F. Modigliani**, vychádza z toho, že jednotlivci plánujú svoju spotrebu a úspory na dlhé časové obdobie s cieľom optimalizovať spotrebu počas celého svojho života. Úspory sú podľa tejto teórie výsledkom rozhodnutí, kritériom ktorých je snaha zabezpečiť si potrebnú úroveň spotreby aj v poproduktívnom veku. Celková spotreba a úspory sú potom výrazne ovplyvňované vekovou štruktúrou obyvateľstva.

Treba doplniť, že podmienkou vzniku úspor je schopnosť a ochota sporiť. **Schopnosť vytvárať úspory** je založená na predpoklade, že disponibilný dôchodok dosahuje vyššiu úroveň, ako je objem výdavkov na nutné potreby. To znamená, že po uspokojení bežných potrieb zostávajú domácnostiam voľné prostriedky. **Predpokladom pre ochotu sporiť** je dôvera v menu. Objem úspor a ich vývoj je súčasne barometrom dôvery občanov v hospodársku budúcnosť krajiny. Pri nízkej úrovni dôvery vzniká snaha vytvárať úspory v cudzej, stabilnejšej a dôveryhodnejšej mene.

8.4 Spotrebná funkcia a funkcia úspor

Dôležitým nástrojom používaným pri analýze spotreby a úspor je spotrebná a funkcia úspor.

Spotrebná funkcia vyjadruje vzťah medzi celkovou úrovňou spotrebných výdavkov a úrovňou disponibilného dôchodku.

Domácnosti s nízkym dôchodkom vynakladajú celý dôchodok na zabezpečenie základných potrieb (v prípade, že nepostačuje na zabezpečenie základných životných potrieb, môžu si dodatočné zdroje zabezpečiť cestou pôžičiek – negatívnych úspor). Ak sa dôchodok zvýši, zvýšia sa aj výdavky na nákup spotrebných statkov a negatívne úspory sa stávajú bezpredmetnými. Po prekročení určitej úrovne dôchodku začínajú používať na spotrebu len jeho časť a ostávajúcu časť odložia vo forme úspor. S rastom dôchodku sa zvyšuje aj spotreba, ale pomalšie ako disponibilný dôchodok. Formálne vyjadrené:

$$C = f(Y_d)$$

Spotreba je funkciou disponibilného dôchodku a to funkciou klesajúcou.

Funkcia úspor analogicky vyjadruje vzťah medzi celkovou úrovňou úspor a výškou disponibilného dôchodku. **Aj úspory sú funkciou disponibilného dôchodku ($S = f(Y_d)$), ale funkciou rastúcou, pretože úspory sa zvyšujú rýchlejšie ako dôchodok.**

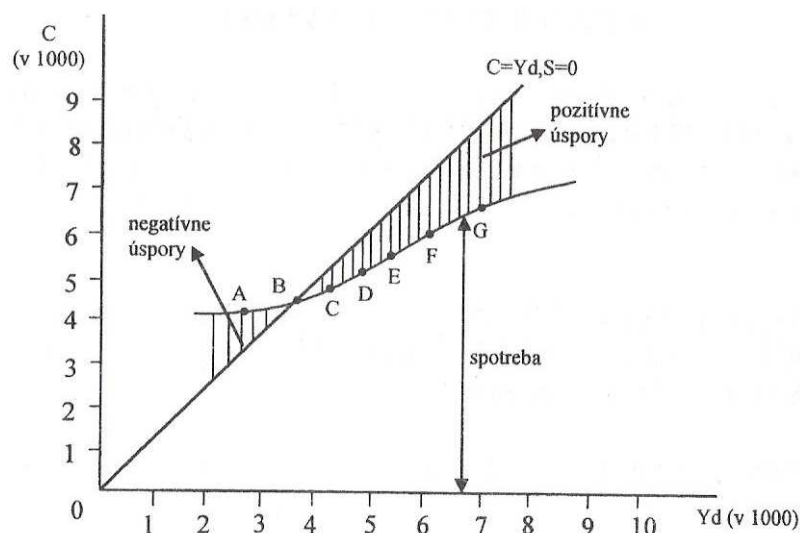
Uvedené závery obhajuje predovšetkým keynessovská ekonómia, predstavitelia iných smerov majú k nim výhrady.

Vzťah medzi disponibilným dôchodkom, spotrebou a úsporami si môžeme ilustrovať pomocou konkrétneho príkladu.

Tabuľka 8 Vzťah medzi disponibilným dôchodkom, spotrebou a úsporami

	Disponibilný dôchodok (Y_d) v Sk	Spotreba (C) v Sk	Čisté úspory ($\pm S$) v Sk
A	3000	3300	-300
B	4000	4000	0
C	5000	4800	200
D	6000	5500	500
E	7000	3100	900
F	8000	6500	1500
G	9000	6800	2200

Skôr, ako uvedené hodnoty preniesieme do grafu, predpokladajme, že sa celý Y_d použije výlučne na spotrebu a neexistujú negatívne ani pozitívne úspory. V tom prípade by bola spotrebná funkcia predstavovaná priamkou, ktorá zvierá s počiatkom uhol 45° . Jej pomocou môžeme potom zistiť, či sú výdavky na spotrebu väčšie alebo menšie ako disponibilný dôchodok.

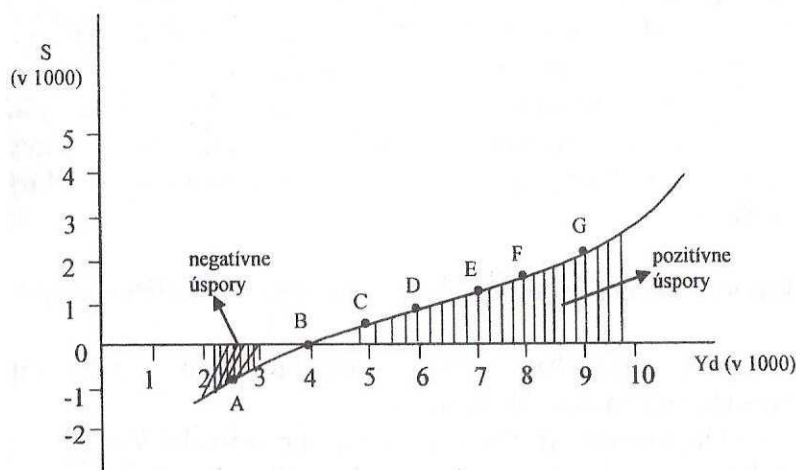

Obrázok 52 Grafické znázornenie spotrebnej funkcie

Bod B sa označuje ako **bod vyrovnania**. Zodpovedá mu disponibilný dôchodok, ktorý sa celý používa na spotrebu ($Y_d = C$), postačuje na krytie

základných potrieb, nie sú potrebné negatívne úspory, ale nevznikajú ešte ani úspory pozitívne. Tie sa objavujú, až keď disponibilný dôchodok prekročí 4000,-. Sklon krivky je daný hraničným sklonom k spotrebe.

Graficky znázornená úsporná funkcia je zrkadlovým obrazom spotrebnej funkcie.

Obrázok 53 Grafické znázornenie funkcie úspor

8.5 Podstata a štruktúra investícií

Investície (I) sú po spotrebe druhou najväčšou súčasťou HDP a druhou najväčšou položkou na strane agregátneho dopytu. **Predstavujú peňažné výdavky vynakladané na nákup investičných statkov** (strojov, zariadení, budov, dopravných prostriedkov, výpočtovej techniky) nevyhnutných na zabezpečenie obnovy opotrebovaného fixného kapitálu a na rozšírenie už existujúceho fixného kapitálu.

O investíciách môžeme hovoriť len vtedy, keď sa obnovuje alebo vytvára nový reálny (fixný) kapitál a musíme ich odlišovať od finančných investícií uskutočňovaných vo forme nákupu cenných papierov a kapitálových vkladov do iných podnikov.

Na úrovni národného hospodárstva ako celku môžeme reálne investície členiť podľa rôznych kritérií:

- **podľa účelu** celkové investície rozdeľujeme na **investície obnovovacie**, označované taktiež ako investície amortizačné, ktoré slúžia na obnovenie opotrebovaných investičných statkov a **investície čisté**, resp. rozvojové, určené na nákup dodatočných kapitálových statkov potrebných na rozšírenie

výrobných kapacít. Súčet čistých a obnovovacích investícií predstavuje **hrubé investície**.

- **podľa oblastí, do ktorej investície smerujú**, ich člením na **investície do primárneho sektora** (do poľnohospodárstva, lesníctva, ťažby surovín a primárnych zdrojov energie), **sekundárneho sektora** (do spracovateľského priemyslu a stavebníctva) a **investície do terciárneho sektora**, ktorý poskytuje služby pre prvovýrobu, druhovýrobu i obyvateľstvo (investície do dopravy, spojov, výskumu, obchodu, bytového hospodárstva, školstva, zdravotníctva, kultúry a ostatných služieb).
- **z hľadiska vlastníctva, resp. investora** ich rozdeľujeme na **investície súkromné** a **investície štátne, resp. verejné**, financované zo štátneho rozpočtu, rozpočtu miest, obcí a verejných fondov.
- **z hľadiska teritoriálneho** sa investície členia na **domáce a zahraničné**.
- **podľa faktorov, ktoré investície vyvolávajú**, ich rozdeľujeme na **autonómne investície**, ktoré sú vyvolané rastom počtu obyvateľstva, potrebou zavádzať technické a technologické inovácie a vyrábať nové, dokonalejšie výrobky s vyššími úžitkovými vlastnosťami a **indukované investície**, ktoré sú spojené s rastom disponibilných dôchodkov a zvýšeným dopytom po spotrebných statkoch. Dodatočný dopyt je treba kryť zväčšením výrobných kapacít, ktoré spotrebné statky produkujú.

8.5.1 Národohospodársky význam investícií

Národohospodársky význam investícií možno zahrnúť do šiestich bodov:

1. Obnovovacie investície zabezpečujú obnovu opotrebovaného fixného kapitálu a umožňujú udržiavať výrobné kapacity na dosiahnutej úrovni.
2. Investície čisté umožňujú zvyšovať objem používaného reálneho kapitálu, rozširovať výrobné kapacity, zvyšovať potenciálny produkt a stimulujú dlhodobý ekonomický rast.
3. Sú hlavným kanálom, ktorým sa do výroby dostávajú technické a technologické inovácie, a to znamená aj základným faktorom zvyšovania produktivity práce, efektívnosti kapitálu a využitia prírodných zdrojov.
4. Sú nástrojom zabezpečovania nových pracovných príležitostí, a teda aj nástrojom politiky zamestnanosti.

5. Predstavujú najmenej stabilnú položku na strane agregátnych výdavkov a najvariabilnejšiu zložku agregátneho dopytu, pretože podliehajú z hľadiska času výrazným výkyvom. Svojím poklesom vyvolávajú tendenciu k spomaleniu ekonomického rastu a hospodársku recesiю, ich rast naopak podporuje hospodársku expanziu. Sú tak významným činiteľom vyvolávajúcim prílivy a odlivy ekonomickej aktivity, to znamená činiteľom cyklických výkyvov.
6. Sú nástrojom, pomocou ktorého sa zabezpečujú žiadúce štrukturálne zmeny v národnom hospodárstve a alokácia výrobných síl na území krajiny.

8.5.2 Determinanty investícií a investičného rozhodovania

Celkové investície predstavujú agregátnu veličinu, ktorá vzniká na základe investičného rozhodovania jednotlivých investorov:

- a) súkromných podnikateľských subjektov (domácich a zahraničných)
- b) štátu, resp. vlády, centrálnych a miestnych orgánov štátnej správy

Štátne a verejné investície nesledujú primárne ziskový motív, ale potreby ekonomiky ako celku a celospoločenské záujmy. Ich objem závisí predovšetkým od toho, či vláda uskutočňuje expanzívnu hospodársku politiku, ktorá podporuje a stimuluje investície, alebo hospodársku politiku reštriktívnu, ktorá v snahe pribrzdiť inflačné tlaky investičnú aktivitu tlmí.

Rozhodujúcu časť z celkových investícií predstavujú ale **súkromné investície** a ich úroveň a dynamiku ovplyvňujú predovšetkým nasledujúce faktory:

1. Aj keď podniky môžu uskutočňovať investície s bezprostredným cieľom rozšíriť výrobu, zaviesť modernú techniku a technológiu a znížiť výrobné náklady, zabezpečiť prežitie firmy a pod., ich **dlhodobým kritériom** nemôže byť v trhovej ekonomike nič iného ako **zisk**. Výnosy, ktoré investícia prináša, musia byť vyššie, ako náklady na jej uskutočnenie. Čím vyšší bude očakávaný výnos, resp. zisk, tým väčšie budú za podmienky ceteris paribus investície.

Významnú úlohu tu zohráva **hraničná efektívnosť kapitálu** $\left(\frac{\Delta Y}{\Delta K}\right)$, ktorá vyjadruje, o koľko sa zvýši dôchodok, ak sa objem používaného reálneho kapitálu zvýši o jednotku. Vysoká a rastúca hraničná efektívnosť kapitálu zvyšuje sklon k investovaniu, a naopak.

2. **Úroveň a zmena výška investičných nákladov** pričom medzi objemom investícií a investičnými nákladmi existuje vzťah nepriamej závislosti. Výšku investičných nákladov ovplyvňujú predovšetkým:

- **úroveň a zmena cien investičných statkov, pozemkov, daňových a mzdových sadziieb**
- **úroveň a zmeny výšky úrokových sadziieb**

Výška úrokovej miery ovplyvňuje predovšetkým investície financované z cudzích zdrojov. V prípade použitia úverov a pôžičiek musí investor znášať dodatočné náklady v podobe platených úrokov, ktorých výška je určená úrokovou sadzbou.

V reálnej ekonomike sa stretávame so situáciou, ktorá je na prvý pohľad v rozpore s teoretickými poznatkami. Zisťujeme totiž, že v niektorých krajinách je objem investícií vysoký a ďalej sa zvyšuje aj pri relatívne vysokých a rastúcich úrokových sadzbách. Vysoké nominálne úrokové sadzby sú spravidla vyvolané vysokou infláciou. Platené úroky sú síce vysoké, ale uhrádzajú sa v znehodnotenej mene, a to znamená, že reálny úrok je v skutočnosti nízky, alebo v extrémnom prípade dokonca záporný (ak je percentuálny rast cenovej hladiny vyšší ako úroková sadzba).

Investičné rozhodovanie teda ovplyvňuje nie nominálna, ale reálna úroková sadzba. Reálna úroková sadzba je daná rozdielom medzi nominálnou úrokovou sadzbou a percentuálnym rastom cenovej hladiny.

3. **Charakter očakávaného budúceho ekonomického vývoja** s tým, že

- **optimistické očakávanie**, tzn. predpokladaná hospodárska expanzia, rast agregátneho dopytu, urýchlenie ekonomického rastu a pod., investičnú aktivitu stimulujú
- **pesimistické očakávania**, napr. hroziaca hospodárska recesia, pokles agregátneho dopytu atď. investičnú aktivitu tlmia

4. **Charakter hospodárskej politiky vlády** – aj súkromné investície môže štát podporovať prostredníctvom expanzívnej politiky (poskytovaním investičných

dotácií, umožnením urýchlenej amortizácie, poskytovaním daňových prázdnin), alebo brzdiť reštriktívnou (deflačnou) hospodárskou politikou.

Uskutočnené investície sú potom výslednicou pôsobenia všetkých uvedených faktorov.

Údaje o štruktúre HDP Slovenskej republiky z hľadiska jeho použitia sú uvedené v nasledujúcej tabuľke. Tvorba hrubého kapitálu (hrubé investície) zahŕňa tvorbu hrubého fixného kapitálu a zmenu stavu zásob. Čistý export je saldo vývozu a dovozu.

Tabuľka 9 Štruktúra HDP SR z hľadiska použitia (v mld Sk, v stálych cenách)

Ukazovateľ	1995	1998	2000
HDP	546,0	641,1	667,7
Konečná spotreba spolu	387,0	482,4	454,5
Domácnosti	277,3	338,8	322,7
Nezisk, inšt. slúžiace domácnostiam	3,5	4,5	3,5
Verejná správa	106,2	139,1	128,3
Tvorba hrubého kapitálu	149,3	233,4	214,8
Čistý export	9,7	-69,7	-1,6

8.6 Faktory ovplyvňujúce objem investícií

Podnikatelia investujú vtedy, keď očakávajú, že vložené investície im prinesú zisk, teda keď ich príjmy budú vyššie ako náklady na investície. Z toho vyplýva, že investičné rozhodnutia podnikateľov ovplyvňujú tri činitele: príjmy, náklady investovania a očakávania.

1. **Príjmy.** Investičná aktivita v značnej miere závisí od vývoja hospodárskeho cyklu. Ak sa existujúce výrobné zdroje dostatočne nevyužívajú, podnikatelia nie sú nútení investovať (fáza recesie). Pri plnom využívaní existujúcich výrobných zdrojov (vo fáze expanzie) majú podnikatelia záujem investovať a ďalej zvyšovať výrobu, ale len vtedy, ak investície prinášajú podnikateľom dodatočné príjmy. Výsledkom investovania je rast výroby a predaja výrobkov, resp. zníženie výrobných nákladov a inovácia výrobkov.

2. **Náklady investovania.** Dôležitým činiteľom, ktorý ovplyvňuje investičné rozhodnutia podnikateľov, sú náklady investovania. Mnohé investičné statky sú investične veľmi náročné a podnikatelia ich často financujú z úverov. Preto podnikatelia majú väčší záujem investovať vtedy, keď je úroková miera nízka. Je zrejmé, že úroková miera ovplyvňuje významne náklady na investovanie. Z tohto hľadiska vo výhodnejšom postavení sú tie firmy, ktoré môžu financovať investície zo svojich vlastných, vnútorných zdrojov – zo zisku, z odpisov a pod.
3. **Očakávania.** Investičné rozhodnutia môžu byť často ovplyvnené aj tým, ako optimisticky, resp. pesimisticky sú podnikatelia naladení. Preto očakávania hospodárskeho, sociálneho a politického vývoja tiež významne ovplyvňujú investičné rozhodnutia podnikateľov. Ak podnikatelia očakávajú priaznivý vývoj, ich investičná aktivita sa zvyšuje. Preto je tiež dôležité správne načasovanie investičných rozhodnutí.

Z doteraz uvedeného je zrejmé, že investície a investičné rozhodnutia podnikateľov ovplyvňuje viacero hospodársko-politických nástrojov a ekonomických, sociálnych a politických udalostí, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú výšku príjmov a výdavkov investovania. Patria k nim napr. úroková miera, dane z príjmov fyzických a právnických osôb, dotácie a subvencie poskytované vládou a miestnymi orgánmi v záujme zvýšenia investičnej aktivity, politika daňových prázdnin, možnosti reinvestícií ziskov a prevodov ziskov do zahraničia, politika urýchlenej amortizácie, národné rozdiely v cenách práce a pod. Výdavky určené na investície, celkový objem investícií, t.j. dopyt po investíciách, závisí od hraničného produktu kapitálu a od úrokovej miery. Hraničný produkt kapitálu predstavuje zvýšenie výstupu, prírastok výstupu dosiahnutý zvýšením kapitálu vo výrobe o jednu jednotku. Hodnota hraničného produktu kapitálu udáva zvýšenie hodnoty výstupu dosiahnuté zvýšením celkového kapitálu o jednu jednotku.

$$I = s_i(MPK, i)$$

kde:

- I - investície,
- MPK - hraničný produkt kapitálu,
- i - úroková miera,
- s_i - sklon k investíciám, pričom $s_i = I/Y$.

Platí, že čím vyšší bude hraničný produkt kapitálu pri danej úrokovej miere, tým vyšší bude sklon k investíciám.

Celkový objem investícií súkromných firiem závisí od očakávaných výnosov, ktoré zabezpečí firme príslušná investícia po celú dobu jej životnosti, a od nákladov potrebných na jej realizáciu.

Dopyt po investíciách je priamo úmerný čistému očakávanému zisku a nepriamo úmerný vývoju úrokovej miery. Úroková miera má vplyv na podnety investovať iba vo vzťahu k hraničnému produktu kapitálu. Čím väčší je rozdiel medzi hraničným produktom kapitálu a úrokovou mierou, tým väčšie sú podnety investovať.

Podnikateľ pri analýze podmienok investovania musí kvantifikovať svoje očakávané zisky a zároveň ich porovnávať s vývojom výšky úrokovej miery. Musí predvídať vývoj mnohých ekonomických veličín na základe svojich osobných predpokladov, čo môže byť poznačené subjektívnymi očakávaniami.

Každá investícia predstavuje vo veľkej miere dobrodružné rozhodnutie a riziko, v rámci čoho sa podnikateľ usiluje o vytvorenie najrôznejších možných kombinácií výrobných faktorov v záujme dosiahnutia čo najväčšej užitočnosti. Z hľadiska realizácie investícií je dôležitý vzťah medzi hraničným produktom kapitálu a úrokovou mierou. Ak je hraničný produkt kapitálu vyšší ako úroková miera, za ktorú si možno na konkrétnu investičnú akciu vypožičať úver, bude táto investícia rentabilná a motív investovať bude tým vyšší, čím bude rozdiel medzi hraničným produktom kapitálu a úrokovou mierou vyšší. Ak by bol hraničný produkt kapitálu nižší ako úroková miera, za ktorú si možno na investíciu zobrať úver, nebude podnikateľ ochotný uskutočniť túto investičnú akciu.

8.7 Vzťah medzi úsporami a investíciami

Vytvorené **úspory predstavujú potenciálny zdroj na financovanie investícií**. Tá časť národného dôchodku, ktorá nebola použitá na spotrebu, môže byť použitá na investície. Formálne môžeme vyjadriť vzťah medzi úsporami a investíciami pomocou jednoduchých keynessovských rovníc:

1. Pretože národný dôchodok sa rozdeľuje na časť spotrebovanú (C) a časť usporenú (S), platí, že $Y = C + S$
2. Pretože z hľadiska použitia je národný dôchodok daný súčtom dopytu po spotrebných statkoch (C) a dopytu po investičných statkoch (I), platí, že $Y = C + I$
3. Z obidvoch rovníc je zrejmé, že tak investície ako aj úspory sú prebytkom dôchodku nad jeho časťou vynaloženou na spotrebu a malo by platiť, že $I = S$.

Tretia rovnica vyjadruje dôležitú **podmienku makroekonomickej rovnováhy, pri ktorej sa súhrnné úspory rovnajú celkovým investíciám**. Uvedená rovnosť v reálnej ekonomike ale nevzniká automaticky, pretože:

- o úsporách a investíciách rozhodujú odlišné ekonomické subjekty (o úsporách predovšetkým domácnosti a o investíciách firmy)
- výšku úspor a investícií ovplyvňujú rozdielne faktory, resp. tie isté faktory, ale opačným smerom (vysoké a rastúce úrokové sadzby podporujú sklon k úsporám, ale na druhej strane brzdia sklon k investovaniu)

Za tejto situácie by bola náhoda, ak by podnikatelia chceli v sledovanom období investovať práve toľko prostriedkov, koľko sa ich vytvorilo úsporami, a naopak.

V reálnej ekonomike prevláda stav nerovnováhy: buď sú zamýšľané investície podnikateľov väčšie ako existujúce úspory ($I > S$), alebo sú vytvorené úspory väčšie ako zamýšľané investície ($S > I$). Názory na to, ako sa narušená rovnováha medzi úsporami a investíciami obnoví, nie sú jednotné; rozdielnym spôsobom tento proces vysvetľuje neoklasická a keynessovská ekonómia.

Neoklasická koncepcia makroekonomickej rovnováhy predpokladá, že narušená rovnováha medzi úsporami a investíciami sa obnoví automaticky cez zmeny v úrokových sadzbách, ktoré nerovnováha vyvolá.

Ak sú $I > S$, znamená to, že chýbajú zdroje na financovanie plánovaných investícií. Dopyt po úverových prostriedkoch je väčší ako ich ponuka, čo bude mať za následok zvýšenie úrokových sadzieb. Rast úrokových sadzieb zvýši sklon k úsporám a súčasne drahší úver odradí niektorých podnikateľov od investovania. Z obidvoch strán tak bude vytvorený tlak na obnovenie rovnosti medzi investíciami a úsporami.

V prípade, že existuje nerovnováha opačného charakteru, tzn. $S > I$, bude pôsobiť celý mechanizmus analogicky, ale opačným smerom.

Keynessovský prístup k vytváraniu makroekonomickej rovnováhy je odlišný. Predstavitelia keynessovskej ekonómie sa odvolávajú na empirické pozorovania a oprávnene namietajú, že citlivosť investičného rozhodovania na

zmeny úrokových sadzieb je nízka a navyiac úroková sadzba nie je jediným faktorom, ktorý objem investícií ovplyvňuje. Samotné zmeny úrokových sadzieb nie sú preto podľa nich schopné rovnováhu medzi investíciami a úsporami zabezpečiť. Existuje napr. výrazná prevaha vytvorených úspor nad zamýšľanými investíciami, úrokové sadzby klesli na minimum a napriek tomu to nemusí vyvolať vyšší záujem o investovanie, ak prevládajú medzi podnikateľmi pesimistické očakávania. V tejto situácii môže dokonca nastať pokles investícií oproti predchádzajúcemu obdobiu a nerovnováha medzi úsporami a investíciami sa ešte prehĺbi. Pokles dopytu po investičných statkoch zníži celkový agregátny dopyt a nerovnováha z finančného trhu, kde sú vytvorené úspory väčšie ako zamýšľané investície, sa prenesie aj na trh tovarov a služieb, kde vznikne prevaha agregátnej ponuky nad agregátnym dopytom. Časť HDP bude nerealizovateľná a v ekonomike vznikne stagnačná tendencia.

Podľa keynessovskej ekonómie je v tejto situácii nevyhnutný zásah štátu vo forme zvýšenia štátnych a verejných investícií a podpory investícií súkromných, ktorý umožní obnoviť rovnováhu medzi investíciami a úsporami, ako aj medzi agregátnou ponukou a dopytom. Pozitívny vplyv týchto opatrení na ekonomiku teoreticky zdôvodňuje **učenie o investičnom multiplikátore**.

8.7.1 Investičný multiplikátor a dôchodkotvorný efekt investícií

Investičný multiplikátor (násobiteľ) vyjadruje kvantitatívny vzťah medzi zmenou objemu investícií a celkovou zmenou národného dôchodku, ktorá predstavuje dôchodkotvorný efekt týchto investícií.

Multiplikačný účinok investícií spočíva v tom, že zmena objemu investícií oproti predchádzajúcemu obdobiu o jednu jednotku prináša znásobený efekt vo forme zmeny objemu národného dôchodku. Zvýšenie investícií vyvoláva pozitívny efekt vo forme znásobeného prírastku dôchodku, ich pokles oproti predchádzajúcemu obdobiu naopak znásobený efekt záporný.

Ak označíme zmenu v objeme celkového produktu ΔY , zmenu v objeme investícií ΔI a investičný multiplikátor m , môžeme vzťah medzi zmenou objemu investícií a vytváraným produktom vyjadriť rovnicou:

$$\Delta Y = m \cdot \Delta I$$

Z jednoduchej úpravy rovnice vyplýva, že:

$$m = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$$

Investičný multiplikátor je vlastne ukazovateľ efektívnosti investícií, ktorý vyjadruje, v akom rozsahu sa zmení agregátny produkt, keď sa zmení objem investícií o jednotku. Ináč povedané, je to číslo, ktorým musíme vynásobiť zmenu v objeme investícií, aby sme dostali výslednú zmenu v objeme národného dôchodku.

Prírastok investícií ΔI môžeme vyjadriť ako rozdiel prírastku dôchodku a prírastku spotreby:

$$\Delta I = \Delta Y - \Delta C$$

Ak má byť splnená podmienka rovnováhy, t.j. Rovnosť medzi úsporami a investíciami, potom by malo platiť, že $\Delta I = \Delta S$. Vydelením tejto jednoduché rovnice ΔY dostaneme:

$$\frac{\Delta I}{\Delta Y} = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Je zrejmé, že multiplikátor je možné vypočítať ako prevrátenú hodnotu hraničného sklonu k úsporám (MPS):

$$m = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{\frac{\Delta S}{\Delta Y}}$$

Ak platí, že $\frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta S}{\Delta Y} = 1$, potom musí taktiež platiť, že $m = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y}}$.

Z uvedených rovníc vyplýva, že výška investičného multiplikátora je priamoúmerná hraničnému sklonu k spotrebe a nepriamoúmerná hraničnému sklonu k úsporám.

Multiplikačný efekt investícií bude tým väčší, čím väčšia časť dodatočného dôchodku (ΔY) sa použije na spotrebu, resp. čím menšia jeho časť sa použije na úspory.

Základnú rovnicu multiplikátora môžeme potom vyjadriť aj v tvare:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \cdot \Delta I$$

Dôchodkotvorný efekt investícií môžeme ilustrovať pomocou príkladu. Predpokladajme, že $\Delta I = 400$ mil a $MPC = 0,8$ (hraničný sklon k úsporám bude mať v tom prípade hodnotu 0,2). Ak dosadíme uvedené hodnoty do predchádzajúcej rovnice, zistíme, že:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - 0,8} \cdot 400 \text{ mil} = 2 \text{ mld}$$

Investície sa zvýšili o 400 mil, o 400 mil sa súčasne zvýši aj agregátny dopyt a dôchodok. Tým sa ale vplyv nových investícií na ekonomiku nevyčerpá, pretože tento primárny prírastok dôchodku použijú ekonomické subjekty pri daných hodnotách MPC a MPS na zvýšenie spotreby a úspor nasledujúcim spôsobom:

$$\Delta C = MPC \cdot \Delta Y = 0,8 \cdot 400 \text{ mil} = 320 \text{ mil} \quad \text{a} \quad \Delta S = MPS \cdot \Delta Y = 0,2 \cdot 400 \text{ mil} = 80 \text{ mil}.$$

Zvýšenie spotreby o 320 mil bude znamenať ďalšie zvýšenie agregátneho dopytu aj dôchodku. Sekundárny prírastok dôchodku v objeme 320 mil sa rozdelí na zvýšenie spotreby a úspor v rovnakom pomere ako v predchádzajúcom prípade: 256 mil sa použije na zvýšenie spotreby a o 64 mil sa zvýšia úspory. Zvýšenie dopytu po spotrebných statkoch o 256 mil bude mať za následok terciárny prírastok dôchodku v sume 204,8 mil. Tento proces pokračuje ďalej (parciálne odvodené prírastky dôchodku sa postupne znižujú) a skončí vyčerpaním multiplikačného efektu.

Tabuľka 10 Multiplikatívne pôsobenie investícií

t	ΔI	ΔY	ΔC	ΔS
t_1	400	400	320	80
t_2		320	256	64
t_3		256	204,8	54,2
t_4		204,8	163,84	40,96
...				
t_n		0	0	0
Σt_1-t_n	400 mil	2 mld	4,6 mld	400 mil

Treba dodať, že Keynessova teória investičného multiplikátora je zjednodušená. Abstrahuje od kapacitotvorného efektu investícií – neberie do úvahy, že okrem dôchodkotvorného efektu má prírastok investícií za následok aj rozšírenie výrobných kapacít. Implicitne predpokladá, že existujú nevyužitý výrobné zdroje (voľné pracovné sily, nevyužitý výrobné zariadenia, zásoby surovín) a že zvýšeniu investícií sa nestavajú do cesty žiadne prekážky. Multiplikačný účinok investícií sa môže prejavíť len v prípade, že sú tieto predpoklady splnené.

8.7.2 Mechanizmus akcelérátora a kapacitotvorný efekt investícií

Akcelérátor vyjadruje technicko-bilančný vzťah medzi zmenami v objeme spotreby a v dopyte po investičných statkoch, ktoré sú zmenami vo veľkosti spotreby vyvolané.

Akceleračný princíp sformuloval ako prvý francúzsky ekonóm. A. Aftalion a ďalej ho rozpracoval J. M. Clark. Na základe empirických pozorovaní došiel Aftalion k nasledujúcim záverom:

- ak sa zvyšuje objem agregátneho produktu, je s tým spojené aj zvyšovanie disponibilných dôchodkov ($\Delta AP \rightarrow \Delta Y_d$)
- rast disponibilných dôchodkov vyvolá zvýšenie spotreby, resp. dopytu po spotrebných statkoch ($\Delta Y_d \rightarrow \Delta C$)
- zvýšenie dopytu po spotrebných statkoch bude mať za následok aj zvýšenie dopytu po investičných statkoch ($\Delta C \rightarrow \Delta I$), pretože dodatočný dopyt po spotrebných statkoch treba materiálne zabezpečiť rozšírením ich produkcie. A to je možné len zväčšením výrobných kapacít, ktoré ich produkujú, t.j. cestou investícií. Rast dopytu po investičných statkoch spôsobený rastom spotreby označil Aftalion ako **indukované (vyvolané) investície**.

- indukované investície pritom rastú rýchlejším tempom ako dôchodky a dopyt po spotrebných statkoch ($\Delta I > \Delta C$). A naopak, pokles disponibilných statkov a spotreby je sprevádzaný výrazne rýchlejším poklesom dopytu po investičných statkoch.

Vzťah medzi zmenami v spotrebe (dopyte po spotrebných statkoch) a investíciami môžeme vyjadriť rovnicou:

$$\Delta I = a \cdot \Delta C$$

kde: ΔI – sú vyvolané investície

a – je akcelerátor (koeficient akcelerácie)

ΔC – je zmena v objeme spotreby, príp. dopyte po spotrebných statkoch

Koeficient akcelerácie je možné vyjadriť rovnicou:

$$a = \frac{\Delta I}{\Delta C}$$

zo vzťahu vyplýva, že akcelerátor vyjadruje, o koľko treba prostredníctvom indukovaných investícií rozšíriť objem kapitálového vybavenie (výrobných kapacít), ak sa dopyt po spotrebných statkoch zvýši o jednu jednotku. V prípade, že by bola technicko-ekonomická úroveň kapitálového vybavenia konštantná a nemenila sa (abstrahovali by sme od vedecko-technického pokroku), bolo by možné vyjadriť akcelerátor aj rovnicou:

$$a = \frac{K}{C}$$

kde K je objem kapitálového vybavenie (fixného kapitálu), používaného pri výrobe spotrebných statkov. Koeficient vyjadruje, aké kapitálové vybavenie potrebujeme na zabezpečenie jednotky produkcie spotrebných statkov pri danej úrovni techniky a technológie.

Ak by sa objem dopytu po spotrebných statkoch nemenil, indukované investície by boli nulové a na udržanie existujúcich výrobných kapacít na existujúcej úrovni by postačili investície obnovovacie.

V prípade poklesu spotreby môžu byť indukované investície záporné (označujeme ich ako **dezinvestície**); tieto vyjadrujú, v akom rozsahu by bolo potrebné znížiť objem kapitálového vybavenia, aby zodpovedalo nižšej úrovni

spotreby. Úprava by sa uskutočnila tým, že obnovovacie investície by sa neuskutočnili v plnom rozsahu, ale len v objeme zníženom o dezinvestície.

Akceleračný princíp vysvetľuje, prečo je výroba tak citlivá na zmeny v objeme spotreby a prečo dopyt po investičných statkoch vykazuje ďaleko väčšie výkyvy ako dopyt po spotrebných statkoch.

Mechanizmus akcelerácie pôsobí v naznačených smeroch len vtedy, ak sú splnené nasledujúce predpoklady:

1. V ekonomike neexistujú nevyužívané výrobné kapacity produkujúce spotrebné statky. Ak by existovali, bolo by možné kryť dodatočný dopyt po spotrebných statkoch ich lepším využitím a nové investície by boli zbytočné
2. Neexistujú zásoby spotrebných statkov. V prípade, že by existovali, bolo by totiž možné kryť zvýšený dopyt z ich zdrojov bez toho, že by bolo nutné rozširovať výrobné kapacity.
3. Podnikatelia očakávajú, že v nasledujúcich obdobiach nedôjde k poklesu dopytu po spotrebných statkoch. V opačnom prípade by neboli ochotní do rozširovania výrobných kapacít investovať.

9 INFLÁCIA

9.1 Vymedzenie inflácie a jej meranie

Inflácia je makroekonomický problém, ktorý sa prejavuje rastom cenovej hladiny výrobkov a služieb, prípadne trvalým znižovaním kúpnej sily peňažných jednotiek. Inflácia sa týka cenovej hladiny ako celku, nie len jednotlivých cien.

Cenová hladina sa vypočíta pomocou cenových indexov – t.j. vážený priemer zmien cien vybraných tovarov a služieb, kde podiel každého produktu závisí od jeho ekonomického významu.

Index spotrebiteľských cien CPI – výber /kôš/ tovarov a služieb je ocenený cenami príslušných rokov.

$$CPI = (Q_0 \cdot P_1 / Q_0 \cdot P_0) \cdot 100 \text{ [v \%]}$$
 – t.j. koľko by stál produkt v roku 1, ak by sa predával za ceny roku 2 namiesto cien roku 1?

Implicitný cenový deflátor IPD – porovnávanie nominálneho a reálneho GNP. Zohľadňuje zmenu cien všetkých tovarov a služieb – súhrnný cenový index.
$$IPD = (Q_1 \cdot P_1 / Q_1 \cdot P_0) \cdot 100 \text{ [v \%]}$$
 – t.j. koľko by stál produkt v roku 2, ak by sa predával za ceny roku 1 namiesto cien roku 2?

Úroveň cenovej hladiny je určená:

- priamo úmerne od množstva peňazí v ekonomike a rýchlosti obratu peňazí,
- nepriamoúmerne od objemu reálneho produktu – HNP.

Rovnica výmeny: $P \cdot Y = M \cdot V$

kde:

P – cenová hladina,

Y – reálny produkt,

M – množstvo peňazí v obehu,

V – rýchlosť obratu jednej peňažnej jednotky.

Inflácia - prejav ekonomickej nerovnováhy, ktorej vonkajším prejavom je rast cenovej hladiny /opakom inflácie je Deflácia – pokles cenovej hladiny/.

Vyjadrenie veľkosti inflácie – ukazovateľ miery inflácie – vypočítaný pomocou indexu spotrebiteľských cien podľa vzťahu:

Miera inflácie = $[(CPI_1 - CPI_0) / CPI_0] \cdot 100 \text{ [%]}$

Stupne závažnosti inflácie:

- **Mierna** – tempo rastu cien neprekračuje tempo rastu výroby, rastie nominálny aj reálny produkt /1-10% ročne/,
- **Cválajúca** – tempo rastu výroby zaostáva za tempom rastu cien. Peniaze strácajú svoju kúpnu silu /10-100% ročne/,
- **Hyperinflácia** – extrém, tempo rastu cien nemá žiadnu súvislosť s tempom rastom výroby, cenová hladina a reálne mzdy kolíšu. Peniaze nevykonávajú svoju funkciu, dochádzaj k naturálnej výmene.

9.2 Druhy inflácie

- **Otvorená inflácia** – dochádza k rastu cien v dôsledku rastu výrobných nákladov, alebo prevahy dopytu nad ponukou,
- **Skrytá inflácia** – neprejavuje sa rastom cien, ale nedostatkom tovaru, rozvojom čierneho trhu, vynúteným rastom úspor,
- **Dopytová inflácia** – dopytom ťahaná inflácia – cenový rast je spôsobený napr. tlakom odborových organizácií na zvyšovanie miezd, ktoré presahuje rast produktivity práce. Pri zvyšovaní agregátneho dopytu $/C+I+G+N_x/$, ktorý vyvoláva cenový rast – domácnosti, podniky, vláda chcú spotrebovať väčší GNP než je ekonomika dlhodobo schopná vyrábať,
- **Ponuková inflácia** – inflácia tlačaná nákladmi – Skutočný GNP je nižší ako potenciálny GNP. Príčinou je zvýšenie nákladov, ktoré môže byť vyvolané nedokonalou konkurenciou, rastom miezd na základe tlakov odborov, nákladmi na kvalitnejšie zdroje surovín, politickými udalosťami.

Miera ekonomického rastu nad určitú hranicu spôsobuje infláciu.

9.3 Nezamestnanosť

Nezamestnanosť je makroekonomický problém kedy práceschopné osoby v produktívnom veku, ktoré si prajú pracovať, nemôžu nájsť prácu na trhu práce. Nezamestnaný je len ten, kto aktívne hľadá prácu. Nezamestnanosť je ekonomický jav, ktorý nastáva, ak je ponuka práce menšia ako dopyt po práci.

Ekonomicky aktívne obyvateľstvo – zamestnaní, alebo nezamestnaní ľudia, ktorí si prácu aktívne hľadajú, alebo sa budú môcť do práce po dočasnom uvoľnení vrátiť.

Ekonomicky neaktívne obyvateľstvo – nezamestnaní ľudia, ktorí si prácu nehľadajú.

Druhy nezamestnanosti:

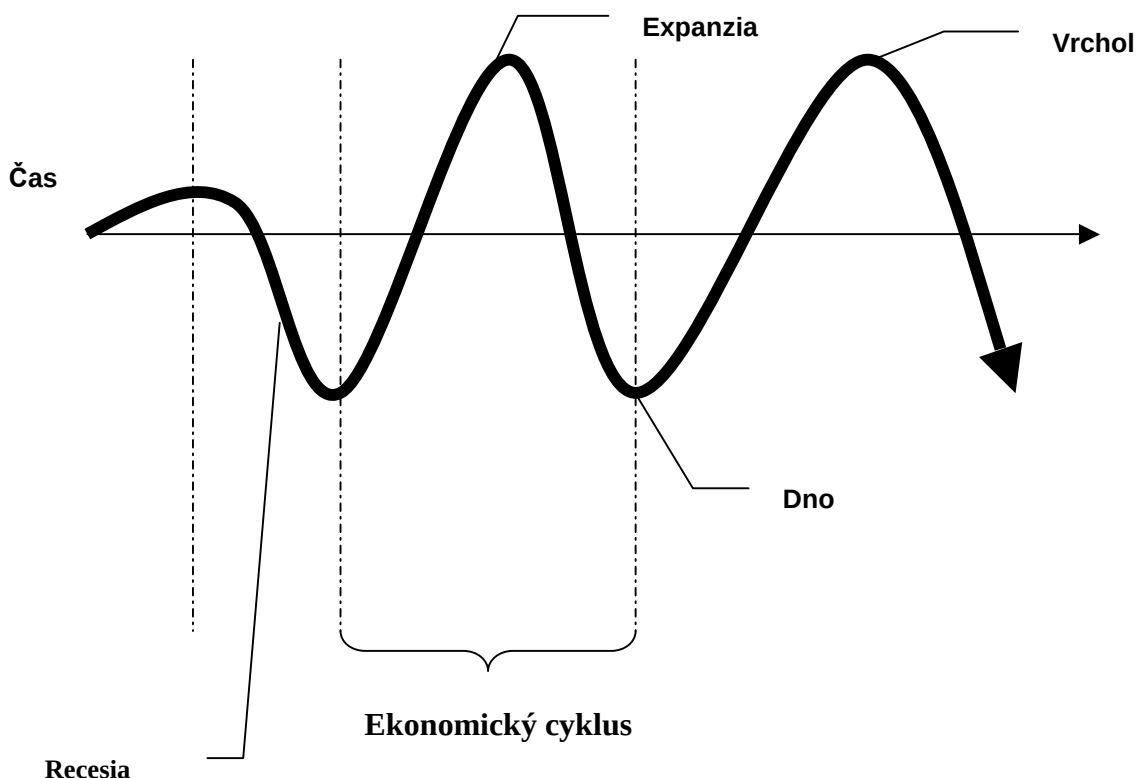
- **Frikčná** – normálne fungovanie trhu, plynulé prechádzanie z jedného zamestnania do druhého z rôznych príčin /absolvovanie školy, sťahovanie, narodenie dieťaťa/,
- **Štrukturálna** – vzniká v dôsledku zmien v štruktúre ekonomiky – technický pokrok, nesúlad medzi dopytom a ponukou práce,
- **Cyklická** – vzniká v súvislosti s recesiou, čo vedie k zníženiu produkcie a zároveň k nezamestnanosti,
- **Sezónna** – v poľnohospodárstve, cestovnom ruchu a pod.,
- **Donútená** – vyvolaná zákonmi a vládou politikou – napr. určenie minimálnej hodinovej mzdy,
- **Zastretá** – v ekonomicky nerozvinutých krajinách práceschopné obyvateľstvo nenachádza žiadnu prácu, pretože ju nikto neponúka,
- **Dobrovoľná** – neochota pracovať za nízku mzdu, preferencia voľného času, práca „na čierno“ a pod.,
- **Nedobrovoľná** – ochota pracovať pri existujúcej úrovni miezd, nedostatok pracovných príležitostí.

10 EKONOMICKÝ CYKLUS A JEHO FÁZY

Ekonomické dianie v spoločnosti je v neustálom pohybe. Pravidelné striedanie zostupných a vzostupných fáz vývoja ekonomiky sa nazýva **cyklický vývoj ekonomiky**.

Ekonomický cyklus je pravidelné opakovanie zostupných a vzostupných fáz vývoja ekonomiky - opakujúci sa nesúlad medzi potenciálnym a skutočným národným produktom.

Na obrázku 54 sledujeme z krátkodobého hľadiska určitú pravidelnosť. Po určitom čase /z dlhodobého pohľadu/ má ekonomický vývoj stúpajúci trend. Pri rastúcom trende nastávajú výkyvy smerom dole a hore - prejavujú sa krátkodobé výkyvy okolo dlhodobého trendu.

Obrázok 54 Ekonomický cyklus a jeho fázy

10.1 Fázy ekonomického cyklu

Recesia – vyznačuje sa poklesom Hrubého domáceho produktu /HDP/, znížením úrovne aktivity celého makroekonomického systému. Fáza recesie nastáva vtedy, ak sa nepretržite znižuje úroveň skutočného HDP dva za sebou idúce štvrťroky. V čase recesie sily trhového systému čistiacie trh zbavia trh prebytočných výrobkov, prebytočných a neefektívnych výrobcov, prebytočných pracovných síl.

Dno – pokles HDP - predstavuje najnižšiu úroveň HDP a ekonomickej aktivity v danom ekonomickom cykle. Je oddychovou fázou, keď ekonomika mobilizuje sily pred svojím výstupom smerom nahor. Na vyčistených trhoch môže začať proces obnovy ekonomickej aktivity pôsobením síl trhového systému, za aktívnej účasti štátu podporou nových investícií.

Expanzia - obnova a stupňovanie výkonnosti ekonomiky. Rastie skutočný HDP smerom k plnému využitiu výrobných zdrojov.

Vrchol – od tohto bodu začne ekonomika znižovať svoju úroveň, prejde do fázy recesie, ktorá znamená vznik ďalšieho ekonomického cyklu.

Skutočný reálny produkt môže voči úrovni potenciálneho produktu klesať, môže sa mu rovnať, alebo rásť. Ak pohyby skutočného HDP (v podobe jeho poklesu a rastu) nadobudnú určitú pravidelnosť sú nazývané cyklickými výkyvmi ekonomiky - ekonomický cyklus.

Celkový trend vývoja ekonomiky je rastúci pretože:

- Domácnosti v snahe maximalizovať celkovú užitočnosť chcú spotrebúvať stále viac a stále novšie statky,
- Firmy sa snažia maximalizovať zisk - rozširujú ponuku tovarov, jej sortiment, zdokonaľujú techniku, zavádzajú nové technológie. Viedie ich k tomu rastúci trh na strane dopytu a konkurencia na strane ponuky.

10.2 Druhy hospodárskych cyklov

Z hľadiska dĺžky ekonomických cyklov poznáme:

- **dlhé cykly - Kondratievove cykly**, opakujúce sa v rozmedzí 30 rokov až 60 rokov. Cykly sú spojené so zásadnými zmenami vo výrobných technológiách /inovačné procesy/, ktoré umožňujú vznik nových nosných odvetví a odborov ekonomiky.
- **krátke cykly - Kitchinove cykly**, v trvaní 3-5 rokov. Označujú sa ako cykly v zásobách.
- **stredne dlhé - Junglarove cykly**, v trvaní 6-11 rokov. Súvisia so zmenami v úrokovej miere a odvodené od nej so zmenami dopytu po investíciách, so zmenami reálneho kapitálu, ako sú stroje, zariadenia, ktorých životnosť trvá v priemere 10 rokov.

Podľa toho, na ktorej strane celkovej trhovej rovnováhy vzniká porucha, ktorá vyvolá odklon skutočného reálneho produktu od potenciálneho, delí sa ekonomický cyklus na cyklus vyvolaný:

- **stranou agregátneho dopytu**, pričom túto zmenu môže vyvolať hociktorá z jeho zložiek (C, I, G, NX) a najlabilnejšou zložkou bývajú investície. /keynessiansky smer – podporujúci zásahy štátu/
- **stranou agregátnej ponuky**. /neokonzervativizmus – odmietanie štátnych zásahov/

10.3 Úloha štátu v rôznych typoch ekonomík

1. **Hospodársky systém založený na tradíciách a zvykoch** - o tom čo, ako a pre koho vyrábať spravidla rozhodujú zvyky, tradície a inštinkty, ktoré prechádzajú zo starších generácií. **Štát** neexistuje, preto nemá žiadne úlohy.
2. **Trhová ekonomika** - čo, ako a pre koho vyrábať je určené pomocou systému cien, trhov, stimulácie a odmien, jednotlivé firmy vyrábajú tie tovary, ktoré im prinášajú najväčšie zisky, tým odpovedajú na otázky čo vyrábať. Pri výrobe využívajú technológie, ktoré sú najmenej nákladné, a tým odpovedajú na otázku ako vyrábať. O spotrebe rozhodujú ľudia tým, ako minú svoje mzdy, ktoré dostávajú za prácu a dôchodky, ktoré im plynú z vlastníctva ostatných výrobných faktorov, a tým je daná aj odpoveď na otázku pre koho vyrábať. Systém trhovej ekonomiky sa v plnom rozsahu môže realizovať len za predpokladu existencie podmienok pre dokonalú konkurenciu. **Štát** je povinný stanoviť určité "pravidlá hry" pre hospodársku činnosť a zabezpečiť ich dodržiavanie. Tieto pravidlá musia ochraňovať a podporovať voľnú konkurenciu a brániť trh pred zbytočnými zásahmi zo strany štátu. Základom tohto hospodárstva je prevaha súkromného vlastníctva kapitálových statkov.
3. **Príkazová ekonomika** - predstavuje systém, v ktorom **vláda**, rozhoduje o výrobe, rozdeľovaní a spotrebe. Prevláda **štátne** vlastníctvo a monopolné postavenie výrobcov, existuje centrálny národohospodársky plán, centrálné sú stanovené ceny všetkých tovarov a služieb, ale aj miezd. Takýto systém si

zostavuje plány a určuje výrobné kvóty (množstvá) a aj čo a ako sa bude vyrábať a spotrebúvať.

4. **Zmiešaná ekonomika** - trh určuje ceny a množstvá vyrábaných tovarov a služieb, **štát** vytvára zákonný rámec pre ekonomický život, niektorými zásahmi sa snaží riešiť to, čo trh sám riešiť nedokáže. Jeho základom je trh - riadené trhové hospodárstvo.

Úlohy štátu:

- **zákonodarná (normatívna)** - určenie "pravidiel hry" - plní ju parlament,
- **ekonomická** - zasahovanie do ekonomiky - plní ju vláda a centrálna banka.

Funkcie štátu:

- **alokačná** - rozdeľovanie nedostatkových zdrojov pre alternatívne použitia,
- **distribučná** - znovurozdelenie dôchodkov s dôrazom na zmiernenie sociálnych rozdielov medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, ktoré sú výsledkom pôsobenia trhového mechanizmu, transferovými platbami zo štátneho rozpočtu,
- **stabilizačná** - zmiernenie cyklických výkyvov ekonomiky, stabilizácia ekonomického rozvoja.

10.4 Hospodárska politika štátu

Hospodárska politika štátu je pojem, ktorý zahŕňa zložitý súbor hospodársko-politických opatrení a rozhodovacích procesov, celú škálu ekonomických nástrojov, prostredníctvom ktorých je možné pôsobiť na makroekonomickú, ale aj mikroekonomickú oblasť hospodárenia. Vychádza zo smeru ekonomického myslenia, zo záujmov voličov. Nositeľmi hospodárskej politiky sú parlament, vláda, súdnictvo a centrálna banka (Národná banka Slovenskej republiky).

Hospodárska politika štátu zahŕňa tieto nástroje /čiastkové politiky/:

- monetárna politika,
- fiškálna /rozpočtová/ politika,
- príjmová a dôchodková politika,
- zahranično-obchodná politika,
- menová politika.

10.4.1 Monetárna politika štátu

Monetárna politika – je súbor nástrojov, ktorými *centrálna banka* /národná banka Slovenska/ ovplyvňuje silu a stabilitu meny a tým aj makroekonomickú rovnováhu. Najdôležitejším prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa je regulovanie množstva peňazí v obehu, výšky úrokovej miery i podmienky, za ktorých sa poskytuje úver.

Monetárnou politikou, ktorá sa označuje tiež ako **peňažná a úverová politika**, štát ovplyvňuje ponuku peňazí **s cieľom dosiahnuť cenovú stabilitu a dostatočnú zamestnanosť**. Aby táto regulácia bola účinná, musí existovať rozvinutý trh peňazí, rozvinutý trh kapitálu a centrálna banka. Za týchto predpokladov štát potom môže využívať rozličné nástroje monetárnej politiky. Možno ich rozdeliť na **nepriame nástroje**, ktoré sa presadzujú prostredníctvom trhu, a **priame nástroje**, ktoré sa presadzujú prostredníctvom administratívnych opatrení.

Nepriame nástroje:

- **regulácia diskontnej sadzby** zo strany centrálnej banky (t.j. úrokovej miery, za ktorú centrálna banka poskytuje úvery komerčným bankám),
- **operácie na voľnom trhu** (predaj štátnych cenných papierov – znižovanie množstva peňazí v obehu – vrchol ekonomického rozmachu, alebo kúpa štátnych cenných papierov centrálnou bankou – zvyšovanie množstva peňazí v obehu – ekonomický pokles),
- určovanie miery **minimálnych bankových rezerv** /povinne vytvárané vklady komerčných bánk v centrálnej banke,
- **opatrenia v devízovej politike**, napr. ovplyvňovanie medzinárodného pohybu peňazí (snaha o zabránenie tzv. dovozu inflácie).

Priame (administratívne) nástroje:

- **regulovanie investičných úverov** – v prípade, že rozsah požadovaného úveru prekračuje štátom určenú hranicu, musí podnik predložiť banke súhlas štátnych orgánov. Pri predložení súhlasu na poskytnutie úveru je na rozhodnutí banky za akých podmienok úver poskytne.
- **regulovanie spotrebných úverov** – pri predaji na splátky môžu štátne orgány určiť maximálnu dobu splatnosti úveru a je na rozhodnutí banky či poskytne žiadateľovi úver a za akých podmienok.

- **vyžadovanie pravidelných mesačných prehľadov** o úveroch, ktoré banka poskytla nad stanovený limit
- **určovanie úverových stropov** pre banky štátnymi orgánmi.
- Monetárna politika vedúca k zvýšeniu ponuky peňazí /množstva peňazí v obehu/ sa označuje ako **expanzívna** politika, monetárna politika vedúca k zníženiu ponuky peňazí sa označuje ako **reštriktívna** politika.

Proces, v ktorom peniaze pôsobia na zamestnanosť, cenovú stabilitu a v konečnom dôsledku na výšku hrubého domáceho produktu, môže byť analyzovaný pomocou troch krokov:

- **Zmeny v ponuke peňazí** – vyvolávajú zmeny úrokových sadzieb. Pri nemennej veľkosti HDP a nemennom transakčnom dopyte dochádza pri zvýšení ponuky peňazí ku zníženiu úrokovej miery natoľko, že presvedčí ekonomické subjekty, aby držali všetky novoemitované peniaze v rámci špekulačného dopytu.
- **Nižšie úrokové sadzby** – sú podnetom na to, aby investori začali s novými ziskovejšími investičnými projektmi, ktoré stimulujú podnikateľov.
- **Podľa prirodzeného multiplikačného vzťahu úspor a investícií** – vyvolaný rast po investíciách vedie k vyššiemu agregátnemu dopytu, ktorý zvyšuje produkciu a rastie taktiež HDP.

10.4.2 Fiškálna politika štátu

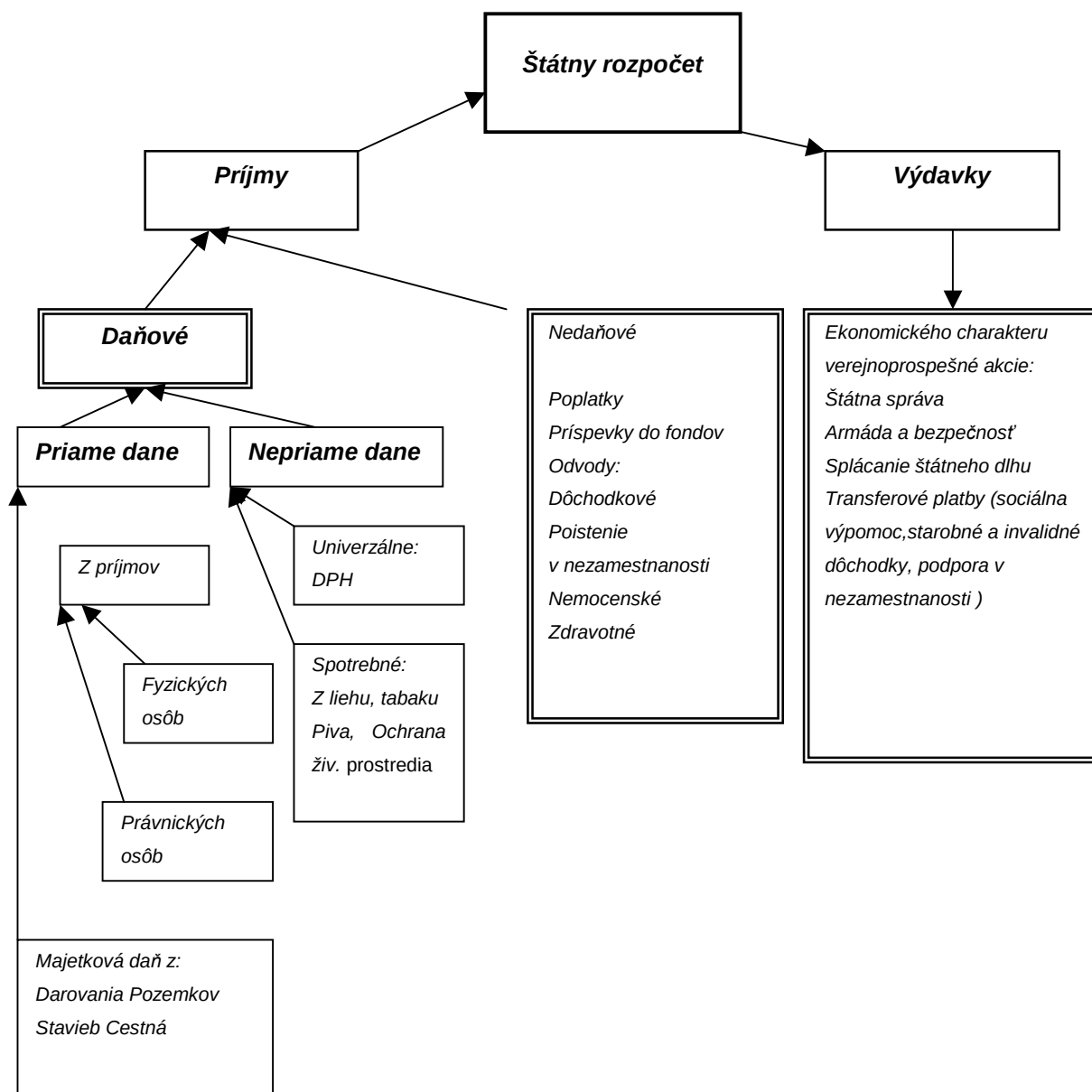
Fiškálna politika je nástrojom štátu, predstavuje prerozdelenie vytvorených zdrojov, dôchodkov a realizuje sa prostredníctvom rozpočtovej sústavy štátu.

Štát je reprezentovaný celým radom orgánov a inštitúcií a ak sledujeme ich finančné hospodárenie, máme na mysli verejné financie, ktoré je možné rozdeliť na:

- **Štátny rozpočet** – centralizovaný peňažný fond, ktorý vytvárajú, rozdeľujú a požívajú ústredné štátne orgány. Je to bilancia medzi príjmami a výdavkami a účet je vedený v Národnej banke Slovenskej. Štátny rozpočet sa zostavuje jeden, na jedno fiškálne /rozpočtové/ obdobie (1.1. - 31.12.) Pri jeho tvorbe sa vychádza z určitých makroekonomických tendencií (rast HDP, objem HDP, miera inflácie, miera nezamestnanosti a pod.),
- **Špeciálne fondy** – vytvárané štátnymi orgánmi na presne vymedzené účely
 - inštitúcie dôchodkového a nemocenského poistenia, poistenia

v nezamestnanosti, rozhlasové a televízne inštitúcie, náboženské a charitatívne spolky, obchodné, lekárske a iné komory,

- **ostatné fondy** – politické strany, vedecké ústavy, financie štátnych podnikov.

Obrázok 55 Príjmy a výdaje štátneho rozpočtu

Základným nástrojom fiškálnej politiky je *štátny rozpočet*, v ktorom sa porovnávajú štátne príjmy a výdaje ako je uvedené na obrázku 55.

Rozpočtový proces v sebe zahŕňa procesy:

- tvorbu štátneho rozpočtu,
- schvaľovanie štátneho rozpočtu,
- realizáciu štátneho rozpočtu,
- plnenie štátneho rozpočtu.

Rozpočtové zásady, ktorými sa riadi rozpočtové hospodárenie a celý rozpočtový proces:

- **Zásada úplnosti** - v ŠR sa majú prejavovať v plnom rozsahu všetky finančné operácie štátneho ekonomického centra, všetky príjmy a výdavky,
- **Zásada reálnosti** - aby sa príjmy i výdavky vypočítali vzhľadom na budúci predpokladaný vývoj (vychádza sa z vývoja svetovej ekonomiky, z vývoja hospodárskeho cyklu, vývoja jednotlivých odvetví hospodárstva),
- **Zásada každoročného zostavovania a schvaľovania** - pretože dlhšie obdobie platnosti by sťažilo jeho kontrolu,
- **Zásada vyrovnanosti, resp. schodkovosti, alebo prebytkovosti** - zásada vyrovnanosti patrila medzi klasické zásady finančnej politiky a označovalo sa ako "zlaté pravidlo rozpočtovej politiky". Všeobecne znamená, že príjmy sa rovnajú výdavkom. V súčasnosti sa začala uplatňovať zásada schodkovosti. Zdroje krytia schodku štátneho rozpočtu môžu byť reálne (pôžičky zo zahraničia) a nereálne, ktoré pôsobia nepriaznivo na vývoj kúpnej sily (emisie papierových peňazí),
- **Zásada verejnosti, publicity** - vyžaduje, aby sa štátny rozpočet prerokoval v parlamente (aj za účasti verejnosti), a potom sa verejne publikoval.

Tabuľka 11 Rozdelenie príjmov do štátneho rozpočtu

Príjmy do štátneho rozpočtu				
daňové				nedaňové
priame dane		nepriame dane		
dane z príjmov:	majetkové:	univerzálne	selektívne:	
fyzických osôb	daň z nehnuteľností, zo stavieb a pozemkov	daň z pridanej hodnoty /DPH/	spotrebné dane:	• clá
právnických osôb	dedičská darovacia z prevodu nehnuteľností cestná		• z palív a mazív	• poplatky
			• z liehu	• príspevky do štátnych fondov
			• z piva	• ostatné príjmy
			• z vína	
			• tabakových	
			• výrobkov	
			dane na ochranu životného prostredia	

Dôležitým predpokladom dosiahnutia celkovej ekonomickej rovnováhy je **vyrovnanosť** Štátneho rozpočtu. Uplatňovaním **Reštriktívnej finančnej politiky**

možno dosiahnuť prebytok Štátneho rozpočtu (príjmy sú väčšie ako výdavky) čím si môže štát vytvoriť rezervu na aktívne hospodárske opatrenia v priebehu roka. **Expanzívna finančná politika** môže mať za následok, že sú príjmy nižšie ako výdavky a vzniká **rozpočtový deficit**, ktorý môže byť krytý pôžičkami /predaj štátnych cenných papierov, zapožičanie si peňazí od iného štátneho orgánu – napr. ministerstvo financií predá centrálnej banke svoje cenné papiere s tým, že centrálna banka poskytne ďalšie peniaze/. Opakované deficity štátneho rozpočtu vytvárajú **štátny dlh** a spolu s deficitmi orgánov miestnej správy dochádza k vzniku **verejného dlhu**.

Výška a štruktúra rozpočtových príjmov a výdavkov je v neustálom pohybe, čo ovplyvňuje vývoj hospodárstva.

V prípadoch, že o výdajoch a príjmoch štátneho rozpočtu je potrebné jednorazové rozhodnutie štátneho orgánu /parlamentu/, rozlišujeme:

- zabudované stabilizátory – sú to opatrenia fiškálnej politiky, ktoré po ich prijatí v parlamente pôsobia v ekonomike automaticky a nevyžadujú ďalšie rozhodnutia štátnych orgánov /progresívna daň z príjmu, poistenie v nezamestnanosti/,
- zámerné /diskrétné/ opatrenia – vyžadujú jednorazové rozhodnutie príslušného štátneho orgánu /zmeny v daňových sadzbách, zmeny v štruktúre výdavkov štátneho rozpočtu, zmeny v položkách rozpočtových výdavkov.

Parlament musí vždy schvaľovať štruktúru rozpočtových výdavkov, výšku daní a druh daní, čím pôsobí na agregátny dopyt, agregátnu ponuku a veľkosť hrubého domáceho produktu.

Reguláciou agregátneho dopytu a ponuky štát naplňa konečné ciele stabilizačnej politiky – zamestnanosť a cenovú hladinu.

10.4.3 Príjmová a dôchodková politika

Príjmová a dôchodková politika je formou protiinflačnej politiky (mzdovo-cenová politika). Jej cieľom je vplývať na ceny a mzdy, za účelom zmiernenia inflácie, zabezpečenia relatívnej stability cenovej hladiny bez depresie a masovej nezamestnanosti. Môže sa uskutočňovať:

- priamou administratívnou kontrolou miezd a cien (určenie minimálnej, maximálnej mzdy),

- uplatňovaním vplyvu štátu na dohody firiem a odborov o prírastkoch miezd a cien ako tzv. dobrovoľné mzdové a cenové smernice,
- spoliehaním sa na prirodzenú schopnosť trhu obmedzovať rast miezd a cien, ktorú sa snažia dosiahnuť protimonopolnými zákonmi, dôchodkovou politikou orientovanou na dane.

10.4.4 Zahranično - obchodná a menová politika

Cieľom zahranično-obchodnej a menovej politiky je rovnováha platobnej bilancie. Môže sa uskutočňovať:

- zahraničnou obchodnou politikou - štát reguluje toky tovarov a služieb cez hranice prostredníctvom cla, kvót, dovoznej prirážky, certifikátov,
- zahraničnou menovou politikou - regulácia menových kurzov (prílev a odlev kapitálu).

11 INTEGRAČNÉ ZOSKUPENIA

Ekonomická integrácia ako najvyšší stupeň internacionalizácie hospodárskeho života predstavuje objektívny proces regulovaný v záujme integrujúcich sa krajín. Ekonomická spolupráca je známa už v staroveku (orientovaná len na obchod) od vzniku trhovej ekonomiky sa však realizuje aj výrobnotechnická kooperácia. Politické a ekonomické podmienky v povojnovom období výrazne posilnili internacionalizáciu hospodárskeho života. Reprodukčný proces jednej krajiny nadväzuje, zapája sa a preniká do reprodukčného procesu krajiny druhej. Tým sa vytvára sústava tovarových, kapitálových, úverových, menových a ďalších medzinárodných ekonomických vzťahov. Táto sústava sa neustále dotvára a prehĺbuje. Vznik a rozvoj integračných procesov je výsledkom prehlbenia deľby práce, medzinárodnej špecializácie a kooperácie.

Ekonomická integrácia sa vyznačuje univerzálnym charakterom medzinárodných ekonomických vzťahov medzi krajinami. Vytvárajú sa hlboké ekonomické vzťahy, uskutočňuje sa prestavba a vzájomné dopĺňanie ekonomických štruktúr a formuje sa regionálne hospodárske komplexy.

11.1 Formy ekonomickej integrácie

V súčasnom období sú známe viaceré formy sociálno - ekonomickej integrácie. Na makroúrovni sa uzatvárajú mnohostranné dohody medzi integrujúcimi sa ekonomikami a nadobúdajú nasledujúce tieto formy:

- **Pásмо voľného obchodu** - rušia sa clá a kvantitatívne obmedzenia v obchode s tovarmi a službami, voči nečlenským krajinám si krajiny ponechávajú vlastnú colnú tarifu,
- **Colná únia** - okrem zrušenia colných a kvantitatívnych opatrení určuje sa spoločná tarifa voči nečlenským krajinám. V colnej únii sa členské krajiny spájajú do jedného obchodno - politického územia vo vzťahu k vonkajšiemu svetu,
- **Spoločný trh** - zrušenie obchodných reštrikcií, ale i rôznych obmedzení pohybu výrobných faktorov - voľný pohyb kapitálu a pracovných síl,
- **Hospodárska únia** - opatrenia ako pri spoločnom trhu, navyše jedná sa o zjednotenie alebo aspoň určitý stupeň harmonizácie hospodárskych politík,

aby tak bola odstránená diskriminácia v dôsledku rozdielnosti týchto politík v jednotlivých krajinách,

- **Menová únia** - predpokladá spoločnú menu, ktorá by odrážala ekonomickú a nakoniec politickú jednotu zúčastnených krajín. V rámci menovej únie sa majú prijať jednotné pravidlá peňažného obehu, spoločná menová politika. Národné centrálné banky sa nahradia jednou, spoločnou centrálnou bankou, vytvorí sa spoločný fond menových rezerv a jednotná menová politika voči nečlenským krajinám a medzinárodným finančným inštitúciám,
- **Úplná ekonomická integrácia** - predpokladá zjednotenie menovej, fiškálnej, sociálnej a stabilizačnej politiky a vyžaduje vytvorenie nadnárodného riadiaceho orgánu, ktorého rozhodnutia sú záväzné pre členské krajiny. Úplná ekonomická integrácia by mala byť zavŕšená úniou politickou. Pritom sa predpokladá, že prvky politickej integrácie sa vytvárajú súčasne s prvkami ekonomickej integrácie tak, ako postupne prechádza ekonomická, a tým aj politická právomoc na nadnárodný orgán.

Uvedené formy makrointegrácie predstavujú ponímanie amerického teoretika integrácie B. Balassu, ktorý sa prikláňa k neoliberalistickým teóriám. Formy makrointegrácie - sú rámcom pre mikrointegračné formy, ktoré predstavujú integračné vzťahy medzi jednotlivými firmami a týkajú sa oblasti predvýrobnej, výrobnjej a odbytu. Vyššie uvedené formy odrážajú projekty premietnuté v koncepciách a praxi západoeurópskej integrácie. Líšia sa v tom, v akej miere postúpili smerom k vytvoreniu jednotného trhu v integrujúcej sa oblasti. Prechodom k vyšším stupňom sa ťažisko - integračných opatrení posúva od opatrení v trhovej sfére k opatreniam v oblasti hospodárskej politiky.

Európska únia je jedinečné zoskupenie 25 demokratických štátov Európy, ktoré sa dobrovoľne spojili do politického a ekonomického zoskupenia na dosiahnutie spoločných cieľov a jednoty v Európe pomocou jednotnej zahraničnej a vnútornej politiky zvrchovaných členských štátov.

Európska únia je aj spoločenstvom hodnôt – členské štáty sa zaviazali dodržiavať základné ľudské práva, slobodu, demokraciu a politický pluralizmus.

Európska únia je tiež spoločenstvom solidarity, v ktorom silnejšie krajiny podporujú slabšie.

Európska únia je spoločenstvo riadené právom – členské štáty preniesli časť svojej národnej suverenity na EÚ. Inštitúcie EÚ vykonávajú svoje úlohy v rámci jasne stanovenej právnej štruktúry.

11.1.1 Symboly EÚ

Európska vlajka – 12 hviezd v kruhu symbolizuje ideály dokonalosti, úplnosti a jednoty.

Európska hymna – melódia pochádzajúca z Beethovenovej Deviatej symfónie, keď sa používa ako európska hymna, je bez slov.

Deň Európy – 9. máj – francúzsky minister zahraničných vecí Róbert Schuman vyslovil po prvýkrát 9. mája 1950 myšlienku (slávny príhovor o európskej integrácii ako ceste k zabezpečeniu mieru a prosperite v povojnovej Európe) na základe, ktorej EÚ vznikla.

Motto EÚ – „Zjednotení v rozmanitosti.“

11.1.2 Inštitúcie EU

Európska rada - vydáva smernice pre budúci vývoj únie, rada je hlavným rozhodovacím orgánom EÚ, zastupuje členské štáty a na jej zasadnutiach sa zúčastňuje jeden minister z vlády každého členského štátu EÚ, predsedníctvo Rady rotuje každých šesť mesiacov, resp., každá krajina EÚ sa postupne v šesťmesačných obdobiach strieda v zodpovednosti za program Rady a predsedá všetkým zasadnutiam, pričom podporuje legislatívne a politické rozhodnutia a sprostredkúva kompromisy medzi členskými štátmi.

Európska komisia - výkonná právomoc, Komisia je nezávislá od národných vlád, jej úlohou je zastupovať a presadzovať záujmy EÚ ako celku, vypracúva návrhy na nové európske právne predpisy, ktoré predkladá Európskemu parlamentu a Rade, má 25 členov, iniciuje rozhodovací proces, má zákonodarnú funkciu,

Európsky parlament - poradná a kontrolná právomoc, členov parlamentu volia občania Európskej únie, aby zastupoval ich záujmy.

Súdny dvor - právna a sankčná právomoc, jeho úlohou je zabezpečiť, aby sa právne predpisy EÚ vykladali a uplatňovali rovnakým spôsobom vo všetkých krajinách EÚ, teda aby právo platilo rovnako pre všetkých. Stará sa napríklad o to,

aby národné súdy nevydávali rozdielne rozhodnutia týkajúce sa rovnakej záležitosti, sídli v Luxemburgu,

Európsky dvor audítorov – jeho úlohou je kontrolovať, či sa finančné prostriedky EÚ prichádzajúce od daňových poplatníkov riadne zhromažďujú a vynakladajú podľa predpisov, hospodárne a na predpokladaný účel. Jeho cieľom je zabezpečiť, aby daňoví poplatníci svoje peniaze maximálne zhodnotili, a má právomoc vykonať audit u ktorejkoľvek osoby alebo organizácie, ktorá prichádza do kontaktu s finančnými prostriedkami EÚ.

K členským krajinám EÚ patrí: Belgicko, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Írsko, Holandsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Slovenská republika, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Taliansko a Veľká Británia.

Ku kandidátskym krajinám patrí: Bulharsko, Rumunsko, Chorvátsko, Turecko (ku dňu 14.11.2006).

Jednou z podmienok získania členstva pre všetky kandidátske krajiny je plnenie tzv. Kodanských kritérií, ktoré boli schválené na zasadnutí Európskej rady v Kodani v r. 1993. Tieto kritériá sa delia na viaceré skupiny:

- politické kritériá - kandidátska krajina musí disponovať inštitucionálnou stabilitou ako zárukou demokratického zriadenia a právneho štátu, ako aj dodržiavania ľudských práv a ochrany menšín,
- ekonomické kritériá - tieto zahŕňajú fungujúcu trhovú ekonomiku a schopnosť odolávať konkurenčným tlakom v rozšírenej Európskej únii,
- prevzatie *acquis communautaire* - kandidátske krajiny musia harmonizovať právny poriadok s EÚ a zároveň preukázať schopnosť jeho implementácie v praxi.

Vyhodnocovanie plnenia týchto kritérií bolo obsahom pravidelných správ o pokroku dosiahnutom v príprave na vstup do EÚ, ktoré vypracúvala každoročne Európska komisia. Prvá správa bola vypracovaná v r. 1998, posledná v roku 2004, tesne pred vstupom SR do EÚ, 1. mája 2004.

Prístupová zmluva Slovenskej republiky s EÚ bola podpísaná 16. apríla 2003 a 1. júla 2003 ju schválilo aj plénum NR SR. Slovensko podobne ako ostatné kandidátske krajiny po ukončení rokovaní o vstupe do EÚ vyhlásilo 16. - 17. mája 2003 referendum, v ktorom mali občania možnosť vyjadriť sa priamo k otázke nášho vstupu do Európskej únie. Referendum ako právny nástroj priamej demokracie má pri takej dôležitej otázke, akou vstup Slovenska do EÚ bezpochyby je, svoje nenahraditeľné miesto.

Referendum na Slovensku sa konalo 16. a 17. mája 2003 a väčšina oprávnených voličov vyjadrila svoj súhlas so vstupom krajiny do Európskej únie. Po úspešnej ratifikácii *prístupovej zmluvy* sa Slovenská republika stala od 1. mája 2004 členom Európskej únie.

11.2 Lisabonská stratégia

Aby mohla EÚ konkurovať ostatným hlavným svetovým mocnostiam, potrebuje modernú a efektívnu ekonomiku. Na stretnutí v Lisabone v marci 2000 sa politickí vodcovia EÚ dohodli na novom ciele, a to: v priebehu dekády vytvoriť z EÚ "najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu ekonomiku na svete založenú na vedomostiach, schopnú trvalo udržateľného rozvoja, s vyšším počtom lepších pracovných miest a vyššou sociálnou kohéziou."

Lisabonská stratégia zahŕňa záležitosti ako výskum, vzdelávanie, odbornú prípravu, prístup na internet a on-line obchod, taktiež reformu európskych systémov sociálneho zabezpečenia, ktoré sa musia stať udržateľnými, aby výhody z nich plynúce mohli využívať aj budúce generácie. Na svojich zasadaniach sa Európska rada každý rok na jar zaoberá prehodnocovaním implementácie Lisabonskej stratégie.

11.3 Schengenská oblasť, schengenské štáty

V roku 1985 sa päť krajín EÚ - Francúzsko, Nemecko, Belgicko, Luxembursko a Holandsko dohodlo na zrušení kontrol cestujúcich medzi týmito krajinami. Týmto vzniklo územie bez vnútorných hraníc, ktoré je známe ako schengenská oblasť. (Schengen je mesto v Luxembursku, kde sa dohoda podpísala).

Schengenské krajiny zaviedli systém jednotnej vízovej politiky pre celú oblasť a dohodli sa na zavedení účinných kontrol na vonkajších hraniciach. Kontroly na vnútorných hraniciach sa môžu uskutočňovať vo vymedzených časových obdobiach v nutných prípadoch, keď si to vyžaduje verejný poriadok alebo národná bezpečnosť.

Postupne sa schengenská oblasť rozšírila na všetky krajiny EÚ vrátane Islandu a Nórska a dohoda sa napokon stala súčasťou zmlúv o EÚ. Desať nových krajín, ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004, sa však ešte nepodieľajú na tejto dohode v plnom rozsahu. Írsko a Veľká Británia sa však nezúčastňujú na časti dohody, ktorá sa týka hraničných kontrol a víz. (občan schengenskej oblasti, nepotrebuje víza na cestovanie po Schengenskej oblasti, občan, ktorý má víza, ktoré mu umožňujú vstup do jednej schengenskej krajiny, môže slobodne cestovať po celej Schengenskej oblasti, okrem Írska a Veľkej Británie).

11.4 Maastrichtské kritériá

Jedná sa o päť kritérií určujúce, či je krajina EÚ pripravená prijať euro. Týkajú sa nasledovného (tieto kritériá boli stanovené Maastrichtskou zmluvou odtiaľ aj pochádza ich názov):

- **cenovej stability** - miera inflácie by nemala prekročiť o viac ako 1,5% priemernú mieru, ktorá existovala v troch krajinách EÚ s najnižšou mierou inflácie v uplynulom roku, (výsledkom znižovania inflácie by mal byť aj ďalší pokles úrokových sadzieb, základné úrokové sadzby určuje ECB/Európska centrálna banka, je preto dôležité, aby sa pred vstupom do menovej únie dlhodobé úrokové sadzby medzi vstupujúcimi a členskými krajinami príliš neodlišovali).
- **rozpočtový deficit** - všeobecne musí byť nižší ako 3% HDP,
- **verejný dlh** - zadĺženosť krajiny by nemala presiahnuť 60% HDP, avšak aj krajiny s vyššou úrovňou zadĺženia môžu prijať euro, ak sa táto úroveň stabilne znižuje, (ak sa však podarí obmedziť výšku rozpočtového deficitu, zabrzdí to aj rast verejného dlhu a ten by sa mal postupne dostať na udržateľnú úroveň, definovanú ako 60% HDP),
- **úroková sadzba** - dlhodobá úroková sadzba by nemala byť viac ako 2% nad sadzbou, ktorá existovala v troch krajinách EÚ s najnižšou infláciou v uplynulom roku, (nižšie úrokové sadzby znamenajú napríklad lacnejšie úvery pre podnikateľov a súčasne znižujú záujem investorov, aby svoje peniaze ukladali do bánk, predpokladaným výsledkom je, že kapitál smeruje viac do podnikovej sféry a pomáha ďalšiemu rozvoju hospodárstva),
- **stabilita výmenného kurzu** - výmenný kurz národnej meny by mal počas dvoch rokov zostať v rozmedzí určitých vopred stanovených hraníc fluktuácie.

Okrem týchto kritérií musí Slovensko dokázať aj stabilitu svojej meny tým, že aspoň dva roky zotrvá v takzvanom **Mechanizme výmenných kurzov ERM II**, v ktorom sa hodnota meny pohybuje v stanovenom rozsahu okolo pevne stanoveného kurzu. V systéme ERM II sa z nových členských štátov zatiaľ nachádza Estónsko, Litva, Slovinsko, Lotyšsko, Malta a Cyprus. Okrem nich je v tomto režime aj Dánsko, patriace medzi krajiny, ktoré vstup do eurozóny zamietli v referende.

Tri etapy zavádzania cien v eurách:

I. etapa

- od 1. júla 2008 - v obchodoch sa začnú uvádzať ceny v korunách aj v eurách, aby si spotrebiteľ zvykol na nové hodnoty, platiť sa bude len korunami,

II. etapa

- od 1. januára 2009 do 31. decembra 2009 - údaje na cenovkách sa obrátia - najprv sa bude uvádzať cena v eurách a menšími písmenami v slovenských korunách, začne sa platiť eurom,
- do 16. januára 2009 bude možné platiť za tovar a služby i korunami, vydávať sa budú však výlučne eurá,
- po tomto dátume bude možné platiť len eurami.

III. etapa

- po 31. 12. 2009 - skončí sa dvojité oceňovanie a ceny budú uvádzané už len v eurách, obchodníci budú môcť dobrovoľne uvádzať dvojité ceny i naďalej

Euro (€) je jednotná mena, spoločná pre 12 krajín, ktoré predstavujú dve tretiny obyvateľstva Únie. Tento počet sa zvýši po tom, čo nové členské krajiny prijmu euro vtedy, keď bude ich hospodárstvo na to pripravené. Všetky euro bankovky a mince je možné použiť vo všetkých krajinách, kde je prijaté euro. Všetky bankovky sú rovnaké, zatiaľ čo mince majú rovnaký vzor na jednej a národný znak jedného členského štátu na druhej strane.

Krajiny EÚ euro používajúce: Belgicko, Nemecko, Grécko, Španielsko, Francúzsko, Írsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Rakúsko, Portugalsko, Fínsko.

Krajiny EÚ zatiaľ euro nepoužívajúce: Česká republika, Dánsko, Estónsko, Cyprus, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovinsko, Slovensko, Švédsko and Spojené kráľovstvo.

11.5 Vplyv zavedenia eura na slovenský podnikateľský sektor

Prijatie eura bude charakteristické ako pozitívnym, tak aj negatívnym vplyvom na slovenský ekonomiku. U jednotlivých podnikateľských subjektov sa však môže prejavovať veľmi rozdielne v súvislosti s mierou zapojenia sa do zahraničného obchodu v rámci eurozóny, ako aj odvetvím a veľkosťou podniku. Všetky tieto faktory budú vplývať na to či podnikateľský subjekt bude priamo alebo nepriamo ovplyvnený zavedením eura.

Z krátkodobého hľadiska prinesie zavedenie eura podnikateľským subjektom úsporu predovšetkým z odstránenia transakčných nákladov a odstránenia volatility výmenného kurzu.

Zo strednodobého hľadiska sa zvýši prílev zahraničných investícií a dôjde k rastu zahraničného obchodu. Podnikový sektor bude však zároveň znášať väčšinu nákladov na zavedenie eura (predovšetkým jednorazové technické a organizačné náklady na menovú konverziu, v súčasnej dobe existuje na Slovensku veľmi málo analýz a podkladov na základe, ktorých by bolo možné stanoviť výšku týchto jednorazových nákladov.).

Z dlhodobého hľadiska možno uvažovať o zvýšení konkurenčného tlaku na podnikateľské subjekty vyplývajúceho z vyššej transparentnosti cien v rámci medzinárodného obchodu a nepriamom negatívnom vplyve z vyššej volatility niektorých makroekonomických ukazovateľov po strate vlastnej menovej politiky v SR.

Na mnohé kroky spojené so zavedením eura sa budú podnikatelia pripravovať už 2–3 roky vopred. Medzi najdôležitejšie úlohy, ktoré budú musieť podnikateľské subjekty vykonať, bude patriť najmä adaptácia informačných systémov, účtovníctva, pripraviť sa na duálne oceňovanie a duálny obeh, ale rovnako tiež aj na prípadné školenia pracovníkov.

Krajiny tretieho sveta

Väčšina ekonomickej teórie, vrátane hospodárskej politiky sa venuje predovšetkým vyspelým trhovým hospodárstvám, resp. trom centrá: USA a Kanada, Japonsko, EÚ. Mnohé teoretické štúdie sa však vôbec krajinami tretieho

sveta nezaoberajú. Ignorujú tak sociálno - ekonomickú realitu našej planéty, ktorej súčasný stav a perspektívy budú stále viac ovplyvňovať krajiny tretieho sveta. Rozvojové krajiny tvoria zaostalú, chudobnú časť svetovej ekonomiky. Predstavujú potenciál sociálno - ekonomického vývinu civilizácie tejto planéty, ktorej podľa niektorých teoretikov patrí budúcnosť.

Teória rozvojových krajín – dôležitá súčasť ekonómie

Rozvojová krajina je taká krajina, ktorá má relatívne nízky reálny dôchodok na jedného obyvateľa v porovnaní s vyspelými krajinami, ako sú Spojené štáty americké, Japonsko a krajiny západnej Európy.

Motor ekonomického pokroku musí byť stále na tých istých štyroch kolesách, bez ohľadu na to, či je krajina bohatá alebo chudobná, ku ktorým patria:

- ľudské zdroje (ponuka práce, vzdelanie, disciplína, motivácia),
- prírodné zdroje (pôda, nerasty, palivá, podnebie),
- tvorba kapitálu (stroje, továrne, cesty),
- technológia (veda, technika, manažment, podnikateľstvo).

12 ZÁVER

Predkladaná publikácia uceleným spôsobom rieši teoreticko-metodické otázky ekonomických teórií od prvopočiatkov jej skúmania až po súčasné štrukturovanie ekonomickej teórie do hlbších a obsažnejších podsystémov detailne analyzujúcich jednotlivé súčasti ekonomického života jednotlivcov, domácností, organizácií a spoločnosti vo všeobecnosti.

Publikácia podáva všeobecný pohľad na problematiku všeobecnej ekonomickej teórie a je koncipovaná v zmysle študijných osnov predmetu zabezpečovaného Katedrou manažmentu a ekonomiky.

Každá kapitola obsahuje poznatky, ktoré majú slúžiť pre získanie základného pohľadu a následnú synergiu s nadstavbovými vednými disciplínami.

Predmetnú publikáciu je po legislatívnej stránke potrebné brať na zreteľ ako funkciu miesta a času jej koncipovania.

Vaše pripomienky veľmi radi akceptujeme.

Zoznam obrázkov

- Obrázok 1** Základné pojmy z oblasti ekonomickej vzácnosti
- Obrázok 2** Krivka hranice produkčných možností (Production possibility frontier)
- Obrázok 3** Posun a pohyb po krivke hranice produkčných možností
- Obrázok 4** Prepojenie subjektov na trhu
- Obrázok 5** Krivka dopytu
- Obrázok 6** Pohyb po krivke dopytu a posun krivky dopytu
- Obrázok 7** Krivka ponuky
- Obrázok 8** Pohyb po krivke ponuky a posun krivky ponuky
- Obrázok 9** Trhová rovnováha
- Obrázok 10** Trhová nerovnováha
- Obrázok 11** Posun krivky ponuky
- Obrázok 12** Posun krivky dopytu
- Obrázok 13** Rovnováha vo veľmi krátkom období
- Obrázok 14** Rovnováha v krátkom období
- Obrázok 15** Rovnováha v dlhom a vo veľmi dlhom období
- Obrázok 16** Konvergujúca pavučina
- Obrázok 17** Divergujúca pavučina
- Obrázok 18** Stabilný pavučinový model
- Obrázok 19** Rôzne podoby cenovej elasticity dopytu
- Obrázok 20** Vplyv cenovej elasticity dopytu na celkový príjem
- Obrázok 21** Rôzne podoby cenovej elasticity ponuky
- Obrázok 22** Celková užitočnosť
- Obrázok 23** Hraničná užitočnosť
- Obrázok 24** Indiferenčná krivka
- Obrázok 25** Dôchodková priamka
- Obrázok 26** Rovnováha spotrebiteľa
- Obrázok 27** Zmena dôchodkovej priamky pri zmene dôchodku
- Obrázok 28** Zmena dôchodkovej priamky pri zmene cien statkov
- Obrázok 29** Zmena rovnováhy spotrebiteľa pri zmene dôchodku
- Obrázok 30** Zmena rovnováhy spotrebiteľa pri zmene ceny statku
- Obrázok 31** Dôchodkový (D_E) a substitučný (S_E) efekt
- Obrázok 32** Rovnováha výrobných faktorov
- Obrázok 33** Celkové, fixné a variabilné náklady

Obrázok 34 Priemerné a hraničné náklady

Obrázok 35 Dlhodobá krivka nákladov a krátkodobé krivky nákladov

Obrázok 36 Krátkodobá rovnováha firmy v dokonalej konkurencii

Obrázok 37 Dlhodobá rovnováha firmy v dokonalej konkurencii

Obrázok 38 Rovnováha monopolu

Obrázok 39 Magický štvoruholník

Obrázok 40 Makroekonomický kolobeh

Obrázok 41 Agregátna ponuková krivka v dlhodobom a krátkodobom období

Obrázok 42 Krivka agregátneho dopytu

Obrázok 43 Trh práce v klasickom modeli

Obrázok 44 Trh statkov a služieb v klasickom modeli

Obrázok 45 Makroekonomická rovnováha – klasický model

Obrázok 46 Trh práce v keynessovskom modeli

Obrázok 47 Makroekonomická rovnováha – keynessovský model

Obrázok 48 Trh práce v monetaristickom modeli

Obrázok 49 Makroekonomická rovnováha – monetaristický model

Obrázok 50 Trh práce podľa novej klasickej ekonómie

Obrázok 51 Makroekonomická rovnováha podľa novej klasickej ekonómie

Obrázok 52 Grafické znázornenie spotrebnej funkcie

Obrázok 53 Grafické znázornenie funkcie úspor

Obrázok 54 Ekonomický cyklus a jeho fázy

Obrázok 55 Príjmy a výdaje štátneho rozpočtu

Zoznam tabuliek

- Tabuľka 1** Údajová základňa pre ilustráciu záklonu klesajúcich výnosov
- Tabuľka 2** Príklad na hypotetickú funkciu dopytu
- Tabuľka 3** Príklad na hypotetickú funkciu ponuky
- Tabuľka 4** Dopyt a ponuka automobilov
- Tabuľka 5** Celková a hraničná užitočnosť
- Tabuľka 6** Výpočet HDP / HNP
- Tabuľka 7** Hrubý domáci produkt z hľadiska použitia – stále ceny v mld. Sk
- Tabuľka 8** Vzťah medzi disponibilným dôchodkom, spotrebou a úsporami
- Tabuľka 9** Štruktúra HDP SR z hľadiska použitia
- Tabuľka 10** Multiplikatívne pôsobenie investícií
- Tabuľka 11** Rozdelenie príjmov do štátneho rozpočtu

LITERATÚRA

- [1] ALEXÝ, J. - SIVÁK, R.: Podniková ekonomika, Nexus, Bratislava, 1999
- [2] ÁRENDÁŠ MARKO a kol.: Základy ekonómie, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Nitra, 1999
- [3] BARÁNIK, M. - HABÁNIK, J.: Makroekonómia, TnU AD, Trenčín, 2004
- [4] BARÁNIK, M. - HABÁNIK, J.: Základy makroekonómie, IRIS, Bratislava, 2002
- [5] BARÁNIK, M. - FARKAŠOVSKÁ, E.: Národohospodárska politika, TnU AD, Trenčín, 2005
- [6] FALTUS, J. - KRAJŇÁKOVÁ, E.: Hospodárske dejiny. ES EU, Bratislava, 1997
- [7] FALTUS, J. - KRAJŇÁKOVÁ, E., PRUCHA, V.: Všeobecné hospodárske dejiny. Ekonóm, Bratislava, 1999
- [8] HELÍSEK, M.: Makroekonómie. Melandrium, Praha, 2000
- [9] HEYNE, P.: Ekonomický styl myšlení, VŠE, Praha, 1991
- [10] HOLKOVÁ, V - MOKRÝ, V.: Mikroekonómia. Bratislava, Elita 2001
- [11] HOLMAN, R.: ekonomie, C. H. Beck, Praha, 1999
- [12] HONTYOVÁ, K. - LISÝ, J.: Základy modernej ekonómie. Bratislava: Elita, 1995
- [13] HONTYOVÁ, K. – LISÝ, J. – SATKOVÁ, B.: Základy ekonómie a ekonomiky, Bratislava, Ekonóm, 1996
- [14] IŠA, J. a kol.: Základy trhovej ekonomiky. Bratislava: Elita, 1992
- [15] IVANOVÁ, E.: Mikroekonómia, ARTEA , Trnava, 2004
- [16] KOIŠOVÁ, E. a kol.: Základy ekonomických teórií, I. časť, Trenčín, 2003
- [17] LISÝ, J. a kol.: Dejiny ekonomických teórií (vybrané kapitoly), Bratislava, Ekonóm, 1998
- [18] LISÝ, J. a kol.: Ekonómia – všeobecná ekonomická teória. Bratislava: IURA EDITION, 2002
- [19] MACH, M.: Makroekonómie. Melandrium 2001 Praha.
- [20] MANKIW, N. G.: Zásady ekonomie, Grada Publishing, Praha, 2000
- [21] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D.: Ekonómia I. Bratislava : BRADLO, 1992
- [22] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D.: Ekonómia II. Bratislava : BRADLO, 1992

- [23] ŠÍBL, D a kol.: Veľká ekonomická encyklopédia, Sprint, Bratislava, 2002, ISBN:80-89085-04-0
- [24] SOUKUPOVÁ, J. - HOŘEJŠÍ, B. - MACÁKOVÁ, L. – SOUKUP, A.: Mikroekonómie. Praha, Management Press 2002
- [25] http://www.nbs.sk/PUBLIK/06_KOL2.PDF
- [26] <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=288>